

Міністерство надзвичайних ситуацій України
Університет цивільного захисту України
Соціально-психологічний факультет
Кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Дисципліна: «ВИЩА ОСВІТА І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС»

Затверджую
Завідувач кафедри СіГД,
д.філос.н., професор
Рябініна О.В.

ЛЕКЦІЯ

Тема № 1: ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ. РОЛЬ ОСВІТИ В РОЗВИТКУ ПАРТНЕРСТВА УКРАЇНИ З ІНШИМИ ДЕРЖАВАМИ

Питання:

1. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС - один із важливих інструментів створення в Україні нової правової системи та громадянського суспільства
2. Науково-технічне співробітництво України та ЄС
3. Входження освіти і науки України в європейське інформаційне та освітнє поле як вагомий чинник економічного, соціального, інтелектуального, інноваційно-технологічного та культурного розвитку

Час проведення: 1 навчальна година.

Харків 2009

Т.1. Євро інтеграція України як чинник соціально-економічного розвитку держави. Роль освіти в розвитку партнерства України з іншими державами

1. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС - один із важливих інструментів створення в Україні нової правової системи та громадянського суспільства

Адаптація законодавства є спільним пріоритетом згідно з УПС. У рамках своєї стратегії та Програми інтеграції до ЄС Україна створила організаційну структуру і правову базу для досягнення цієї мети, розробляючи з 2001 року план дій та робочий план щодо адаптації законодавства.

В Україні у 1998 році було створено Міжвідомчу координаційну раду щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС, а в 1999 р. — єдина система планування, координації і контролю за підготовкою проектів законів та адаптації законодавства органами виконавчої влади. При Міністерстві юстиції України діють Центр порівняльного права та Європейський центр перекладів актів законодавства. Організаційну структуру цього процесу було підсилено у 2000 р. створенням Національної Ради при Президентові України з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

ЄС підтримує адаптацію законодавства України шляхом надання технічної допомоги, зокрема, через заснований у рамках програми ТАСІС Українсько - європейський консультативний центр з питань законодавства (ІЛЕРІАС), а також через низку інших проектів, включаючи «Правові студії» та «Управління стандартами у сфері охорони навколишнього середовища на підприємствах». У 2002 р. було вирішено, що ІШРБАС допомагатиме українським органам влади у процесі планування та визначення пріоритетів подальшої роботи щодо адаптації законодавства шляхом розробки плану-графіка, який дозволив би відслідковувати досягнутий прогрес, включаючи імплементацію.

27 листопада 2003 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», підготовлений за активної участі експертів Центру європейського та порівняльного права. Таким чином парламент законодавчо закріпив стратегію та національний механізм надбання співтовариства, що має на меті повну інтеграцію України в європейський правопорядок, а відтак—досягнення відповідності одному з основних критеріїв вступу до ЄС.

Головними завданнями загальнодержавної програми є:

- *забезпечення відповідності законодавства України зобов'язанням, що випливають з Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їхніми державами-учасниками від 14 червня 1994 року, інших міжнародних договорів, що стосуються співробітництва України з Європейським Союзом;*

- *розвиток законодавства України у напрямку його наближення до законодавства Європейського Союзу і забезпечення високого рівня підготовки проектів законів та інших нормативно-правових актів в Україні;*

- *створення правової бази для інтеграції України до Європейського Союзу;*

- *створення на законодавчому рівні загальнодержавного механізму адаптації законодавства, який визначав би цілі та сфери, етапи адаптації законодавства, складовими елементами чого повинно бути фінансове, інформаційне, наукове та кадрове забезпечення;*

- *забезпечення системності та узгодженості у роботі органів державної влади під час здійснення заходів з адаптації законодавства;*

- *вдосконалення порядку планування нормотворчої роботи на основі довгострокової програми розвитку законодавства України з метою його наближення до законодавства Європейського Союзу;*

- *вироблення єдиних, обов'язкових для всіх суб'єктів права законодавчої ініціативи, правил підготовки проектів нормативно-правових актів у процесі адаптації законодавства;*

- *удосконалення інформаційного забезпечення роботи з адаптації законодавства;*

- *поліпшення кадрового забезпечення в органах державної влади, підготовка спеціалістів, які відповідали б особливим кваліфікаційним вимогам, що ставляться до учасників процесу адаптації*

законодавства;

~ підвищення рівня володіння державних службовців офіційними мовами країн-учасників Європейського Союзу;

- удосконалення порядку підготовки щорічних пропозицій щодо обсягів фінансування заходів з адаптації законодавства в рамках Державного бюджету України.

Затверджена парламентом Програма повинна стати основоположним правовим актом у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Природно, що вона має характер рамкового документа, який визначає мету та інституціональний механізм адаптації, а також засади фінансового, кадрового та інформаційного забезпечення виконання самої Програми.

Нею передбачено, що конкретні заходи з адаптації визначатимуться відповідними щорічними планами, які розроблятимуться Координаційною радою з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, погоджуватимуться з Комітетом Верховної Ради України з питань Європейської інтеграції та затверджуватимуться Кабінетом Міністрів України.

Після набуття чинності Програма проведення державної політики у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу здійснюватиметься спеціальним урядовим органом державного управління, що має бути створений у складі Міністерства юстиції України. Цей орган здійснюватиме науково-експертне, аналітичне, інформаційне та методологічне забезпечення виконання Програми, переклад актів українською мовою, підготовку глосарія термінів, проведення експертизи проектів законів та інших нормативно-правових актів на відповідність ЄС.

Програмою передбачено чіткий механізм запобігання прийняттю нормативно-правових актів, які суперечать ЄС. Передбачено також, що такі акти можуть прийматись лише за наявності достатнього обґрунтування необхідності їх прийняття на чітко визначений у самому акті термін. Уперше в історії України запроваджується механізм парламентського контролю за відповідністю законопроектів. Специфічними ознаками Програми є розлогий термінологічний апарат та більш ніж 500 - сторінковий додаток, в якому наведено орієнтовний перелік актів законодавства України та з ЄС у пріоритетних сферах.

Певна робота щодо адаптації законодавства України до норм ЄС проводиться з боку Євросоюзу, який напрацьовує для України документ на зразок «Білої книги ЄС». У цьому документі будуть зазначені основні політико-правові та соціально-економічні параметри, досягнення яких дозволить Україні претендувати на набуття повноправного членства в ЄС. Розробляється також програма навчання та стажування українських фахівців, у тому числі юристів-лінгвістів, у країнах ЄС та країнах-кандидатах на вступ до Європейського Союзу.

ЄС забезпечує створення належної інформаційної бази для практичної реалізації процесу адаптації українського законодавства до норм Євросоюзу, а також відповідних фондів для здійснення перекладів, підготовлених в Україні, проектів законодавчих актів з української мови та аналогічних документів ЄС українською мовою. 5 березня 2004 р. Указом Президента України схвалено Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу.

За підтримки ЄС Уряд України досягнув прогресу щодо адаптації законодавства у сферах конкуренції, фінансових послуг, банківської системи, захисту прав інтелектуальної власності, а також у питанні, що стосується Земельного Кодексу. «Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС», яку сьогодні впроваджує Уряд України, буде базовою для інтенсивної адаптації законодавства.

Концепцією передбачено, що запровадження Програми вимагатиме розроблення дієвих механізмів інституційного удосконалення структури євро інтеграційних органів України. Зокрема, і ухваленням концепції на якісно новому рівні має бути побудована організація науково-аналітичного, науково-освітнього, інформаційного та методологічного забезпечення процесу адаптації. На 10-му засіданні Міжвідомча координаційна рада з адаптації законодавства України до законодавства ЄС підтримала ініціативу Міністерства юстиції України щодо утворення на базі Центру порівняльного права і центру перекладів актів європейського права при Міністерстві юстиції України Центру європейського та порівняльного права - спеціальної державної установи, основною метою діяльності якої стане забезпечення реалізації функцій з планування, координації та контролю роботи, з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, а також сприяння органам виконавчої влади у реалізації покладених на них завдань, пов'язаних із зазначеною адаптацією. 15 травня 2003 р. Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Про утворення Центру європейського та і порівняльного права».

Адаптація законодавства України до законодавства (європейського Союзу - це тривалий процес поетапного прийняття і впровадження нормативно-правових актів України, розроблених і урахуванням законодавства Європейського Союзу.

2. Науково-технічне співробітництво України та ЄС

Україна належить до держав із високим науковим потенціалом. Це, передусім, — визнані у світі наукові школи, вагомі, а нерідко й локальні досягнення в багатьох сферах: біотехнології, радіоелектроніці, фізиці низьких температур, ядерній фізиці, електрозварюванні, інформатиці, телекомунікаціях і зв'язку. Держава, її політичне керівництво, органи законодавчої та виконавчої влади повинні створити і такі умови, які забезпечували б не лише зростання цього потенціалу, а, насамперед, максимальну його віддачу. Задля цього держава має стати безпосереднім провідником інноваційного розвитку, замовником та організатором досліджень і розробок на найсучасніших напрямках науково-технічного прогресу шляхом забезпечення базового фінансування та через організацію інформаційного і науково-технологічного співробітництва з науковими та освітніми інститутами

Метою співробітництва з ЄС у сфері науки і техніки є заохочення цивільних наукових досліджень та технологічного розвитку, включаючи спільну науково-дослідницьку діяльність, навчання та переміщення науковців, а також інші форми співробітництва. УПС також передбачає, що сторони забезпечуватимуть належний доступ до своїх відповідних програм на основі ефективного захисту прав інтелектуальної, промислової та комерційної власності.

Заходи ЄС щодо розвитку дослідництва та технологій здійснюються через рамкові програми, які одночасно є головним інструментом ЄС для підтримки створення Європейського дослідницького простору. Головна спрямованість наступної дослідницької програми, розрахованої на 5 років, — концентрація на питаннях інтеграції дослідницьких зусиль на базі підвищення ефективності партнерства між різними учасниками Європейського дослідницького простору.

Головними тематичними напрямками Програми є: *геном та біотехнології задля здоров'я; інформаційне суспільство; нанотехнології, інтелектуальні матеріали та нові процеси виробництва; авіація і космос; безпека продуктів харчування та ризики для здоров'я; сталий розвиток і глобальні зміни; громадяни та управління в європейському суспільстві.*

На сьогодні запропоновано декілька програм у сфері дослідництва та розвитку:

1. Інтеграція і зміцнення Європейського дослідницького простору. Зазначена програма встановлює наукові пріоритети, на яких ЄК концентруватиме фінансові ресурси, а також нові ініціативи, спрямовані на удосконалення мереж національних дослідницьких програм країн-учасниць.

2. Зміцнення структури Європейського дослідницького простору. Ця програма спрямована на подолання структурної слабкості європейського дослідництва шляхом глибшої інтеграції дослідництва та інновацій, розвитку мобільності дослідників, скоординованого планування та доступу до дослідницької інфраструктури, а також реалізацію заходів, спрямованих проти відтоку вчених, та розвиток громадського усвідомлення щодо значення науки у розвитку суспільства.

3. Незалежні дослідження в ядерній сфері. Програма зосереджується на аспектах зберігання ядерних відходів та безпеці ядерних реакторів.

4. Європейські спільні дослідницькі центри. Проект програми представляє три нових інструменти для імплементації обмеженої кількості тематичних пріоритетів інтеграції європейського дослідництва:

- **створення мережі майстерності.** У рамках нової програми буде створено мережі дослідників, кожна з яких розвиватиме наукову базу в різних напрямках шляхом напрацювання та використання набутої майстерності.

- **впровадження інтегрованих проектів.** Використання зазначеного інструменту спрямовано на зміцнення європейської конкурентоспроможності та вирішення низки соціальних питань і дозволить мобілізувати критичну масу дослідницьких ресурсів та існуючих в Європі наукових досягнень. Розмір інтегрованих проектів буде відрізнятися залежно від потреб для досягнення очікуваних результатів, їхній бюджет коливатиметься від кількох мільйонів євро до кількох десятків мільйонів. Кожен інтегрований проект повинен чітко визначати завдання, спрямовані на отримання науково-технологічних результатів.

- **забезпечення участі ЄС у національних дослідницьких програмах.** Цей інструмент націлений на те, щоби пріоритети більшості національних дослідницьких програм країн-учасників співпадали з інтересами і завданнями ЄС у зазначеній сфері. Крім цього, важливим є підвищення впливу національних дослідницьких програм задля реалізації дослідницьких завдань ЄС шляхом підготовки гармонізованих робочих програм, оголошення спільних конкурсів тощо.

Інституції ЄС на додаток до рамкових програм у галузі дослідництва та технологічного розвитку шукають нові засоби стимулювання з метою створення більш конкурентоспроможного економічного середовища, що

ґрунтується на знаннях. Однією з нових спільних ініціатив ЄС та Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) є підтримка дослідництва та технологічних інновацій шляхом залучення кредитів та венчурного капіталу.

Зазначена ініціатива є частиною стратегії, визначеної у березні 2000 р. на Лісабонському саміті, де було проголошено мету - запровадження в Європі моделі подальшого розвитку економіки, що базується на знаннях. Нова ініціатива ЄІБ, підтримана ЄК та високо оцінена Європейською Радою, має назву «Інновація 2000» і фактично являє собою план дій з бюджетом від 12 до 15 млрд євро плюс 1 млрд євро — венчурний капітал для бізнесу, що працює у сфері інновацій. І цей план спрямований на розвиток малих та середніх підприємств і підприємництво (розповсюдження інновацій, інформаційних технологій та технологій у сфері зв'язку, розвиток людських ресурсів).

У процесі підготовки до прийняття Шостої рамкової програми ЄС в галузі дослідництва та технологічного розвитку Європейська Комісія затвердила Комюніке «Міжнародний вимір Європейського - дослідницького простору». Зазначений документ передбачає удосконалення стратегії ЄК у галузі дослідництва та спрямування її на розвиток співробітництва з третіми країнами (у т. ч. Україною) та відкритість Європейського дослідницького простору для решти світу.

У попередніх документах ЄК щодо запровадження ініціативи Європейського дослідницького простору також наголошувалось на необхідності його відкриття для країн-партнерів ЄС. Це пов'язано, передусім, з визнанням ЄС потреби сьогодення щодо ширшого використання результатів міжнародного науково-технологічного співробітництва у просуванні політичних та економічних стосунків, зокрема з країнами-кандидатами та країнами Європейського економічного простору. Водночас нова стратегія міжнародної співпраці у зазначеній сфері дасть можливість подальшого розвитку стосунків з третіми країнами (у тому числі з Україною), що допоможе поживити діалог та підвищити рівень наукового та технологічного розвитку Європи в цілому.

У зв'язку з цим варто зазначити, що Європейський дослідницький простір встановив новий політичний зміст щодо розвитку нової стратегії міжнародного наукового та технологічного співробітництва, яке базується на попередніх результатах проектів, запроваджених за участю ЄС.

Основними елементами, навколо яких буде побудовано нову стратегію, є:

- створення умов, за яких Європейський дослідницький простір стане не тільки найбільш привабливим місцем роботи для кращих учених світу, але й буде еталоном проведення та впровадження наукових досліджень світового зразка;

- створення умов для європейських дослідників та промисловців щодо доступу до наукової та технологічної баз і дослідницьких експериментів за межами Європи;

- використання наукових і технологічних досліджень в імплементації зовнішньої політики ЄС та політики розвитку;

- мобілізація наукових і технологічних ресурсів ЄС та третіх країн для своєчасного реагування на такі проблеми світового масштабу, як продовольча безпека, безпека довкілля (парниковий ефект, біорозмаїття, сейсмічні ризики тощо), охорона здоров'я та запобігання хворобам, пов'язаним з бідністю.

Значна увага приділяється також мобілізації системи, інструментів та людських ресурсів задля досягнення відкритості Європейського дослідницького простору для вчених світу. Така відкритість для участі третіх країн, у свою чергу, допоможе подальшому розвитку наукової бази Європи та зміцненню її авторитету у світі. Більшість країн-учасників ЄС надає підтримку навчальним програмам і підвищенню мобільності вчених із третіх країн та здійснює спільну співпрацю над проектами.

Загальні щорічні витрати країн-учасників та країн Європейського економічного простору на двостороннє науково-технологічне співробітництво з третіми країнами становлять 750 млрд євро; із зазначених коштів країни на теренах колишнього Радянського Союзу отримують приблизно 10%, або 75 млн євро. При цьому найбільш активною державою, яка інвестує кошти у розвиток науково-технічного співробітництва з країнами Центральної і Східної Європи та Росії, є Німеччина. Останнім часом почала виявляти активність щодо розвитку такої співпраці з ученими зазначеного регіону і Греція. У документі ЄК окремий розділ відведено пріоритетам науково-технічного співробітництва з новими незалежними державами. Зокрема, наголошується на подвійній меті такого співробітництва, передусім стабілізації дослідницького потенціалу зазначених країн та розв'язанні проблем, що становлять спільний інтерес (нерозповсюдження ядерної зброї, підтримання безпеки здоров'я та довкілля з огляду на промислові зміни, включаючи питання енергетики та ядерної безпеки).

У Комюніке ЄК пропонується також зміцнення та погодження політики у сфері досліджень з міжнародними організаціями, зокрема з Організацією Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР), Світовою організацією здоров'я, Конференцією об'єднаних націй та ін. У зазначеному напрямі ЄС бачить свою мету у підвищенні власної участі та ролі в запровадженні стратегії сталого розвитку, попередженні глобального потепління, подоланні масштабної загрози розповсюдження інфекційних захворювань і спрямуванні досліджень на розв'язання проблем суспільства в цілому.

Серед кількох конкретних заходів, що пропонуються ЄК з метою досягнення зазначеного, особливу увагу привертає пропозиція щодо фінансування участі дослідників третіх країн у діяльності мережі майстерності та

інтегрованих дослідницьких проектах, що будуть оголошуватись у рамках тематичних пріоритетів Шостої рамкової програми співтовариства. Окрім зазначеного, планується відкрити національні програми країн-учасників для міжнародного науково-технологічного співробітництва з третіми країнами відповідно до напрямків діяльності Шостої рамкової програми ЄС в галузі досліджень та технологічного розвитку. ЄК вважає, що користь від підвищення привабливості Європейського дослідницького простору та активізації співробітництва з третіми країнами отримають, насамперед, країни-учасники та співтовариство в цілому, що також сприятиме розв'язанню проблеми відтоку вчених з Європи у США, Канаду та Японію.

Поряд із цим талановиті дослідники з третіх країн можуть скористатися знаннями та досвідом, набутими країнами-учасниками, у розвитку науки і технологій у власній країні, що загалом сприятиме розвитку Європейського дослідницького простору в цілому.

Комюніке ЄК містить також рекомендації щодо збільшення бюджету міжнародного співробітництва на засадах, які Комісія запропонувала для Шостої рамкової Програми в галузі дослідництва та технологічного розвитку (на 25 %).

Підсумовуючи, варто зазначити, що прийняття такого документа свідчить про те, що сьогодні ЄК акцентує увагу на необхідності створення на базі досвіду та традицій європейського міжнародного науково-технологічного співробітництва моделі такого співробітництва через запровадження Європейського дослідницького простору з міжнародним виміром. ЄК визнає, що задля досягнення зазначеного необхідно мати чітку та структуровану політику і відповідні інструменти її впровадження, зокрема:

- *транснаціональний науково-технологічний діалог, скоординований з країнами-учасниками, та розвиток транс регіонального наукового партнерства;*
- *мобільність учених між Європою та третіми країнами;*
- *науково-технологічне співробітництво, яке сприяє сталому розвитку та соціально-економічному прогресу усіх партнерів такого співробітництва.*

Україна та ЄС реалізують окремі науково-технологічні програми у сферах спільного інтересу. Співробітництво між Україною та ЄС у галузі науки та технологій розвивається в різних напрямках та умовах і базується на співробітництві та конкуренції.

Опираючись на вже набутий досвід, обидві сторони підготували та підписали 4 липня 2002 року Угоду між Україною та ЄС про наукове і технологічне співробітництво (Угода НТС).

Вона надає українським організаціям можливість участі, на умовах послідовності - проект за проектом, у різних проектах ЄС у сфері науки та технологій найрізноманітніших галузей. Будь-які гранти, фінансові та інші внески ЄС у рамках наукового і технологічного співробітництва між Україною та ЄС звільняються Україною від митних платежів, будь-яких податків та зборів, ПДВ, податку на прибуток та інших податків подібної дії. Україна вирішила питання оподаткування грантів та імпортованого обладнання в рамках програми ШТА8 в Україні, особливо, що стосується імпортного мита. Подальший прогрес досягатиметься обома сторонами через пролонгацію Угоди НТС на додатковий п'ятирічний період. Для України на даний момент найвищим пріоритетом у цій сфері є відкриття Інноваційного центру для забезпечення ширшого співробітництва з ЄС у науково-технологічній сфері та сфері передачі технологій.

В Україні успішно функціонує Український науково-технологічний центр (УНТЦ), створений у 1994 р. ЄС продовжив дію угоди про УНТЦ у 1998 році. У 2002 р. Угоду про УНТЦ ратифікував Уряд України після того, як його статут було доповнено статтею про захист прав інтелектуальної власності. Загальний внесок ЄС у цей міжнародний центр дозволяє фінансувати близько 20 проектів, що реалізуються колишніми військовими науковцями, вченими, які володіють знаннями про зброю масового знищення та ракетну техніку. Фонди використовуються також для підтримки намагань науковців спрямувати свою діяльність у мирні науково-дослідні розробки. Обидві сторони визнали важливість дотримання зобов'язань у рамках Угоди про УНТЦ для забезпечення ефективного та безпроблемного функціонування Центру.

Стосовно України, з огляду на розширення ЄС та концепцію «Ширшої Європи», Директор Гендиректорату зовнішніх стосунків Х.Мінгареллі підкреслив, що допомога надаватиметься відповідно до зростаючих можливостей, пов'язаних із майбутнім розширенням ЄС, в тому числі у сфері транскордонного співробітництва. Зазначене знайшло підтвердження у зростанні обсягів та розширенні сфер надання технічної допомоги ЄС, визначених у проекті Індикативної програми ТАСІС на 2004—2006 рр., обговорення та узгодження якої проводилося влітку 2003 року.

Для України, як і для інших країн СНД, у рамках науково-дослідницьких програм ЄК планується впровадження нових механізмів, що передбачає і здійснення спільних дослідницьких проектів з українськими партнерами на паритетних умовах. Політика ЄС у сфері науки і технологій щодо співпраці з третіми країнами, в тому числі й Україною, зазнала значних змін: створено рівноправні умови країнам-учасникам, країнам-кандидатам та третім країнам для участі у програмі, припинено практику застосування окремих умов та оголошення специфічних проектів для третіх країн.

Стосунки між Україною та ЄС у сфері дослідництва продовжують динамічно поглиблюватися.

Проте, аби цей процес продовжувався і надалі, необхідно кардинально поліпшити фінансування науки шляхом як збільшення бюджетних видатків, так і залучення позабюджетних асигнувань. Першочерговою державною підтримкою потребує фундаментальна наука, що є основою створення власних високих технологій і важливим чинником оновлення наукового потенціалу. Необхідно зміцнити правові засади діяльності Національної академії наук України, посилити її роль у координації фундаментальних наукових досліджень, виробленні та проведенні державної політики в цій сфері.

На сучасному етапі актуалізується проблема зміцнення матеріально-технічної бази наукових установ, забезпечення їх комп'ютерною технікою, новітнім обладнанням та приладами, створення належно оснащених регіональних та міжгалузевих центрів спільного користування.

Необхідно підвищувати рівень комерціалізації результатів наукових досліджень, зменшувати інноваційні ризики високотехнологічних підприємств та венчурного капіталу за допомогою спеціальних фондів, ввести у практику державне замовлення на впровадження у виробництво пріоритетних інновацій.

Потребує удосконалення та розширення правова база Інноваційної діяльності; міжнародної науково-технологічної кооперації; регулювання ринку інновацій; оцінки інтелектуальної власності, експорту й імпорту продукції, виробленої з її існуванням; податкового, кредитного та страхового стимулювання інноваційних підприємств і організацій.

Складові інноваційного розвитку - інтеграція науки і виробництва, об'єднання промислового, банківського і торговельного капіталу у потужні структури, здатні продукувати високотехнологічні, конкурентоспроможні товари та послуги. І її відповідно організаційною основою реалізації інноваційної політики міг стати створення фінансово-промислових груп, а також компаній, науково-технічних центрів, технополісів, технопарків. У перспективі вони стануть стрижнем науково-і сінтезуючого та інноваційного процесу. Окремі з таких структур і будуть формуватися і розвиватися через механізми вільних економічних зон.

3. Вхід України в європейське інформаційне та освітнє поле як вагомий чинник економічного, соціального, інтелектуального, інноваційно-технологічного та культурного розвитку

Оскільки процеси європейської інтеграції охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності, базове значення у них повинна відігравати освіта. Сфера освіти та навчання на рівні Україна - ЄС не розвивалася, а залишалася в полі зору місцевих, регіональних та національних ініціатив. У листопаді 2002 р. Україна подала пропозиції ЄС щодо подальшого розвитку співробітництва у цьому напрямі для розгляду в рамках відповідного підкомітету.

Україна та Євросоюз співпрацюють з метою підвищення рівня загальної освіти та професійної кваліфікації в Україні як у громадському, так і в приватному секторах, що передбачає:

— удосконалення системи вищої освіти та системи підготовки в Україні згідно з сучасними вимогами, включаючи систему сертифікації вищих навчальних закладів і дипломів про вищу освіту;

- професійну підготовку керівників підприємств державного і приватного секторів та цивільних службовців у пріоритетних галузях, що мають бути визначені;

— співробітництво між навчальними закладами, фірмами;

— мобільність для вчителів, випускників, адміністраторів, молодих учених і дослідників та молоді;

— сприяння навчанню в галузі європейських досліджень у відповідних закладах;

— навчання мовам країн ЄС;

— підготовку на курсах удосконалення майстерності перекладачів для роботи на конференціях;

— підготовку журналістів та викладачів.

— Співробітництво в галузі освіти, науки і техніки згідно з УПС

включає обмін науковою і технічною інформацією; спільну діяльність у галузі ДТР; діяльність у контексті професійної підготовки та програм мобільності для науковців, дослідників та технічного персоналу, які беруть участь у ДТР з обох сторін.

Таке співробітництво сьогодні набирає форму діяльності, що включає в себе галузь освіти і/або професійної підготовки. Сторони, на основі взаємної домовленості, можуть здійснювати науково-технічне співробітництво і в інших формах. При здійсненні такого співробітництва особлива увага звертається на працевлаштування науковців, інженерів, дослідників та технічного персоналу, зайнятих або тих, що були зайняті, дослідженнями в галузі виробництва зброї масового знищення.

Програма ЄС ТЕМПУС та проекти в рамках програми ТАСІС є основними елементами співробітництва у сфері освіти та навчання. Україну залучено до програми ТЕМПУС з 1993 р. Основними пріоритетами до 1999 р. (ТЕМПУС II) були підвищення рівня менеджменту в університетах, реструктуризація та розроблення

начальних програм, підвищення кваліфікації вчителів. Її метою є удосконалення системи вищої освіти, включаючи систему стратифікації; співпраця між навчальними закладами, між навчальними закладами та фірмами; викладання «європейських дисциплін» для викладачів.

У 1998 р. в рамках програми ТЕМПУС витрачено 22,5 млн євро та реалізовано 43 проекти співробітництва. Новим пріоритетом залишається співпраця у сфері вищої освіти, яка з 2000 р. включає т. зв. «проекти інституціональної побудови», метою яких є розширення кола учасників поза рамками традиційної академічної спільноти та забезпечення навчання державних службовців, професійних асоціацій та соціальних партнерів. Програма ТЕМПУС зробила значний внесок для стимулювання академічного обміну, зокрема, сучасні навчальні методології і навчальні програми в Україні ліцензуються та виконуються.

Основними документами ЄС, на підставі яких Україні надається технічна допомога, є «Стратегія на період 2002-2006 рр.» та Національна індикативна програма на 2002 - 2003 рр. для України, схвалені на засіданні Комітету ТАСІС у листопаді 2001 р. у вигляді Національної програми дій. Цю програму розроблено відповідно до положень вищезазначених стратегічних документів.

Нею підтримуватимуться проекти у трьох основних напрямках: підтримка інституційної, правової та адміністративної реформи; підтримка розвитку приватного сектору; подолання соціальних наслідків перехідного періоду.

Протягом 1992-2001 рр. у вигляді надання технічної допомоги Україна отримала 1 млрд євро, в т. ч. понад 450 млн євро в рамках національних програм ТАСІС, а решту — в рамках програм регіонального, прикордонного співробітництва, програми ядерної безпеки.

Осередком освітніх та наукових процесів у контексті євроінтеграції є Науково-технологічний центр в Україні— міжурядова неприбуткова організація, діяльність якої спрямована на запобігання розповсюдженню зброї масового знищення. Центр координує зусилля багатьох країн, міжнародних організацій та приватного сектору задля надання можливостей ученим з України, Азербайджану, Грузії та Узбекистану спрямувати свої таланти та здібності на мирні наукові розробки.

Центр зініціював перший візит Міністра освіти й науки до інституцій ЄК у Брюсселі для участі в роботі семінару «Український Науково-Технологічний Центр як інструмент розвитку партнерства між Україною та ЄС у сфері досліджень». Під час проведення зустрічей з питань співробітництва у сфері досліджень обговорювалися такі питання:

- імплементація відновленої Угоди між Україною та ЄС про наукове і технологічне співробітництво;
- створення Спільного (Україна - ЄС) Комітету зі співробітництва у сфері науки і технологій;
- запровадження плану дій щодо розширеного співробітництва між Україною та ЄС у сфері науки і технологій та створення спільної робочої групи на рівні експертів;
- створення Українського інформаційного центру з розповсюдження інформації про конкурси та умови участі у Шостій рамковій програмі ЄС з питань досліджень та технологічного розвитку - участь у проекті створення інформаційної мережі ІНТАС.

На зустрічі Міністра освіти і науки України В. Кременя з Комісаром з питань освіти і культури ЄК В. Редінг обговорено широке коло питань співпраці у сфері освіти. Серед них: Програми ЄС ТЕМПУС, співпраця в рамках Болонського процесу, метою якого є створення спільного європейського простору вищої освіти. Комісар В. Редінг проінформувала українську делегацію про нову програму ЄС «Світ Еразма» для аспірантів та вчених з третіх країн, які вирішили продовжити своє навчання в європейських університетах.

26 червня 2003 р. Європейською Комісією були затверджені проекти, які отримали гранти за програмою ТЕМПУС. Серед пріоритетних напрямків, що реалізуються в рамках проектів, впровадження сучасних навчальних технологій, створення та застосування новітніх методів управління навчальним процесом, відновлення тісної співпраці між університетами та промисловістю, що передбачає поживлення інноваційної діяльності.

Українські вищі навчальні заклади братимуть участь у реалізації 12 (як головні партнери) та 2 (як учасники консорціуму партнерів) проектів:

1. Створення мережі «об'єднаних пунктів» з метою поширення практики використання інформаційних технологій в управлінні діяльністю університетів. Започаткування діяльності Лабораторії іспитів програмного забезпечення для підтримки діяльності мережі «об'єднаних пунктів» (Херсонський державний педагогічний університет, Харківський національний університет, Запорізький державний університет).

2. Централізована електронна бібліотека для користування електронною літературою при відкритому та дистанційному навчанні. Мультимедійна комунікаційна мережа, що поєднує університети, промисловість та сферу управління. Поліпшення комунікаційного зв'язку між Україною та країнами ЄС (Національний університет «Києво-Могилянська Академія», Національний університет «Острозька Академія»).

3. Вища освіта та ринок праці в галузі охорони довкілля (Харківська державна академія муніципального господарства).

4. Ефективне виробництво зернових культур у фермерських господарствах (Білоцерківський державний аграрний університет).

5. Застосування інформаційних технологій у діяльності університетських бібліотек (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»).

6. Створення франкофонійного напрямку в архітектурі (Придніпровська Академія цивільного будівництва та архітектури, м. Дніпропетровськ).

7. Сприяння розвитку ефективного підприємництва в Україні (Харківська державна академія муніципального господарства).

8. Освіта і підготовка фахівців у галузі європейських наук (Донецький національний технічний університет, Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля, м. Луганськ, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»).

9. Журналістика та навчання в галузі ЗМІ - шляхи до демократії (Запорізький державний університет).

10. Електронне навчання. Віртуальна юридична бібліотека та юридичний консультативний центр (Національна юридична академія України, м. Харків).

11. Нові навчальні програми в галузі міжнародного економічного права в Київському національному економічному університеті (Київський національний економічний університет).

12. Підготовка фахівців у галузі бізнесу, управління та інформаційних технологій (Житомирський державний технологічний університет, Донецька державна академія управління, Європейський університет, м. Київ, Запорізький державний університет).

13. Розвиток мережі навчальних закладів для професійної перепідготовки в галузі управління прикордонними водними ресурсами (Український національний університет водних ресурсів і природокористування, м. Рівне).

14. Стратегічне планування менеджменту (Одеський державний економічний університет).

За результатами виконання проекту ТЕМПУС «Європейські економічні студії і відносини у сфері бізнесу» створено Центр європейських і міжнародних студій, уперше в Україні розпочато підготовку магістрів з європейських студій за спеціальностями «Державна служба» (спеціалізація «світова та європейська інтеграція»), «Міжнародна економіка» (спеціалізація «європейська економіка»), «Фінанси» (спеціалізація «європейські фінанси»).

Пріоритетом у міжнародній діяльності стала співпраця Міністерства освіти і науки України з Європейським Союзом. Перший заступник Міністра освіти і науки Віталій Журавський зазначає, що минулого року Європейська Комісія і прийняла нові рамки своїх взаємовідносин з Україною через тісну економічну пісі рацію, сталий розвиток та забезпечення політичної підтримки і допомоги. Статус «сусідства» відкриває для України, зокрема, і нові можливості для інтеграції у європейській освітній та науковий простір, доступу до інструментів і програм Європейського Союзу, й тому числі - освітніх.

За підтримки Європейського Фонду Освіти в країні продовжується реалізація проекту «Реформування професійно-технічної освіти в Україні» в галузі сільською господарства, транспорту і туризму за участю Міністерства освіти і науки України, навчальних закладів Франції, Італії, Австрії, Угорщини. До його реалізації залучено професійно-технічні навчальні заклади м. Києва, ВІННИЦЬКОГО, Львівського, Закарпатського регіонів та м. Одеси.

Заходи, заплановані щодо здійснення одною і напрямків проекту - «Туризм», - сприятимуть удосконаленню підготовки спеціалістів на основі нових технологій у сфері обслуговування туристів з урахуванням збільшення кількості осіб, які відвідають регіони України.

Іншим напрямом реалізації проекту «Реформа професійно-технічної освіти в Україні» є сільське господарство, головне завдання якого - підготовка робітників, здатних працювати в умовах ринкової економіки. Вищезазначений проект продовжено на два роки з метою завершення впровадження нових експериментальних програм з підготовки фахівців аграрного профілю, здатних організувати і вести фермерське господарство в сучасних умовах.

Міністерство має наміри розглянути можливість участі України у таких спільних програмах та проектах Європейського Союзу, як «СОКРАТЕС» - європейська програма освіти, спрямована на розвиток європейського виміру та підвищення якості освіти шляхом заохочення співробітництва між країнами-учасницями; «ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ» - програма у сфері професійної освіти та підвищення кваліфікації, спрямована на розвиток кар'єри і надання можливостей для стажування в європейських компаніях. Програма «Молодь» - мобільність та неформальна освіта, орієнтована на молодь віком від 15 до 25 років, відкриває можливості для молодих людей брати участь у групових та індивідуальних навчальних програмах і добровільних роботах. Програма «МЕБІА РІІ8» передбачає співробітництво в галузі засобів масової інформації, яке здійснюється на основі Угоди з ЄС.

Розроблено «Державну програму підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004 - 2007 роки». В межах її виконання Міністерство освіти і науки прагне досягти відповідності між змістом навчання і знаннями, уміннями та навичками, необхідними для певної професійної діяльності, і наближення їх до європейських стандартів. Впровадження результатів виконання Державної програми сприятиме створенню умов для входження України в європейський економічний, політичний, науковий та освітній простір і наближенню до реалізації стратегічної мети держави - інтеграції в Європейський Союз та НАТО.

Міністерство освіти і науки України бере також активну участь у виконанні «Державної програми інформування громадськості України щодо питань європейської інтеграції на 2004-2007 роки». У навчальних закладах України проводяться уроки, лекції, круглі столи, засідання клубів, присвячені Дню Європи та висвітленню сутності і ролі Європейського Союзу у сучасному світі. Школярі та студенти під час вивчення історії розглядають спеціальні теми: «Сучасні європейські спеціалізовані організації та Україна», «Етапи євроінтеграції», «Європейський Союз та вектори зовнішньої політики України», «Україна і питання європейської та

міжнародної безпеки», а студенти та аспіранти розробляють такі теми курсових і дипломних робіт, як «Історія Європарламенту», «Україна і НАТО:

шляхи до співробітництва» тощо. Теоретичні і практичні проблеми євроінтеграції, діяльність урядів і політиків Європи розглядаються і у спецкурсах «Міжнародні відносини в епоху глобалізації», «Політичні системи зарубіжних країн», «Політичні портрети лідерів країн Західної, Центральної і Південно-Східної Європи» та ін.

Значна увага приділяється проведенню громадських читань з проблем європейської інтеграції, оскільки ми вважаємо активну участь громадян України у цих процесах головною передумовою прискорення євроінтеграційних процесів.

Розвиток транскордонного співробітництва та розширення міждержавних стосунків з країнами-учасниками ЄС та країнами-кандидатами на вступ до ЄС сприятиме підвищенню ефективної реалізації нами практичних завдань щодо впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенню власних освітніх здобутків у Європейському Союзі та країнах-кандидатах на вступ до ЄС, а також зростанню і Україні європейської культурної ідентичності та інтеграції до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього і науково-технічного середовища.

Водночас, планом заходів спільної програми співробітництва між Європейською комісією та Радою Європи щодо зміцнення демократичної стабільності в Україні передбачено проведення експертизи українського чинного законодавства в галузі освіти на відповідність європейським нормам і стандартам, проведення семінарів, круглих столів з громадянської освіти, вивчення історії та освіти національних меншин.

У доповіді міністра на підсумковій колегії Міністерства ОСВІТИ і науки (27 лютого 2004 р., м. Одеса) «Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство» зазначалося, що в усіх сферах життєдіяльності людини і суспільства все вагомішими стають загальноцивілізаційні тенденції розвитку, властиві для XXI століття. Передусім - це тенденція зближення націй, народів, держав через створення спільного економічного, інформаційного, а зважаючи на вимоги Болонського процесу, й освітнього простору Європи. Друга тенденція - це перехід людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій і формування суспільства знань. Ці та інші тенденції висувають в якості основних пріоритетів освіти і науки, як сфери, що забезпечують розвиток людини і суспільства. **У зв'язку з цим 2004/05 навчальний рік оголошено роком посиленої уваги до новітніх технологій навчання. Поштовхом для нових кардинальних змін має послужити проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульного навчання, яким нині охоплено майже п'яту частину вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації.**

Як визначальний аргумент наведено той факт, що кредитно-модульна система підготовки фахівців - це не тільки один із шляхів оптимізації навчального процесу, це - визнаний у Болоньї європейський стандарт та інструмент реалізації завдань мобільності студента і викладача, а, отже, - і важливий чинник входження національної системи освіти до спільного європейського простору. Кредитно-модульна система підготовки фахівців відкриває нові можливості для розвитку системи вищої освіти, тому розглядається питання про беззаперечне її запровадження (такої системи) у структуру навчального процесу; до цього закликають і країни-учасниці Болонського процесу.

Ще у 2003 р. було розпочато активні переговори з міністрами освіти країн-учасниць Болонського процесу. Протягом 2003-2004 рр. проведено численні зустрічі з чільними керівниками Ради Європи, Євросоюзу та ЮНЕСКО, тому освітянський загал України повинен докласти максимум зусиль, аби на наступній Конференції Міністрів у травні 2005 року в м. Берген (Норвегія) Україна стала повноправною учасницею Болонського процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болонський процес у фактах і документах Упорядники /Степко М.Ф., Болубаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І.. Київ - Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім.В.Гнатюка, 2003. - 52 с. (www.tspu.edu.ua).
2. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 - 2004 рр.)/ За ред. В.Г. Кременя, авт. кол.: Степко М.Ф., Болубаш Я. Я., Шинкарук В. Д, Грубінко В. В., Бабин І.І.. - Київ -Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2004. - 147 с. (www.tspu.edu.ua).
3. Кремень В.Г. Болонский процесс: сближение, а не унификация //Зеркало недели. - № 48(473). -13-19 декабря 2003.
4. Матеріали науково-практичного семінару „Кредитно-модульна система підготовки фахівців у контексті Болонської декларації". Львів, 21-23 листопада 2003. - Львів: «Львівська політехніка», - 111с.

5. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник /За редакцією В.Г.Кремня. Авторський колектив: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. - Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2004.-384с.

Міністерство надзвичайних ситуацій України
Університет цивільного захисту України
Соціально-психологічний факультет
Кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Дисципліна: «ВИЩА ОСВІТА І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС»

Затверджую
Завідувач кафедри СіГД,
д.філос.н., професор
Рябініна О.В.

ЛЕКЦІЯ

Тема № 2: СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ І АМЕРИКИ

Питання:

4. Вища освіта Великобританії
5. Вища освіта Італії
6. Вища освіта США
4. Вища освіта Японії
5. Вища освіта України

Час проведення: 1 навчальна година.

Харків 2009

2. СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ І АМЕРИКИ

1. Вища освіта Великобританії

Формування системи вищої освіти. Кілька століть усю вищу освіту країни репрезентували засновані у XII-XIII ст. університети в Оксфорді та Кембриджі, створені для навчання еліти. І лише у XX ст. статус університетів отримали коледжі, які готували молодь до складання випускних екзаменів у Лондонському університеті. Вища освіта країни була елітарною та охоплювала дуже малий відсоток молоді. Однак після Другої світової війни кількість університетів подвоїлася.

Майже століття система вищої освіти у Великобританії мала бінарну структуру. Проте з наданням у 1992 р. технічним інститутам статусу університетів ці дві ланки вищої освіти об'єдналися, тому для Британських університетів характерний високий рівень автономії. Загальне керівництво вищою освітою здійснює Міністерство освіти й науки, яке реалізує цю політику через ради університетських фондів Англії, Шотландії та Уельсу.

Сучасні принципи побудови вищої освіти. Заклади освіти.

Усі університети Великобританії мають високий рівень автономії у визначенні курсів, програм і методів навчання. Посередницькі функції між урядом та університетами покладено на три ради університетських фондів (Англії, Шотландії та Уельсу). До складу цих рад входять представники закладів вищої освіти з регіонів, шкіл і ліцеїв, роботодавців. Таке широке представництво дає змогу поєднати цілі держави та інтереси ВНЗ, досить об'єктивно оцінюючи останні. Зараховані до університету студенти спочатку намагаються здобути першу ступеневу кваліфікацію - бакалавр, яку можна отримати на гуманітарних, природничих чи педагогічних спеціальностях за 2-3 роки, архітектурних, інженерних спеціальностях та менеджменту - за 3-4 роки, ветеринарії та медицині - за 5-6 років.

Отримавши кваліфікацію бакалавра, студент має право продовжити навчання для отримання магістерського ступеня. Для цього необхідно 2-3 роки викладання, навчання чи досліджень при достатньо глибокому вивченні однієї чи групи суміжних дисциплін. У країні немає єдиного зразка диплома про освіту. Тут захищеними є лише титули «бакалавр», «магістр», «доктор».

Британські університети - це великі науково-навчальні комплекси, що включають коледжі, магістерські та докторські школи, дослідні інститути, наукові центри, обсерваторії та ін.

Післясередня освіта *неуніверситетського рівня* надається численними технічними та іншими коледжами, програми яких мають чітку фахову орієнтацію. Чимало їх підпорядковано Комітету з технологічної і бізнесової освіти (ВТЕС). Перший ВТЕС-диплом можна отримати вже після одного року денного навчання, національний ВТЕС-диплом—після 2-3 років. Вони дещо різняться і суворістю вимог до вступників.

Визнання професійних кваліфікацій здійснюється, зазвичай, певними асоціаціями, що встановлюють (для більшості регульованих фахів) дуже жорсткі вимоги. Для їхнього виконання випускникам університетів необхідні роки праці та самостійного удосконалення.

Доступ громадян до освіти. Середня освіта триває 13 років, два останніх з яких присвячуються поглибленому вивченню тих дисциплін, які учень планує обрати для студій до ВНЗ. Школи надають змогу обрати курси різного рівня складності, що призводить до нееквівалентних атестатів. Право вступу у ВНЗ без екзаменів надає атестат про загальну освіту підвищеного рівня (скорочено «*A Level*»). За великої автономії шкіл в освітньому процесі підсумкові вимоги стандартизовано, бо випускні екзамени проводять кілька незалежних екзаменаційних рад. Більшість абітурієнтів університетів ОК мають А-рівень з трьох дисциплін.

Головну роль у системі вищої освіти відіграють університети, передусім Лондонський, Кембриджський та Оксфордський. Британські університети, головним чином, гуманітарного спрямування. Технічні спеціальності студенти здобувають в університетських коледжах, на технічних факультетах університетів, а також у спеціальних інститутах, що не входять до складу університетів.

Для зарахування абітурієнти подають свої заяви у службу прийому в університети і коледжі (ПСА8), вказуючи до п'яти бажаних закладів. Документи направляються у ВНЗ, які вирішують, чи вартує кандидат зарахування. Хоча в країні притримуються політики відкритої вищої освіти, зацікавлені органи встановлюють квоти місць (держсекретар з освіти - для вчителів, департамент охорони здоров'я - для лікарів тощо). Якщо кількість заяв перевищує квоту чи кількість вільних місць в аудиторіях, застосовується відбір, форми якого визначаються самими ВНЗ. Право на квотування мають і органи розподілу фондів та ресурсів.

Три університети проводять для абітурієнтів конкурсні вступні іспити.

Академічний рік та іспити. Навчання розпочинається 1 вересня і формально закінчується 30 серпня, але насправді навчальний рік коротший. Кожен ВНЗ автономний у плануванні навчального року за умови дотримання загальних критеріїв: закінчення занять у червні, кілька (3-5) тижнів перерви на головні релігійні свята.

Відтак, навчальний рік поділяється на три частини, але в останній більшість ВНЗ скорочує кількість навчальних годин для надання студентам часу на перегляд матеріалу і підготовку до підсумкових іспитів. Частина університетів має проміжні канікули (до 8 тижнів) як час для самостійного навчання студентів. Однак усе відчутнішою є тенденція до двосеместрового року з канікулами між семестрами.

Усі ВНЗ автономні у встановленні методів контролю роботи і знань студентів: більшість робить наголос на підсумкових іспитах, часто проводиться поточний контроль з урахуванням його результатів під час вирішення питання про парі *і і на наступний курс чи рівень. Після закінчення програми першою циклу студент може отримати такі оцінки: найвищу з правом продовження навчання і другому циклі, непогану чи найнижчу.

Для переходу з першого рівня на другий необхідно виміряти досить високі академічні вимоги (диплом бакалавра і під шаною) і показати глибокі знання з предмета спеціалізації. З цього правила є й винятки, коли на другий рівень приймають осіб без диплома м перший рівень, а лише за наявності чималого досвіду роботи з обраного фаху.

Кваліфікації. Більшість абітурієнтів обирають курси навчання, що забезпечують здобуття першої кваліфікації. Цей перший диплом вимагає загалом 3-4 років навчання, за винятком ветеринарії та медицини (5 -6 років). Передбачається впровадження курсів меншої тривалості (прискорених) і можливість у результаті зміни тривалості року та інтенсивнішої роботи отримання першого диплома вже за два роки. У Великобританії найпоширеніші наступні кваліфікації: бакалаври мистецтв, наук, освіти, інженерії, права, медицини. Кваліфікація бакалавра має три варіанти «з відзнакою» залежно від кількості поглиблено вивчених і складених дисциплін.

Менш престижним є навчання та отримання «посередньої» бакалаврської кваліфікації з непоглибленим вивченням і засвоєнням дисциплін програми.

Після завершення навчання першого рівня студент може продовжити освіту для отримання вищої кваліфікації, яка часто називається «магістр». Найпоширеніші варіанти: магістр мистецтв, наук, бізнесу та управління, права. Отримання цього диплома відкриває шлях до студій докторського рівня з присвоєнням звання «доктор філософії», рідше - «магістр філософії».

Навчання студентів-іноземців. Великобританія залишається одним із найпривабливіших місць навчання для іноземців. Однак країна не може задовольнити усі прохання, тому допуск у ВНЗ йде через суворий відбір. Для підвищення шансів на вступ абітурієнт-іноземець повинен звернутися до Служби прийому восени за рік до навчання. Відомим джерелом інформації є відділення Британської Ради.

Абітурієнт-іноземець повинен подати документ про середню освіту, який дає доступ до університету, й супровідні папери. Варто звернути увагу на підготовку до співбесіди, від якої залежить результат процедури відбору.

Абітурієнти з країн Європейського Союзу, як і британські, повинні до 15 грудня надіслати запити до Служби прийому в університети і коледжі, а вступники у мистецькі заклади - до Центрів прийому з мистецтв і дизайну (АБАК.). За формальної відсутності обмежень у прийомі все ж існує суворий відбір претендентів.

У випадку вступу на другий цикл вищої освіти чи на докторські студії претендент повинен звернутися безпосередньо до обраного закладу вищої освіти для отримання зразків форм запити і необхідної інформації з процедурних питань.

У Шотландії є своя служба обслуговування абітурієнтів-іноземців, яка, крім мовних курсів, організовує також навчальні програми різної тривалості для підвищення знань вступників до рівня, необхідного для навчання в одному з 13 шотландських університетів.

Плату за навчання встановлюють самі навчальні заклади, але для упорядкування Держсекретар з освіти встановлює верхню межу, яку заборонено перевищувати.

Інформацію про можливі гранти та інші форми фінансової допомоги іноземці можуть отримати у відділеннях Британської Ради у своїй країні.

2. Вища освіта Італії

Формування системи вищої освіти. Вища освіта Італії має гіпертрофований університетський і малий неуніверситетський сектори, а більшість закладів - державні.

Університети з навчальними і науковими програмами перебувають під управлінням Міністерства університетів і науково-технологічних досліджень, завданням якого є: планувати і здійснювати розвиток наукових досліджень; складати трирічні плани розвитку університетів; розподіляти кошти між закладами згідно з законом; координувати участь Італії у міжнародних програмах.

Усього в Італії налічується 65 закладів університетського рівня (державних і «вільних», що самоуправляються, але мають офіційне визнання і дипломи, працюють за програмами державних та інспектуються Міністерством освіти).

Неуніверситетські заклади класифікуються таким чином:

- а) інститути мистецтв під егідою інспекторату мистецького навчання;
- б) інститути під егідою інших міністерств.

Доступ громадян до освіти. Вступ визначається наявністю атестата за середню школу. Решта попередніх умов залежить від вибору навчального курсу. Університети вільні у встановленні вимог і кількості місць для вступників. Чимало з них проводять вступний екзамен і роблять аналіз оцінок шкільного атестата.

Хоча більшість курсів відкриті для всіх, частина (медицина, стоматологія) мають визначену або змінну від року до року кількість вакантних місць. Вступ на лімітовані спеціальності здійснюється лише за результатами екзаменів. Обмеження місць існує і в приватних університетах.

Доступ до диплома спеціалізації також здійснюється через конкурсні екзамени (усний чи письмовий тест з оцінюванням досягнутої кваліфікації). Кандидати допускаються до навчання за отриманим після екзаменів кваліфікаційним списком.

Прийом на докторські заняття після отримання диплома також провадиться за результатами конкурсних екзаменів (письмовий чи усний тест). Екзамени організуються на національному рівні; кожен курс (програма) має визначену кількість місць.

Організація навчання, академічний рік та екзамени. Традиційно рік розпочинається 1 листопада і закінчується 31 серпня наступного року. Останнім часом навчальний рік на багатьох факультетах поділяється на два семестри, розпочинаючись раніше.

Програми, зазвичай, поділяються на окремі курси (дисципліни) з усними екзаменами після завершення. Кожен навчальний рік закінчується певною кількістю екзаменів. Прохідні бали лежать між 18/30 і 30/30. Шкала складається з 30 балів, бо екзаменаційна комісія включає трьох осіб, кожна з яких може поставити максимум 10 балів. Кількість щорічних екзаменів залежить від факультету. Є також список необхідних предметів та екзаменів, частина яких складається за вибором самого студента і затверджується. На закінчення студій студент повинен скласти випускний екзамен у вигляді письмових тез чи проекту, які захищаються перед групою з 11 викладачів (тому загальна оцінка може досягти 110 балів). Відвідування обов'язкове під час отримання диплома спеціалізації. Для доступу до навчання наступного року наприкінці попереднього року складаються екзамени з теорії й практики обраної спеціалізації. Підсумковий екзамен включає письмові тези з одного чи кількох предметів, що стосуються програми навчання.

Аспіранти на докторських студіях повинні щороку звітувати про виконаний обсяг роботи для отримання дозволу на продовження навчання. Після його закінчення вони захищають тези (дисертацію) перед національною комісією.

Професорсько-викладацький персонал в університетах складають:

- а) повні чи асоційовані професори, які користуються однаковими правами і незалежністю;
- б) дослідники, які розширюють поле досліджень і допомагають у викладанні офіційних навчальних курсів;
- в) професори за короткочасними контрактами, які також допомагають читати офіційні курси (іх 1/10 від кількості усіх викладачів);
- г) викладачі мов на курсах, де не може бути більше 150 осіб.

Кваліфікації. Італійські університети, приймаючи учнів 13 -річної середньої школи, присуджують лише чотири види дипломів:

1. визнання коротких циклів стандартною тривалістю 2-3 роки в університетах і т. зв. , які мають бути перетворені у майбутньому на повні «дипломні» курси.

2. *Opirioma a'i Iaugea* — повний диплом після 4-6 років загальних культурних і наукових студій, який дає право на титул «*йойоге*». Представники регульованих професій (лікарі, архітектори та ін.) для початку фахової діяльності мають скласти державний професійний екзаме́н. З більшості фахів навчання триває 4 роки, з інженерії, архітектури, стоматології — 5 років, з медицини — 6 років.

3. *Opirioma i'i zresiaii'gagione* — професійна кваліфікація спеціаліста після додаткових 1-2 років навчання за програмами, які визначають самі університети (підготовка вчителів ліцеїв тощо).

4. *Voiiogaio i'i gicegsa* (РПЛЗ.) — введене з 1980 р. звання доктора з наукових досліджень, які здійснюються під наглядом і за рішенням з даної дисципліни. Студії тривалістю 3-5 років дають аспіранту змогу виконати самостійні пошуки з оригінальними результатами.

Навчання студентів-іноземців. Кандидат повинен розпочати дії за рік до обраного ним моменту старту занять в Італії зі звернення до найближчого Посольства (консульства) Італії. Інформацію про систему освіти та умови прийому можна отримати через базу даних (ЖТЕЬШЗ, а також шляхом звернення до Міносвіти, університетів та інших закладів вищої освіти, до інформаційного центру з порівняння і визнання СІМЕА (італійський КАКІС), довідників про окремі факультети, що містять детальну інформацію про курси. Місця для іноземців резервуються як у ВНЗ з вільним вступом, так і з вступом через конкурсні екзамени.

Для претендування на повний диплом треба мати не менше 12 років навчання в середній школі та визнаний в Італії атестат, а також скласти іспит з італійської мови, який кожен ВНЗ проводить для себе. Комплект документів має потрапити у найближче консульство Італії до 15 квітня. Вказується найпривабливіший факультет, а також другий на вибір. Якщо там складаються конкурсні екзамени, іноземці роблять це разом зі школярами Італії.

Визнання закордонної кваліфікації. Італія, що є членом більшості міжнародних конвенцій з визнання Ради Європи та ЮНЕСКО, визнає і приймає Міжнародний та Європейський бакалаврати.

Угоди з Францією, Бельгією та Іспанією забезпечують автоматичне взаємовизнання атестатів, які дають допуск в університети. З Францією та Іспанією вже відбувається процес передачі кредитів. Підписано двосторонні угоди про визнання дипломів з університетами Франції, Німеччини та Іспанії.

Місця в університетах надаються у такому порядку:

- 1) громадянам країн Європейського Союзу;
- 2) громадянам з країн, що розвиваються;
- 3) громадянам з країн без вищої освіти чи з тих, де немає бажаної програми навчання.

Докторантура має обмежену кількість місць, тому всі кандидати зобов'язані скласти вступний іспит. Іноземцям надають - 10% наявних місць. Оформлення запитів здійснюється через дипломатичні служби. Для допуску до *ВНЗ* також обов'язкові вступні екзамени. Заклади освіти Можуть встановлювати свої вимоги і провадити селекцію. Оформлення запитів відбувається через амбасад.

Плата за навчання. Кожен університет сам встановлює плату, орієнтуючись на кілька критеріїв, наприклад, прибутки сім'ї студента. Мінімум встановлено приблизно у 200 євро за семестр — не більше 600 євро за рік (сума зростає пропорційно Інфляції)- Плата у приватних закладах набагато більша.

3. Вища освіта США

Формування системи вищої освіти. Перші кроки до становлення системи вищої освіти у США було зроблено ще на початку XVII ст, коли засновувались коледжі вільних мистецтв, які створювались на зразок англійських технологічних. Згодом майже в усіх штатах з'явилися сільськогосподарські коледжі. Однак, якщо в Європі вищі професійні школи існували самостійно, то в США зазвичай, включалися до складу університету поряд з коледжами вільних наук та мистецтв. Одночасно зі ступенем бакалавра вони почали присвоювати ступінь магістра і доктора. Таким чином, до початку XX ст. еволюція установ американської вищої школи привела до створення великих університетів, які стали основними осередками фундаментальної науки в США.

Сучасні принципи побудови вищої освіти. Заклади вищої освіти. У США нараховується кілька тисяч найрізноманітніших ВНЗ, які можна класифікувати багатьма способами. Так, за формою фінансування їх поділяють на дві групи: більшу за чисельністю групу становлять приватні заклади (оплата студентів за навчання, самофінансування ВНЗ, приватні пожертвування, спонсорство, менша частка коштів від бюджету) і державні (значна частина коштів надходить з федерального і місцевих бюджетів). На загал держава все-таки відіграє домінуючу роль, фінансуючи значну частку наукових

програм в університетах, утримуючи дво- і чотирирічні коледжі з майже 80% всього контингенту студентів.

Більшість американських університетів мають розвинену досліdну структуру на рівні докторських програм, решта - багатопрофільні університети з великою кількістю програм підготовки спеціалістів на ступінь бакалавра та магістра.

Відтак, за структурою, рівнем і змістом навчання американські фахівці поділяють свої ВНЗ на такі групи:

- *заклади після середньої освіти* різного виду і напівпрофесійні школи з програмами тривалістю від 1-ого до 3-ох років і присудженням посвідчень низьких рівнів. Коротка освіта закінчується отриманням сертифіката про певні професійні вміння, довша — присвоєнням асоційованого ступеня *{Associate Degree}* з правом виконання роботи рівня техніків і вступу на третій курс коледжів з бакалаврськими програмами;

- *місцеві і молодші коледжі* з дворічними програмами, виконання яких відкриває двері на третій курс «бакалаврських» коледжів та отримання асоційованого ступеня чи професійної ліцензії *{Occupational Certificate}*;

- *коледжі вільних мистецтв*, що є істотною особливістю системи вищої освіти США, з викладанням майже виключно загальних дисциплін типу історії, хімії, економіки тощо і присудженням диплома бакалавра з домінуючим академічним та мінімальним професійним наповненням. Однак помітною є тенденція включати на заключних роках чотирирічної програми і професійні курси, що розширює можливості випускників. Але для окремих спеціальностей, наприклад, медицини і права, для отримання професійної кваліфікації студент повинен пройти ще й програму післядипломного фахового навчання для досягнення рівня магістра в університетських школах;

- *загальноосвітні коледжі* з присвоєнням диплома як бакалавра, так і магістра (програми включають розвиваючі дофахові і поглиблюючі професійні частини). Більшість цих закладів готує вчителів, бізнесменів, фахівців, діяльність яких вимагає диплома магістра;

- *незалежні професійні школи* з бакалаврським (часто й магістерським) рівнем дипломів у сферах технології, мистецтв тощо. Маючи близький до закладів першої групи зміст програм, ці школи використовують набагато кваліфікованіший персонал з університетською підготовкою;

- *університети* з правом підготовки докторів та усіма циклами навчання, які складають найбільш престижну групу ВНЗ. До них входять коледжі бакалаврського рівня, школи для навчання до рівня магістра і вище. Часто цю групу диференціюють на вузчі, опираючись на рівень наукових досліджень (за кількістю та тематичною різноманітністю захищених щороку докторських дисертацій), обсягом наукового фінансування, наявністю чи відсутністю медичної школи з досліdною клінікою, спектром факультетів, нарешті, кількістю викладачів і студентів та співвідношенням між ними.

Традиційними є щорічні рейтинги університетів; особливу увагу привертає список «25 кращих університетів США», який вже давно очолюють трійка приватних (Гарвардський, Єльський і Стенфордський) та кілька державних (Мічиганський і декілька каліфорнійських).

З-поміж звичних вирізняється окрема група закладів вищої освіти, що широко використовують надсучасні засоби передачі інформації та організації дистанційного навчання. Серед перших була відома компанія IBM, що використала двосторонній відео зв'язок через супутники для навчання свого персоналу одночасно на обох берегах Атлантичного океану. Сьогодні і телеконференції науковців стали звичною справою. Навчання з миттєвим спілкуванням викладача та групи студентів у багатьох точках США також застосовується все ширше.

Загалом структура американських ВНЗ дуже різноманітна, однак основною ланкою, яка й виконує більшу частину їхніх завдань, є невелике за складом відділення чи департамент, керівник якого може як призначатися, так і обиратися. Він та його колеги вирішують усі питання викладання певної дисципліни й наукової роботи з напряму відділення. Вищі ланки (підрозділи, навчальні коледжі і весь заклад) лише затверджують колективні рішення департаменту. *Доступ громадян до освіти.* Вища освіта США належить до відкритих, адже створює досить прийнятні умови для вступу у ВНЗ тим, хто виявив бажання продовжити навчання після середньої школи, що має 12 класів (варіанти 6+3+3 чи 8+4).

До ВНЗ більшість вступає після отримання диплома заключного рівня середньої школи, в якому переважає загальна освіта з мінімальною спеціалізацією. Громадяни без такого документа можуть

отримати його еквівалент (сертифікат чи диплом) з правом вступу до ВНЗ після складання пакета спеціальних тестів із загального освітнього розвитку.

Для зарахування, крім результатів тестів, беруться до уваги багато інших параметрів: результати співбесіди, рекомендації шкіл і вчителів, успіхи кандидата у позаурочній діяльності (спорт, гуманітарна робота, мистецькі захоплення і досягнення тощо), соціальне походження і забезпеченість, склад сім'ї та ін.

Вища освіта в США платна, плата за навчання досить висока, тому багато студентів поєднують навчання з роботою. Вартість одного навчального року не є сталою і залежить від штату, рівня і престижності ВНЗ, його приналежності до державного чи приватного сектора. Законом США про освіту (1938) передбачено фінансову допомогу бідним студентам; крім того діє система підтримки кращих студентів (стипендії, різноманітні гранти).

Організація навчання, академічний рік та екзамени. Гнучка ступенева система американської вищої школи дозволяє переривати навчання на будь-якому рівні, змінювати профіль навчання, продовжувати освіту. У магістратуру та докторантуру відбирають лише бакалаврів, що мають успішність не нижчу за «В», позитивну характеристику, письмову рекомендацію від одного чи двох викладачів. Вони повинні здати успішно екзамени, що проводяться двічі на рік.

Термін навчання в магістратурі залежить від особливостей спеціальності: від півтора року в галузі мистецтв до двох-трьох років у медицині та психології. У кінці навчання необхідно написати реферативний огляд, представити дисертацію чи скласти іспит.

Головним критерієм відбору кандидатур у докторантуру є здатність до наукової роботи. Протягом 2-3-ох років навчання докторант має засвоїти значний обсяг теоретичного матеріалу, отримавши за нього до 72 кредитів із 20 екзаменів, скласти кваліфікаційні іспити і захистити дисертацію.

У провідних університетах США є ще один вид ступеневої підготовки - післядокторський, для перевірки своїх наукових ідей та експериментального їх підтвердження.

Відтак, академічний рік (вересень - кінець травня) поділяється на два семестри з тривалістю від 14 до 18 тижнів кожен. Одночасно студенти вивчають 4-5 предметів, складаючи після виконання програми екзамени.

Практикуються усі види занять; лекції можуть читати для малих, середніх і великих (до 1000 студентів) потоків. Один-два рази на тиждень у малих (15-30 студентів) групах відбуваються семінари з тем лекцій, до яких студенти готуються самостійно у бібліотеках. Частково у ВНЗ використовується варіант докторського навчання, коли викладач кілька разів на тиждень працює з маленькою групою одних і тих самих студентів для уважного спостереження за їхньою самостійною роботою.

Оцінки, як і в Англії, позначають великими літерами: А - відмінно (4 бали), В - добре (3), С - посередньо (2), О - прохідна (1), Е - незадовільно (0).

Наприклад, якщо предмет оцінено у 2 кредити і складено на «відмінно», то студент отримує $4 \times 2 = 8$ балів. Предмет в 1 кредит за заключної оцінки «добре» додає студенту 3 бали. Для отримання диплома бакалавра за 4 роки (8 семестрів) необхідно набрати 120 і більше балів (але середній бал повинен перевищувати «2»), а це можливо лише за умови, коли у студента траплялися і добре складені іспити).

Викладачі. Рівнів ієрархії викладачів у вищій школі є п'ять: професори, асоційовані професори, професори-асистенти, інструктори, лектори. Перші дві групи перебувають у постійному штаті, професори-асистенти після отримання докторського звання приймаються на час прийому іспитів (1-3 роки), після закінчення якого вони або переводяться у штат, або їм радять запропонувати свої послуги іншому ВНЗ. Оцінювання викладачів проводиться щороку. Враховуються три параметри: наукова продукція, якість викладання, характер та обсяг позанавчальної діяльності (рецензування, експертні послуги та ін.).

Кваліфікації. У ВНЗ США порівняно багато різних кваліфікацій, дипломів і сертифікатів, які присвоюються після завершення програм різного рівня. Рівнів вищої освіти - три.

Першим є рівень підготовки бакалаврів, який триває найчастіше чотири роки (окрім медицини, права і деяких інших спеціальностей). Поширений поділ цього часу на дві половини, коли у першій викладаються загальні дисципліни, з яких менше 50% стосується майбутньої спеціалізації, а в другій таких предметів уже більше половини. Дипломи цього рівня за змістом - переважно академічні кваліфікації і представлені дипломами бакалавра мистецтв або наук. Програма другого рівня після

спеціалізації у певній галузі за 1-2 роки завершується присвоєнням диплома магістра. Вимоги для його отримання досить різноманітні: написання тез (наукової роботи), складання іспиту з іноземної мови, засвідчення вміння використовувати комп'ютери та бази даних, заключні екзамени.

Третім рівнем є аспірантура і підготовка докторської дисертації, що вимагає наукових студій упродовж 3-5 років після отримання диплома магістра. Поточні вимоги залежать від царини студій: наукова робота і захист написаної на її матеріалі дисертації, загальні чи фахові екзамени тощо. Останні складаються переважно упродовж перших двох років докторських студій. Зазвичай, після завершення третього рівня вищої освіти присвоюється звання доктора філософії (РИБ), що є вищим академічним званням у США.

Навчання студентів-іноземців. Вища освіта США належить до найдоступніших для іноземців, хоча вартість її досить висока. Країна вже багато років утримує світове лідерство як за кількістю студентів-іноземців (але не за їхнім відсотком серед усіх студентів), так і за кількістю країн, з яких вони прибувають. Для навчання достатньо виконати три попередні умови: довести володіння мовою і скласти тест на знання англійської як іноземної (ТОЕФ) з оцінкою понад 500 (у кращі ВНЗ — понад 550) чи інший еквівалентний тест; мати атестат про закінчення середньої 12-річної освіти, яку б американський ВНЗ захотів визнати еквівалентним до національного диплома за старшу середню школу; заплатити за навчання.

Політика уряду США скерована на максимальне залучення іноземців у заклади країни, тому створено потужну систему найрізноманітніших органів, організацій та агентств для виконання цього завдання. Заклади вищої освіти США на основі подання кандидата остаточно вирішують питання про дозвіл розпочати навчання. Рішення про це приймається за 6-12 місяців до початку навчального року.

Вища освіта Японії

Формування системи вищої освіти. Перші заклади освіти японські вчені відносять до VIII ст. Академію для підготовки вищих державних службовців було створено ще у далекому 1633 р. в Токіо, а Указ про впровадження традиційної освіти з'явився ще 1872 р. Однак перехід від елітарної до масової освіти відбувся в Японії після її поразки у Другій світовій війні, коли усі зусилля нації були спрямовані на розбудову країни. В основу було покладено американську модель освіти, яку японці суттєво модифікували на основі власних досягнень і традицій. У 60-х роках кількість студентів збільшилася у 7 разів, досягши 1,5 млн, а обсяг докторських студій - у 215 разів. Японські вчені проходили стажування у наукових лабораторіях більшості ВНЗ розвинутих країн світу. Вагому роль відіграла і та обставина, що уряд створив дуже прийнятні умови для розвитку недержавного сектору вищої освіти. Надзвичайно стрімкі економічні та технологічні зміни висунули настільки високі вимоги до системи освіти, що японці були змушені постійно її модифікувати, відкриваючи усе нові типи навчальних закладів та вдосконалюючи програми й методи навчання. Стала звичною повна середня освіта тривалістю 12 років для всіх; постійно зростає відсоток молоді, яка навчається в закладах університетського рівня.

Сучасні принципи побудови вищої освіти. Заклади освіти. У 1993 р. в Японії налічувалося 489 університетів, понад 520 молодших і 65 технологічних коледжів, понад дві третини з них входять до недержавного сектору. У координації і плануванні освіти бере участь велика кількість громадських організацій: Національна асоціація університетів, Асоціація місцевих університетів, Асоціація приватних університетів, Японська університетська акредитаційна асоціація, Центральна рада з освіти та Національна рада університетів і коледжів.

Окрім десятків класичних університетів в Японії функціонує багато інших: педагогічні, технічні, економічні, сільськогосподарські, незвичні для нас буддистські, жіночі, християнські та інші. До університетської системи включаються школи, коледжі та інститути (нерідко з 1-2 факультетами), які за програмами високого рівня готують фахівців необхідних для країни профілів. Віддавна університети в Японії були комплексами, до складу яких входять заклади всіх рівнів освіти, — від дитячого садка до технологічних коледжів, випускники яких мають суттєві переваги під час вступу до університетів. Отримані у молодших і технологічних коледжах упродовж 2-3-річної програми кредити зараховуються в закладах університетського рівня.

Цікавим є заснований у 1983 р. в Японії потужний «повітряний університет» з програмами дистанційного і заочного навчання, який використовує усі досягнення сучасної техніки трансляції та

інформації. Систему післясередньої освіти доповнюють понад 1500 спеціалізованих (професійних) шкіл з однорічними програмами для підготовки до роботи на достатньо складному японському ринку праці.

Доступ громадян до освіти. Середня освіта Японії триває 12 років і поділяється на три стадії однакової тривалості, з яких остання досить диференційована і використовує кредитну систему врахування виконаного (атестат вимагає 85 кредитів, кожен з яких відповідає 35 годинам занять).

Прийом студентів до вищих навчальних закладів досить регламентований. Процес вступу складний і тривалий. Спочатку Національний центр прийому в університети централізовано проводить однаковий для всіх тест з перевірки шкільних досягнень учнів. Ті, хто подолав цей бар'єр, отримують змогу скласти вступні іспити та проходити співбесіди в обраний університет. Не забороняється складання тестів одночасно в кількох ВНЗ, віддається перевага тим, хто досягає високих результатів після кількох невдалих спроб на попередніх вступних сесіях. Екзамени відіграють надзвичайно важливу роль у системі освіти Японії, тому такими поширеними є репетиторські послуги і відповідні заклади різного типу, тому японський школяр і вчиться «у дві зміни»: зранку в школі, увечері - в репетиторів.

Навчальний рік в японських ВНЗ розпочинається у квітні і завершується в березні. Він складається з трьох триместрів з літніми канікулами. Перші два роки студенти, зазвичай, навчаються на загальноосвітньому факультеті, далі йде спеціалізація.

Організація навчання, академічний рік та екзамени. Зміст і структурну побудову вищої освіти японці практично запозичили у США з їх основним чотирирічним циклом освіти для отримання диплома (для медичних спеціальностей виконання повної програми вимагає 6 років). Ці роки поділяються на дві дворічні частини, перша з яких - загальноосвітня, друга - спеціалізована. Однак випускник японського університету чи технічного ВНЗ продовжує навчатися ще кілька місяців на своєму робочому місці. І надалі самоосвіта не припиняється, бо національний центр створення тестів забезпечує усіх роботодавців необхідними комплектами тестів з метою проведення регулярних «контрольних» для перевірки професійного зростання працівників.

Застосовується 100-бальна рейтингова система оцінювання: 100-80 балів - відмінно (оцінюється літерою А), 79-70 - добре (В), 69-60 - задовільно (С), 59-0 - незадовільно (О).

Академічний рік становить 35 тижнів (кредитів), або 210 навчальних днів. Мова викладання - японська. Після виконання чотирирічної програми передбачено кілька випускних екзаменів, які більшість успішно складає. Щоб здобути ступінь бакалавра, студент повинен набрати протягом 4-х років навчання певну кількість залікових одиниць (на зразок американських кредитів) з визначених груп предметів. Із загальної суми 124 таньї 36 припадає на загальноосвітні предмети, 8 - на іноземну мову, 4 - на фізичне виховання та 76 - на професійні дисципліни. Щоб отримати одну танью, необхідно прослухати упродовж 15 тижнів по одній годині лекцій (вона вимагає одногодинної самостійної підготовки), щотижня брати участь у 2-годинному семінарі (вимагає одногодинної самостійної підготовки), щотижня брати участь у 2-годинних лабораторних заняттях (вимагають 3-годинної самостійної підготовки).

Другим циклом освіти є дворічна магістерська програма, яку долають лише один-два бакалаври з 20-30, маючи надалі непогані шанси (понад 20%) для продовження свого росту на докторських студіях та отримання докторського звання. Для здобуття звання «магістр» студентові необхідно набрати за два роки 30 таньї, написати дослідницьку роботу та захистити її, скласти іспит на ступінь магістра.

Для здобуття докторату потрібно закінчити 5-6-річну докторантуру, отримати 30 таньї, написати дисертацію і здати екзамени.

Основна структурна одиниця університету - факультет, який ділиться на декілька департаментів. Головними категоріями викладачів є: професори, асоційовані професори, асистенти професора і наукові співробітники. Однак через високу різноманітність закладів є ще посади асистента, лектора чи інструктора.

Кваліфікації. Набір освітніх кваліфікацій в Японії не надто і широкий, якщо враховувати велику різноманітність ВНЗ, тому в Японії вже тривалий час дискутують про бажаність більшої кількості кваліфікацій, експериментують з короткотривалими програмами підготовки інженерів, але це істотно не впливає на систему вищої освіти в цілому.

Навчання студентів-іноземців. Для вступу вони повинні виконати ті самі умови, що й японські абітурієнти, але для цього потрібно спочатку оформити візи. Головні труднощі у навчанні іноземців - це великі затрати часу на необхідне вільне оволодіння не лише розмовною японською мовою, а й досить

швидким читанням текстів, що передаються ієрогліфами. Нормативна тривалість мовних курсів для закордонних кандидатів - 1,5 року.

Вступ до приватних закладів істотно не регулюється, до закладів державного сектору звернення йде через Міністерство освіти. Іноземці разом з японськими громадянами повинні достатньо успішно скласти всі екзамени і виконувати письмові та усні тести.

Студенти Японії майже не отримують стипендій, тому за таких умов іноземцям важко розраховувати на гранти чи фінансову підтримку з боку японського уряду, перспективніше знайти якесь інше фінансування. Кращі шанси отримати урядову допомогу мають кандидати на магістерську програму, але для вступу необхідно провчитися у рідній країні не менше 16 років на всіх рівнях системи освіти.

Плата за навчання достатньо висока, ще дорожче - саме перебування. Вочевидь, усі ці труднощі призводять до того, що з усієї Європи в Японії вчаться ледь кілька сотень студентів, а основний контингент студентів-іноземців становлять представники сусідніх країн з ієрогліфічним письмом - Тайваню, Південної Кореї та Китаю.

5. Вища освіта України

Історичний нарис

Історія освіти в Україні тісно пов'язана з історією українського народу. Освіта епохи Київської Русі не була державною, структурованою і систематичною, а освітні функції найчастіше виконували освічені особи, які прибували з інших країн, найчастіше з Візантії і Західної Європи, або церковнослужителі.

Подальше багатолітнє існування у стані роздрібненості, під гнітом монголо-татарських орд, польських, литовських та угорських феодалів вплинуло на розвиток освіти.

У другій половині XVI століття відбулися зміни в державно-адміністративному устрої значної частини українських земель.

[Ослаблення Великого князівства Литовського призвело до встановлення на всіх українських землях панування польських магнатів. Незважаючи на те, що феодално-кріпосницький і національно-релігійний гніт у цей час був гальмом економічного і культурного розвитку українського народу, в другій половині XVI ст. та особливо в першій половині XVII ст. в Україні одержали подальший розвиток міста як центри ремесел і торгівлі, посилювалися економічні зв'язки між окремими землями, виникали передумови для утворення єдиного внутрішнього, тобто національного, ринку. Продовжувався процес розвитку української народності, росла національна свідомість українців, розвивалася українська культура. Для боротьби проти іноземного гноблення, національних і релігійних утисків міське населення (частково й сільське) у XVI-XVII ст. організовувалося в братства. Останні відкривали школи, друкарні, навколо яких згуртовувалися культурні сили. Наприкінці XVI - на початку XVII ст. братські школи виникли у Львові (1585), Києві (1615), Луцьку (1620), Вінниці, Немирові, Кам'янці-Подільському й деяких інших містах. Викладання в цих навчальних закладах велося рідною мовою. Значна увага приділялася вивченню грецької, а пізніше латинської та польської мов. Крім того, вивчалися арифметика, астрономія, музика і богослов'я.

Поширенню освіти сприяло виникнення в Україні у другій половині XVI ст. друкарства. Перша друкарня була відкрита Іваном Федоровим у Львові, у ній видано в 1574 р. «Апостол» і «Буквар». У 1578 р. засновано Острозьку друкарню. Львівське Успенське братство відоме тим, що продовжувало традиції Івана Федорова. Воно продовжило видавництво й забезпечило поширення книг в Україні та за її межами. У 1585 році братство заснувало школу, що згодом переросла у вищий навчальний заклад.

У 1632 році шляхом об'єднання Київської братської та Лаврської шкіл було створено перший вищий навчальний заклад в Україні - Києво-Могилянську колегію, в якій навчалися переважно діти української шляхти, старшини, духівництва, багатих міщан і козаків. Братські школи відіграли прогресивну роль у поширенні освіти та розвитку української культури.

Наприкінці XVII і в XVIII ст. на становлення науки й освіти в Україні значно впливала Києво-Могилянська колегія (у 1701 р. вона одержала титул та права академії й почала називатися Київською академією), названа на честь митрополита Петра Могили.

Навчання в ній носило переважно загальноосвітній характер. Курс навчання продовжувався 12 років і поділявся на 8 класів: підготовчу молодший, граматики, синтаксису і вищі - поетики, риторик, філософії та богослов'я. Студенти одержували філологічну підготовку, вивчали мови (слов'янську, українську літературну грецьку, латинську, польську), опановували поетичне і риторичне мистецтво,

класичну грецьку, римську і частково середньовічну літературу, студіювали історію, географію, філософію і богослову Київська академія була видатним центром науки. Приймали в академію молодь усіх станів. У ній навчалися вихідці з Лівобережжя, Запорозжя, Західної України, Закарпаття. Це сприяло єднанню українських земель. Щорічно тут одержували освіту від 500 до 2000 студентів. Вікових обмежень не було. Для бідних учнів при Академії існувала бурса. Київська академія була також важливим просвітницьким центром. Вона заснувала колегії в Голічині, Вінниці, Кременці, Чернігові (1700), Харкові (1727) і Переяславі (1738 у 1862 р. переведена до Полтави), постійно допомагаючи новоутвореним освітнім осередкам. З 40-х рр. XVII ст. в академії здобувала освіту і молодь з-за кордону.

Визначну роль у розвитку освіти на західноукраїнських землях відігравав Львівський університет. 20 січня 1661 року польський король підписав диплом, що надавав Львівській єзуїтській колегі «статус академії й титул університету» із правом викладання всіх тогочасних університетських дисциплін і присвоєння учених ступенів. З часу створення і до 1773 року Львівський університет був у повному підпорядкуванні єзуїтського ордену. В університет діяло два відділи - філософський і теологічний. Навчання провадилося за програмами єзуїтських шкіл, розробленими ще наприкінці XIV століття. Освітній процес в університеті завершувався одержанням наукового ступеня - ліценціата, бакалавра магістра, доктора наук. У невеликому обсязі вивчалися історія географія, грецька мова, 4 роки тривала богословська підготовка. Викладання на обох відділах вирізнялося схоластичністю догматизмом і здійснювалося латинською мовою.

Колоніальний стан Галичини в Австрійській імперії був бар'єром для розвитку освіти, науки і культури. Проте й у цих умовах деякі випускники університету та його вчені робили все можливе для розвитку досліджень у галузі краєзнавства та гуманітарних наук. Так, вихованець університету Й. Могильницький підготував першу в Галичині граматику української мови. У 1849 році в університеті було засновано кафедру української мови і літератури, керував якою український філолог, поет, етнограф та історик Я. Головацький. У цьому ж році його було призначено ректором університету.

У 1809 р. засновано Київську гімназію; згодом (1811) її було піднесено до вищих навчальних закладів. У 1805 р. відкрито Харківський університет. У першій чверті XIX ст. виникли привілейовані навчальні заклади, що поєднували курс середніх і вищих шкіл: Кременецький ліцей (1803), Рішельєвський ліцей в Одесі (1817), Гімназія вищих наук князя І. А. Безбородька в Ніжині (1820). Після польського повстання 1830-1831 рр. Кременецький ліцей було закрито. У 1834 р. створено Київський університет. Крім привілейованих чоловічих навчальних закладів відкривалися станові жіночі навчальні заклади - інститути шляхетних дівчат у Харкові (1812), Полтаві (1817), Одесі (1828), Керчі (1835), Києві (1838). У 1865 р. почав функціонувати Новоросійський університет в Одесі. У 1870 році в Чернівцях відкрито вчительську чоловічу гімназію, а 7 грудня 1874 року створено Чернівецький університет.

У Східній Галичині, на Буковині, в Закарпатській Україні на початку XIX ст. не було вищого навчального закладу з українською мовою навчання. У Львівському університеті викладання велося польською, у Чернівецькому - німецькою, з 1920 - румунською мовами.

У 60-70-х рр. XIX ст. поступово сформувалася система підготовки вчителів, зокрема для початкових шкіл. Згодом були створені трирічні вчительські семінарії, що будували свою роботу на базі двокласних училищ. Серед перших вчительських семінарій - Коростишівська (1869), Херсонська (1871), Акерманська (1872), Переяславська (1878). На західноукраїнських землях учителів для народних шкіл готували Львівська, Чернівецька, Мукачевська, Ужгородська та ін. вчительські семінарії. Учителів для повітових училищ, церковнопарафіяльних шкіл, вищих початкових і міських училищ готували вчительські інститути. Перший вчительський інститут було створено у Глухові (1874). До 1914 р. в Україні нараховувалося 26 вчительських семінарій і 6 вчительських інститутів.

Серед прогресивних педагогів України, які у другій половині XIX - на початку XX ст. вагомо долучилися до розвитку освіти і педагогічної думки, були О.В. Духнович, М.Ф. Левицький, Т.Г. Лубенець, Б.Д. Грінченко, Х.Д. Алчевська, С.М. Ковалів та ін.

Розвиток капіталізму, боротьба прогресивної громадськості зумовили подальше зростання вищої школи. В Україні центрами наукової думки, підготовки вчених, учителів для середніх шкіл, лікарів, юристів та інших фахівців стали Харківський, Київський і Новоросійський (м. Одеса) університети, Ніжинський історико-філологічний інститут (1875), на західноукраїнських землях - Львівський і Чернівецький університети. Фахівців для промисловості та сільського господарства готували

Харківський ветеринарний інститут (1851), Харківський технологічний інститут (1885), Київський політехнічний інститут (1898), Єкатеринославське вище гірниче училище (1899), Львівський політехнічний інститут (1844), Академія ветеринарної медицини у Львові (1897) та ін. Функціонували вищі жіночі курси в Києві (1878), Одесі (1906), Харкові (1913), жіночий медичний інститут у Києві (1907).

Харківський університет засновано у 1805 р. з ініціативи В.Н. Каразіна. До революції в його складі було 4 факультети: фізико-математичний, історико-філологічний, медичний і юридичний, 8 наукових товариств, астрономічна обсерваторія, фундаментальна бібліотека. Наукові школи, що виникли в Харківському університеті, сприяли становленню вітчизняної науки. В університеті навчалися і працювали відомі вчені: математики М.В.Остроградський, О.М. Ляпунов, В.А.Стеклов, поет П.П. Гулак-Артемівський, біолог І.І. Мечников, історик М.І. Костомаров, композитор М.В. Лисенко, письменник М.П. Старицький та ін. Харківський університет відіграв важливу роль у розвитку національної культури українського народу. У 1816-1819 рр. в університеті видавався журнал «Український вісник», у 1824-1825 рр. - «Український журнал». У ХХ ст. університет виріс в один із найбільших науково-навчальних закладів. На його базі існували Академія теоретичних знань (1920-1921), Інститут народної освіти (1921 -1930), Інститут професійної освіти і Фізико-хіміко-математичний інститут (1930-1933). Медичний та юридичний факультети було перетворено у самостійні інститути.

Новоросійський університет засновано з ініціативи М.І. Пирогова в Одесі в 1865 р. на базі Рішельєвського ліцею. Після 1917р. було реорганізовано у декілька самостійних вищих навчальних закладів, а з 1933 року він отримав назву Одеського університету. З Новоросійським університетом пов'язана діяльність видатних учених: І.І. Мечникова, І.М. Сеченова, О.О. Ковалевського та ін.

Ніжинський історико-філологічний інститут був створений у 1875 р. на базі Ніжинського ліцею. Інститут готував учителів класичних мов, російської мови та історії для середніх навчальних закладів. Серед студентів були представники селян, міщан та піших верств населення. Закінчили його історик Н.С. Державін, художник Н.С. Самокиш, педагог П.К. Волинський та ін. У 1920-11, навчальний заклад було реорганізовано в Ніжинський інститут народної освіти.

З початку ХІХ ст. у діяльності вітчизняних університетів починає набирати силу освітня тенденція. Вочевидь, це головне пов'язано із формуванням у 1-й пол. ХІХ ст. концепції державної освітньої політики, яка пріоритетним завданням вітчизняної вищої школи визначила підготовку висококваліфікованих кадрів для обслуговування державного апарату. Підтвердженням цього є вихід у 1809 р. указу, що вимагав від претендентів на чин колезького асесора витримати іспит в університеті. Університети поступово втрачають стан установ «чистої науки», а на перше місце виходять функції управління системою народної освіти, підготовки педагогічних кадрів, інтелектуальної та державної еліти. Університети, як центри навчальних округів, сприяють швидкому розширенню мережі гімназій, ліцеїв, повітових і комерційних училищ, шкіл. Створені при університетах педагогічні інститути вперше в історії університетської педагогічної освіти порушили питання про спеціальну підготовку вчителів як в умовах очної форми, так і екстерном. Учені й провідні викладачі університетів активно допомагають школі, освіті, народу. При університетах організовуються курси для вчителів гімназій, проводяться перші вчительські з'їзди. Створені вченими університетів наукові товариства включають не тільки викладачів університетів, але й учителів, широку педагогічну громадськість. Наприклад, Харківський університет у період з 1805 р. до 1834 р. був центром організаційно-методичного управління народною освітою в Україні і на півдні Росії. До початку 60-х років ХІХ ст. Харківський університет підготував більше 3200 лікарів, юристів, педагогів. Серед його випускників більше 550 працювали викладачами в середніх навчальних закладах, близько 80 - професорами вітчизняних університетів і ліцеїв.

На початку ХХ ст. кількість студентів в університетах збільшилася в середньому більш ніж удвічі. Соціальний склад студентства університетів залишався переважно дворянсько-буржуазним, хоча революція 1905-1907 рр. змусила уряд відкрити університетські двері і для вихідців з нижчих станів. Це були, зазвичай, діти міської та сільської буржуазії. Для вихідців з робітників, середнього і найбіднішого селянства доступ у вищі навчальні заклади, як і раніше, залишався практично закритим.

Одночасно почали створюватися вищі навчальні заклади для жінок. Так, після майже двадцятилітніх клопотань у 1903 році в Одесі, з ініціативи професорів Новоросійського університету М.М. Ланге, Є.Н. Щепкіна та інших, були відкриті Вищі жіночі педагогічні курси, реорганізовані в 1906 році у Вищі жіночі курси з історико-філологічним і фізико-математичним факультетами. У 1908-1910 рр. вони поповнилися юридичним і медичним факультетами. Останній пізніше було перетворено у жіночий медичний інститут. У 1907 році в Харкові відкрилися Вищі жіночі курси з

історико-філологічним, фізико-математичним і юридичним відділеннями. У 1910 році в Харкові відкрився жіночий медичний інститут, ректором якого став професор Харківського університету В.Я. Данилевський. У Києві в 1906 році відновили роботу Вищі жіночі курси. Спочатку вони склалися з історико-філологічного і фізико-математичного відділень, а в 1907-1909 рр. тут відкрилися ще й юридичне, медичне та економіко-комерційне відділення. У 1916 році медичне відділення було реорганізовано в Київський жіночий медичний інститут, очолюваний професором університету П.І. Морозовим.

Єкатеринославське вище гірниче училище в 1912 році було перетворено в гірничий інститут. Протягом 1903-1917 рр. його закінчили 457 осіб, більшість з яких почали працювати на промислових підприємствах Донбасу.

Продовжували готувати фахівців із вищою освітою Ніжинський історико-філологічний інститут, технологічний і ветеринарний інститути в Харкові, Київська та Одеська консерваторії та ін. Усього в Україні до 1917 року діяло 27 вищих навчальних закладів, в яких навчалося понад 35 тис. студентів.

На західноукраїнських землях до 1918 року існувало 4 вищих навчальних заклади: університети у Львові й Чернівцях, політехнічний інститут і академія ветеринарної медицини у Львові.

Події 1917р. змінили не тільки соціальний лад, але й поставили на порядок денний питання створення нової школи з новими педагогічними кадрами. Незалежна Україна робила перші кроки в організації підготовки національних педагогічних кадрів. Програмним документом стала декларація Генерального Секретаріату від 26 червня 1917 року, в якій визначалися основні заходи, спрямовані на розвиток національної школи і підготовку для неї кадрів. Почалося становлення системи української вищої освіти. У 1918 р. університет Св. Володимира в Києві, Харківський і Новоросійський (Одеський) стали державними університетами України. У цьому ж році на базі Вищих жіночих курсів відкрився університет в Єкатеринославі (Дніпропетровську). У Сімферополі в 1918 р. розпочалися заняття в Таврійській філії Київського університету, а через півроку за повної підтримки і допомоги Київського університету відкрився Таврійський університет. Відновлення їхньої діяльності мало величезне значення для розвитку суспільства, культури, освіти. В умовах громадянської війни в Україні велася підготовча робота з відкриття університетів у Полтаві, Чернігові й Ніжині. Почали діяти Київський український народний університет, Педагогічна академія в Києві, Український державний університет у Кам'янці-Подільському.

У середині 1918р. розпочалася інтенсивна робота з розбудови системи вищої педагогічної освіти.

Було визначено три напрямки діяльності університетів: науковий, навчальний і просвітницький. Це давало змогу кожному діячеві вищої школи обирати найбільш відповідний його здібностям і науковому потягові рід і спосіб наукової або навчальної діяльності.

Для ширшого залучення працюючих до вищої освіти у 1919р. в Києві, Харкові та Катеринославі було відкрито підготовчі курси, у 1921 р. - створено робітничі факультети.

У 20-х - на початку 30-х років ХХ ст. яскраво виявилися дві протилежні тенденції в університетському питанні. З одного боку, в Україні відкрився новий університет у Катеринославі, йшов процес інтенсивної реорганізації Київського, Харківського та Одеського університетів, розвивався Сімферопольський. З іншого боку, у зв'язку з важким економічним становищем було скасовано ряд вищих навчальних закладів, у тому числі університети, що виникли в незалежній Україні після 1917 року: Київський український народний університет, Український державний університет у Кам'янці-Подільському.

У 1919 р. введено «Тимчасове положення ... про управління вищими навчальними закладами», відповідно до якого усім вищим навчальним закладам пропонувалося вести роботу у трьох напрямках: науковому, навчальному й просвітницькому. Керувати університетом повинні були відповідні ради, що склалися з делегатів факультетських рад. Керівництво господарською діяльністю покладалося на господарський комітет. Посади ректора і проректора скасовувалися, а їхні функції виконували комісари вищих навчальних закладів, які призначалися владою і мали надзвичайні повноваження. Деякі керівники почали будувати систему вищої освіти за зразком професійно-технічних навчальних закладів. Вони вважали, що старі університети були відірвані від життя і, як вищі навчальні заклади, давали своїм вихованцям ґрунтовні теоретичні знання, але не забезпечували оволодіння конкретними професійними навичками. На думку керівників освіти, університети практично не готували фахівців визначеного, чітко окресленого профілю. Виняток склали лише студенти медичного та юридичного факультетів. Особливій критиці піддавалася система підготовки фахівців на історико-філологічному і

фізико-математичному факультетах. Студенти, які закінчували ці факультети, ставали викладачами шкіл, ремісничих училищ, технікумів.

У перші роки радянської влади виникли своєрідні форми інтеграції науки, вищої освіти і виробництва. Одним із прикладів такої інтеграції стали Інститути інженерів-електриків-виробничників. Студенти таких інститутів працювали певний час на виробництвах і розглядалися як повноцінні учасники виробничого процесу. Чотири дні в тиждень студенти працювали на заводі, протягом двох днів по 10 годин займалися в інституті. Не було залікових сесій, іспит з вивченого предмету складався одразу.

Нова концепція практицизму і професіоналізму знайшла своє відображення в рішенні наради «Про реформу вищої школи» (1920), що передбачала створення у вищих навчальних закладах вузькоспеціалізованих факультетів із трирічним терміном навчання. Це положення поширювалося і на університети: замість філологічного і природничого факультетів створювалися педагогічні з різними спеціалізаціями. Це було відображенням тенденції розвитку вищої освіти за кордоном, пов'язаної з появою на початку ХХ ст. педагогічних факультетів у деяких американських університетах. Необхідність їхнього створення в університетах зумовлювалася дефіцитом педагогічних кадрів, необхідністю підвищення якості підготовки вчителів. Передбачалося, що у процесі реорганізації університетів вдасться визначити профіль випускників, розробити нові навчальні плани і програми, ввести суспільні дисципліни, підготувати нові професорсько-викладацькі кадри. Однак реформа в українських університетах пішла іншим шляхом. Ліквідуючи все негативне, що було в університетах, Комісаріат освіти став на позиції ліквідації самих університетів. У 1920 році Наркомпрос України ліквідував університети в Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі та Сімферополі. Почався етап утвердження військово-комуністичного стилю управління вищою освітою. Прямими спадкоємцями ліквідованих університетів стали самостійні медичні та юридичні інститути і тимчасові вищі педагогічні курси, створені на базі історико-філологічних і фізико-математичних факультетів. Студенти останніх, які виявили схильність до технічних дисциплін, переходили у відповідні групи спеціальних індустріально-технічних інститутів. Тимчасові вищі педагогічні курси виявилися нежиттєздатними. Спроба надати найбільш «теоретичним», відірваним від життя факультетам педагогічного профілю не знайшла підтримки ні серед професорів, ні серед студентів. На базі факультетів університетів було створено інститути фізико-математичних наук, а історико-філологічні факультети перетворено в інститути гуманітарно-суспільних наук. Виникли нові вищі навчальні заклади - Академії теоретичних знань, що склалися з інститутів суспільних і фізико-математичних наук.

У 1921 р. на основі старих університетів почали створювати Інститути народної освіти: Київський, Харківський, Одеський, Катеринославський. У 1930 р. на базі відповідних факультетів інститутів народної освіти виникли інститути професійної освіти, що випускали викладачів для технікумів, шкіл, ФЗУ, робітфаків. На базі факультетів соціального виховання з'явилися інститути соціального виховання, що готували кадри вчителів для загальноосвітніх шкіл, позашкільних працівників і ін. Незабаром інститути соціального виховання було перетворено у педагогічні інститути.

Значною подією у розвитку системи вищої освіти в Україні стало відновлення університетів. Було вирішено з 1 вересня 1932 р. відкрити університети в Харкові, Києві, Одесі та Дніпропетровську. За короткий термін вони стали науковими та освітніми центрами України. До функціонуючих факультетів додавалися нові, створювалися вечірні та заочні відділення, що дало позитивний результат.

Тільки до початку 1939 р. склалася чинна вітчизняна система університетської освіти. Після приєднання до України західноукраїнських земель до цієї системи ввійшли Львівський і Чернівецький університети. Усього до початку 1938/39 навчального року в УРСР нараховувалося 129 вищих навчальних закладів. У 1938 р. було затверджено однотипні для всіх університетів країни навчальні плани. Їхня особливість полягала в тому, що вони опиралися на широку науково-теоретичну базу. Остаточо було визначено структуру навчального плану: (загальнотеоретична підготовка, загальноспеціальна підготовка і на останніх курсах - підготовка з конкретної спеціальності. У планах передбачалися курси на вибір.

Розвиткові наукових досліджень сприяло введення нової системи наукових ступенів та учених звань і порядку їх присвоєння.

Період 1917-1941 рр. мав важливе значення в історії розвитку університетської педагогічної освіти в Україні. Напередодні війни в Україні склалася університетська система, що включала шість класичних університетів - Київський, Харківський, Львівський, Одеський, Дніпропетровський і Чернівецький.

Під час Другої світової війни державні вищі навчальні заклади було евакуйовано у східні райони СРСР. Тільки наприкінці 1943 року евакуйовані українські університети та інститути почали повертатися в рідні міста. Після звільнення тимчасово окупованої території України в ній відновили роботу 154 вищих навчальних заклади.

Після закінчення війни та приєднання Закарпаття до України в університетську систему влився Ужгородський державний університет, перший вищий навчальний заклад на Закарпатті.

У післявоєнний період в університетах стала відчутною потреба укрупнення спеціальностей, розширення профілю підготовки фахівців. Було переглянуто навчальні плани та програми, відбулося укрупнення ряду вищих навчальних закладів. У великих закладах якість підготовки фахівців стала кращою, менше витрачалося засобів на підготовку кожного з них, раціональніше використовувалися матеріально-технічна база та професорсько-викладацькі кадри. У результаті укрупнення вищих навчальних закладів з 1950 р. до 1960 р. їхня кількість в Україні скоротилася зі 160 до 135 при одночасному збільшенні кількості студентів більш ніж удвічі: і 201,5 тис. до 417,7 тис. Відбувалося наближення вищих навчальних закладів України до виробництва, удосконалювалася їхня структура, усувався паралелізм у підготовці кадрів. Відкривалися нові навчальні заклади на периферії. У 1956-1957 рр. було створено медичні інститути у Ворошиловграді і Тернополі, куди перевели частину студентів з Київського і Харківського медінститутів. У 1958 році відкрився гірничо-металургійний інститут у м. Ворошиловське. Зміни в географічному розташуванні вищих навчальних закладів сприяли повнішому охопленню вищою освітою жителів всіх областей, наближенню умов навчання до умов праці майбутніх фахівців. Однак головними центрами вищої освіти в Україні залишалися Харків, Київ, Одеса і Львів. У 1958 р. у цих містах знаходилося 70 вищих навчальних закладів зі 140, в них навчалося 59% від загальної чисельності студентів. У Харкові було 24 вищих навчальних заклади, у Києві - 18, в Одесі - 16, у Львові - 12.

Рівень підготовки висококваліфікованих кадрів значною мірою залежав від якісного та кількісного складу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів. їхня кількість за 10 років (1950-1960) збільшилася з 14,5 тис. до 24,7 тис. осіб. Відомі вчені, що викладали у вищих навчальних закладах, сприяли активізації наукової праці студентів.

У другій половині 50-х років почалася перебудова університетської педагогічної освіти. Було переглянуто навчальні плани і програми для студентів педагогічних спеціальностей університетів у бік збільшення кількості годин на викладання педагогічних, психологічних і методичних дисциплін. Значною мірою змінилася практична підготовка студентів до роботи в середній школі. За часом педагогічна практика збільшилася більш ніж утричі. Остаточо визначилися три види педпрактики: один раз у тиждень здійснювалася практика без відриву від навчальних занять у школі і позашкільних установах з виховної роботи, що закінчувалася місячною практикою в літніх піонерських таборач; практика з відривом від занять, що проходила переважно у міських школах, і стажування протягом місяця, головним чином, у сільських школах.

На початку 60-х рр. розширилися мережа державних університетів шляхом перетворення в університети великих педагогічних інститутів (Донецький, Сімферопольський). Головним завданням вищих навчальних закладів стала підготовка висококваліфікованих фахівців, що володіють глибокими теоретичними знаннями і практичними навичками. Вища школа постійно удосконалює якість підготовки фахівців з урахуванням вимог сучасного виробництва, науки, техніки та культури, перспектив їхнього розвитку. Невід'ємною частиною діяльності вищих і навчальних закладів є розвиток науково-дослідної роботи, створення підручників і навчальних посібників, підготовка науково-педагогічних кадрів, а також фахівців з вищою освітою, зайнятих у відповідних галузях народного господарства. Університети порівняно з педінститутами у питанні підготовки педагогічних кадрів різнилися науково-дослідною спрямованістю університетської освіти.

У 1960-1970 рр. основна увага при плануванні підготовки кадрів зверталася на ті ланки вищої освіти, які забезпечували науково-технічний прогрес. У 1974-1975 рр. на основі чинних навчальних планів було створено робочі навчальні плани, в яких визначалася кількість годин, затрачуваних студентами на самостійну роботу з кожної дисципліни. При цьому зверталася увага на складність навчального курсу, його трудомісткість і значимість для фахівців даного профілю. З метою професійної адаптації випускників з 1972 р. було введено річне стажування молодих фахівців на підприємствах. Зміцнення зв'язків вищих навчальних закладів із виробництвом в усіх напрямках (виробнича практика і стажування, організація філій профілюючих кафедр на виробництві, лабораторій, навчально-науково-виробничих

об'єднань та ін.) і на цій основі поліпшення професійної підготовки фахівців були основними завданнями вищої школи. Цей етап розвитку вищої школи характеризується не тільки збільшенням обсягу і розширенням тематики науково-дослідної роботи, але й зростанням ролі наукової діяльності вищої школи в загальнодержавному масштабі.

У середині 70-х рр. було зроблено спробу удосконалення процесу формування висококваліфікованих фахівців-педагогів в умовах університетів. У методичне забезпечення було впроваджено навчально-методичні комплекси, які мали поєднати фундаментальну, спеціальну і психолого-педагогічну підготовку. Однак їхня реалізація мала здебільшого формальний характер. Прогресивною для вищої школи 70-х рр. була нова форма організації самостійної роботи студентів — проведення внутрішньо-семестрових атестацій. Разом із позитивними змінами були і негативні. Науково-технічний прогрес вимагав мобільної системи підготовки фахівців, а програми навчання практично не змінювалися. Вищі навчальні заклади були в полоні інструкцій і розпоряджень, не мали права змінювати освітні програми. Гонитва за виконанням плану прийому та випуску фахівців призводила до того, що відраховувати недбалого студента можна було лише за умови, якщо він сам припиняв відвідувати тривалий час університет або скоїв кримінальний вчинок. Навчальний процес будовався на принципі паралельного викладання загальнонаукових, спеціальних і професійних дисциплін. У результаті випускники не уявляли повною мірою можливостей використання значної частини знань у педагогічній і виробничій діяльності. В навчальних планах педагогічних спеціалізацій пріоритетне місце займали теоретичні дисципліни: суспільно-політичні, військово-медичні, котрі ніяким чином не були пов'язані з майбутньою педагогічною діяльністю. Педагогічній практиці приділялося усе менше й менше уваги, найчастіше вона проводилася формально. Навчальний процес у цілому здійснювався екстенсивними методами. Кількість інформації, яку необхідно було засвоїти за весь період навчання, постійно зростала. Збільшувалося число аудиторних занять. Організація самостійної діяльності студентів була формальною, перебільшувалася роль адміністративних методів управління. У студентів формувалася інертність у мисленні та діяльності.

У період з 1960 р. до 1980 р. ряд вищих навчальних закладів було реорганізовано, відкрито нові. На базі Донецького педагогічного інституту створено Донецький університет, на базі вечірньої філії Харківського політехнічного інституту - Ворошиловградський вечірній машинобудівний та ін. У 1984 р. в УРСР функціонувало 146 вищих навчальних закладів, у тому числі університетів - 9, технічних вищих навчальних закладів - 50, сільськогосподарських вищих навчальних закладів - 17, вищих навчальних закладів економіки і права - 10, педінститутів - 30, вищих навчальних закладів охорони здоров'я - 15, вищих навчальних закладів фізкультури і спорту - 3, культури і мистецтва - 12. Мережу вищих навчальних закладів доповнювали також 25 філій, 7 спеціалізованих факультетів і відділень та 12 загально-технічних факультетів.

У середині 80-х рр. проводилася реформа загальноосвітньої і професійної школи. Вищі навчальні заклади України, багато робили для її реалізації. Основні заходи, спрямовані на вирішення питань реформи, дали деякі позитивні результати. Помітно покращилася якість навчання у вищих навчальних закладах як у плані наукової підготовки студентів, так і їхньої психолого-педагогічної готовності до роботи в школі. Цьому сприяв курс на цільову підготовку вчителів. На основі спільної діяльності поступово почала складатися система довузівської підготовки й добору абітурієнтів. В університетах функціонували юнацькі предметні школи, Малі академії наук, факультети довузівської підготовки, проводилися олімпіади з суспільних, гуманітарних і природничих наук. З 1984 року педінститути й університети почали проводити цільовий прийом на факультети, що готують педагогічні кадри. Однак реалізація цього починання досить часто не давали позитивних результатів. Скерування для цільового вступу нерідко видавалися формально, а недосконала діагностика спрямованості та здібностей абітурієнтів не завжди дозволяла приймати на навчання схильних до педагогічної діяльності. Проте система заходів щодо професійної орієнтації молоді дозволила зберегти протягом 80-х років високий конкурс на педагогічні спеціалізації.

Після здобуття в 1991 році незалежності Україна почала формувати власну політику й систему вищої освіти. У спадок країна отримала дуже специфічну багаторівневу систему освіти СРСР. Головні її недоліки були пов'язані як з поєднанням надмірної централізації з екстремістською ідеологією, так і «залишковим» фінансуванням освіти та неувагою до підтримки викладачів усіх рівнів.

Формування сучасної системи вищої освіти. Освітня політика України базується на принципах демократизації та гуманізму, орієнтована на досягнення сучасного світового рівня, відродження

самобутнього національного характеру, докорінне покращення змісту, форм і методів навчання, збільшення інтелектуального потенціалу країни. У 90-х роках продовжувала спостерігатися тенденція реорганізації великих педагогічних інститутів країни в університети. Так, у 1992 році на базі Івано-Франківського педінституту було відкрито Прикарпатський університет. Луцький педінститут у 1993 році перетворено у Волинський університет. 1994 року організовано Східноукраїнський університет, 1995 року Черкаський, у 2003 році Миколаївський і Херсонський педінститути стали державними університетами. Відновлено діяльність двох історичних для України навчальних закладів: Національного університету «Києво-Могилянська академія» та Національного університету «Острозька академія». З середини 90-х років за вагомі досягнення у підготовці науково-педагогічних кадрів, внесок у розбудову Української держави та міжнародне визнання деяким вищим навчальним закладам Указом Президента України було надано статус Національних. Сьогодні їх - більше шести десятків.

Протягом останніх років було переборено державну монополію в галузі вищої освіти. Відкрито вищі навчальні заклади з різними формами власності: комерційні, приватні, спільні, міжнародні, котрі надають можливість для здобуття вищої освіти великій кількості випускників середніх і середніх спеціальних навчальних закладів.

Структура вищої освіти України розбудована відповідно до структури освіти розвинених країн світу, визначеної ООН, ЮНЕСКО та іншими міжнародними організаціями.

Вища освіта є складовою системи освіти України, що регулюється Законами України «Про освіту» та «Про вищу освіту». Вона забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку студентів.

Відповідно до рівня підготовки, матеріально-технічного забезпечення та наявності науково-педагогічних кадрів для визначення статусу вищих навчальних закладів встановлено чотири рівні акредитації:

перший рівень - технікум, училище, інші, прирівняні до них, вищі навчальні заклади;

другий рівень - коледж, інші, прирівняні до нього, вищі навчальні заклади;

третій і четвертий рівні (залежно від результатів акредитації) - університет, інститут, академія, консерваторія.

У середині 90-х років було запроваджено ступеневу структуру підготовки фахівців. Ступеневість вищої освіти полягає у здобутті різних освітньо-кваліфікаційних рівнів на відповідних етапах (ступенях) вищої освіти. Виходячи зі структури вищої освіти, її перший ступінь передбачає здобуття вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст»; другий - «бакалавр» (базова вища освіта); третій - «спеціаліст», «магістр» (повна вища освіта). Ступеневість вищої освіти може бути реалізована як через неперервну програму підготовки, так і диференційовано, відповідно до структури ступеневості.

Вищі навчальні заклади здійснюють підготовку фахівців за такими *освітньо-кваліфікаційними рівнями*:

молодший спеціаліст - забезпечують технікуми, училища, інші вищі навчальні заклади першого рівня акредитації;

бакалавр - забезпечують коледжі, інші вищі навчальні заклади другого рівня акредитації;

спеціаліст, магістр - забезпечують вищі навчальні заклади третього і четвертого рівнів акредитації.

Вищі навчальні заклади відповідного рівня акредитації можуть здійснювати підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями, які забезпечують навчальні заклади нижчого рівня акредитації.

До мережі входить 979 вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації (училища, технікуми, коледжі, інститути, академії, університети). Мережа вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації налічує 667 вищих навчальних закладів, у тому числі 593 державної форми власності із загальною чисельністю 528 тисяч студентів.

Мережа вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації налічує 330 закладів, у тому числі 223 державної форми власності. Серед них функціонує 106 університетів, 59 академій, 150 інститутів. Статус Національного надано більше 60 університетам та академіям. В університетах, академіях, інститутах навчається 1403 тис. студентів. Серед них вищу професійну освіту здобувають 1086 тис. студентів віком

від 17 до 24 років включно, що складає 90 відсотків до загальної кількості студентів. Вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої і фахової підготовки в Україні встановлюються Державними стандартами освіти. Державний стандарт освіти - це сукупність норм, які визначають вимоги до освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня. Державні стандарти освіти розробляються з кожного напрямку підготовки (спеціальності) для різних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Управління освітою здійснюється державними органами управління та органами громадського самоврядування.

До державних органів управління вищою освітою належать:

- Міністерство освіти і науки України;
- центральні органи виконавчої влади України, яким підпорядковані навчальні заклади освіти;
- Вища атестаційна комісія України;
- Державна акредитаційна комісія.

Міністерство освіти і науки України є центральним органом державної виконавчої влади, який здійснює керівництво у сфері освіти.

Міністерство освіти і науки України:

- бере участь у визначенні державної політики у сфері освіти, науки та професійної підготовки кадрів;

- розробляє програми розвитку освіти, державні стандарти;

- забезпечує зв'язок із закладами освіти, державними органами інших країн з питань, які входять до його компетенції;

- проводить акредитацію вищих та професійно-технічних навчальних закладів, видає їм ліцензії, сертифікати;

- організовує атестацію педагогічних і науково-педагогічних працівників щодо присвоєння їм кваліфікаційних категорій, педагогічних та вчених звань.

Вища атестаційна комісія України організовує і проводить атестацію наукових та науково-педагогічних кадрів, керує роботою щодо присудження наукових ступенів, присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника.

За результатами акредитації вищих закладів освіти Міністерство освіти і науки України разом з міністерствами й відомствами, яким підпорядковані заклади освіти:

- визначає відповідність освітніх послуг державним стандартам певного освітньо-кваліфікаційного рівня за напрямками, надає право видачі документа про освіту державного зразка;

- встановлює рівень акредитації навчального закладу;

- інформує громадськість про якість освітньої та наукової діяльності вищих навчальних закладів.

Органами громадського самоврядування в освіті є:

- Всеукраїнський з'їзд працівників освіти;

- загальні збори колективу навчального закладу;

- районна, міська, обласна конференції педагогічних працівників.

Органи громадського самоврядування в освіті вносять

пропозиції щодо формування державної політики у сфері освіти.

Доступ громадян до вищої освіти. Вища освіта здобувається у вищих навчальних закладах відповідних рівнів акредитації на основі: базової загальної середньої освіти, повної загальної середньої освіти та освітньо-кваліфікаційних рівнів «молодший спеціаліст» і «бакалавр», а також «спеціаліст» як післядипломна. Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах може проводитися з відривом (очна), без відриву від виробництва (вечірня, заочна), шляхом поєднання цих форм, а з окремих спеціальностей - екстерном. Останнім часом як експеримент розвивається дистанційна освіта.

Прийом громадян до вищих навчальних закладів проводиться на конкурсній основі відповідно до здібностей і незалежно від форми власності навчального закладу та джерел оплати за навчання.

Для отримання права навчатися у ВНЗ необхідно мати атестат за 11-річну загальноосвітню школу чи диплом середніх проф-і техшкіл, еквівалентний у доступі до вищої освіти шкільному атестату. Абсолютна більшість молоді складає конкурсні вступні іспити, програми яких встановлює Міністерство освіти і науки України з огляду на зміст предметів середньої школи і вимоги вищої освіти до рівня знань вступників. Університети та інші ВНЗ достатньо автономні у проведенні вступних іспитів (форма, кількість, введення додаткових дисциплін, час і т. ін.) і деталях підбору абітурієнтів. Переможці предметних олімпіад високого рівня (міжнародних і всеукраїнських)

зараховуються до закладу за їхнім вибором без іспитів, медалісти, зазвичай, складають один вступний екзамен (менше, ніж решта конкурентів).

Доступ на вищі рівні навчання у ВНЗ також конкурсний, як правило, зі вступними іспитами чи з іншими формами відбору (програми магістра, аспірантура тощо).

Організація навчання, академічний рік та екзамени. Як і в середній освіті, навчальний рік у ВНЗ розпочинається 1 вересня, поділяється на два семестри (або 3 в окремих закладах) і триває до червня з невеликими перервами на свята й між двома семестрами. Тижневе навантаження студента встановлено на рівні 54 год., з яких до 24-30 припадає на аудиторні заняття; серед них домінують лекції. Крім лекцій, використовуються активніші форми занять - різні види семінарів, практичні і лабораторні роботи, практика на виробництві тощо. Для самостійної роботи студентам надаються додаткові послуги в бібліотеках, інформаційних електронних читальних залах тощо.

Для фінансування вищої освіти застосовуються методи самофінансування типу зарахування частини студентів платної форми навчання залучення коштів приватних структур і спонсорів, отримання закордонної допомоги через систему грантів.

Опрацювання важливих дисциплін закінчується екзаменом чи якимось із видів тестування. Система оцінювання: найвища оцінка — 5 (відмінно), 4 (добре), 3 (задовільно), чого достатньо для зарахування дисципліни, 2 (незадовільно). Отримання такої оцінки не дає змоги продовжувати навчання. Менш істотні дисципліни можуть оцінюватися за двобальною шкалою: «зараховано» (викладач вважає, що студент загалом виконав вимоги) і «незараховано» (робота студента незадовільна, предмет має бути повтореним чи вивченим самостійно). Здійснюються експерименти з рейтинговим оцінюванням і модульними навчальними планами.

Здобуття і визнання кваліфікацій. Закінчення загальної середньої школи (11 років навчання) надає кваліфікацію «атестат зрілості», професійно-технічної (12 років навчання від його початку) - диплом молодшого спеціаліста. Обидва дають право вступу до ВНЗ.

Ступенева структура вищої освіти передбачає чотирирічну базову вищу освіту з отриманням проміжного сертифіката про базову вищу освіту, і наданням кваліфікації «бакалавр» та можливістю часткової зміни напряму навчання чи спеціальності на другому циклі тривалістю 1 рік, навчальний план якої містять переважно спеціальні дисципліни. У такому випадку присвоюється кваліфікація «спеціаліст». Глибша фундаментальна (наукоємка) та фахова підготовка протягом 1-2 років як на базі освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», так і на базі освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» дає право після успішного захисту магістерської роботи отримати диплом професіонала освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». Продовжити навчання і стати магістрами можуть тільки кращі студенти, які відбираються для навчання на основі рейтингових показників на попередніх циклах навчання та з урахуванням їхніх досягнень у науково-дослідницькій роботі.

Заключний рівень підготовки фахівця-професіонала - це аспірантура та докторантура. До аспірантури зараховують на конкурсній основі, зазвичай, - фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» та в окремих випадках фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» на 3-4 роки для виконання самостійних досліджень під наглядом наукового керівника, написання і захисту дисертаційної роботи визначеного рівня та обсягу. Успішний захист роботи у Спеціалізованій вченій раді (за спеціальностями), яка діє при провідних вищих навчальних закладах або в наукових установах Національної академії наук України чи інших галузевих академій, дає право на здобуття наукового ступеня «кандидат наук». Підготовка дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук може здійснюватися і поза межами аспірантури на засадах «здобувача», дослідження якого контролює науковий керівник та відповідна фахова кафедра вищого навчального закладу чи структурний підрозділ (відділ) науково-дослідного закладу. Особа, яка має науковий ступінь кандидата наук, за умови тривалішої наукової роботи та узагальнення її наслідків у тій самій або іншій (зазвичай, суміжній) галузі знань з більшою за обсягом дисертацією може захистити у Спеціалізованій вченій раді дисертацію на здобуття наукового ступеня «доктор наук» (процедура захисту складніша, ніж кандидата наук), який є найвищим рівнем наукової кваліфікації та дає широкі права на особисту автономію у дослідженнях і зайнятті вищих посад у науковій ієрархії. Присудження спеціалізованими вченими радами наукових ступенів «кандидат наук» та «доктор наук» затверджується державним органом - Вищою атестаційною комісією (ВАК) України. Триває дискусія про доцільність збереження звання «кандидат наук» або переходу на міжнародне - «доктор філософії» (РШ).

Викладачі. До складу навчального персоналу ВНЗ входять чотири категорії викладачів: професори, доценти, старші викладачі, асистенти (викладачі). Визнання науково-педагогічного рівня (викладацька кваліфікація, навчально-методичні та науково-методичні досягнення, підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів) кандидата чи доктора наук здійснюється шляхом присвоєння вчених звань. Вченими званнями є «доцент» (кандидат або доктор наук) та «професор» (доктор наук, в окремих випадках кандидат наук, який має особливі науково-педагогічні досягнення). Вчені звання доцента і професора присвоює Атестаційна колегія Міністерства освіти і науки України за поданням відповідного вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації або наукової установи Національної чи галузевих академій України.

Професор має очолювати кафедру чи напрям наукових досліджень, викладати якийсь профільюючий курс (дисципліну) та керувати науковою роботою аспірантів чи здобувачів. Доцент повинен читати лекції і керувати науковою роботою магістрантів, студентів, а в окремих випадках може керувати науковою роботою аспірантів чи здобувачів. Старший викладач має право читати лекції і вести інші види занять; асистент для читання лекцій повинен отримувати дозвіл керівництва вищого навчального закладу або факультету. Усі викладацькі посади заміщуються за конкурсом; їх мають право обіймати особи з науковими ступенями та вченими званнями і фахівці освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр».

Аудиторне навчальне навантаження викладачів становить від 400-600 годин у професорів до 800-900 для асистентів.

Визнання закордонних кваліфікацій. Україна підписала основні конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО про взаємовизнання дипломів, уклала також двосторонні угоди. Ставлення до закордонних атестатів про вищу освіту досить толерантне, бо в більшості інших країн вона триваліша, ніж в Україні. Другою причиною є те, що майже всі кандидати виявляють свої знання з важливих для навчання в університетах дисциплін під час річного періоду вивчення мови і складання випускних екзаменів з мови і цих дисциплін.

Визнання дипломів про вищу освіту та наукові ступені здійснюється через окрему експертизу. Офіційними органами з визнання кваліфікацій є Управління ліцензування, акредитації та нострифікації Міністерства освіти і науки України, а наукових ступенів - Вища атестаційна комісія України.

Навчання студентів-іноземців. До іноземців ставляться ті самі вимоги, що й до громадян України, за винятком випадків міждержавного обміну, коли відбір кандидатів здійснює країна-партнер. Оскільки майже всі іноземці проводять в Україні рік на мовних курсах з паралельним повторенням необхідних предметів, то випускні екзамени цих курсів виконують роль вступних до університетів та інших закладів вищої освіти.

За окремими винятками все викладання здійснюється українською мовою. Іноземці найчастіше проходять підготовку на 9-місячних мовних курсах в українських ВНЗ. Після першої стадії вивчення мови на цих курсах викладаються і дисципліни обраного напрямку вищої освіти. Заключні екзамени є одночасно вступними до ВНЗ. Формально іноземець повинен відповідати тим самим вимогам, що й український абітурієнт.

Для доступу до першого циклу вищої освіти кандидат повинен мати посвідчення про завершену середню освіту, яке б надавало йому право вступу до університету своєї країни і визнавалося в Україні. З початку 90-х років країна сповідує принцип відкритості своєї вищої освіти для іноземців, які можуть індивідуально звертатися до університетів, що мають відповідні ліцензії на підготовку іноземних громадян, та укладати індивідуальні угоди на отримання освіти без попередньої згоди з боку Міністерства освіти і науки України. Кількісні обмеження на зарахування іноземців визначаються ліцензованим обсягом підготовки. Для прибуття на навчання необхідно отримати візу і завчасно оплатити закладу освіти вартість річного навчання.

Дуже часто, отримавши диплом, іноземці продовжують навчання, аби здобути науковий ступінь кандидата наук. Для цього вони повинні виконати ті самі вимоги, що й громадяни України, оплативши за своє навчання до моменту захисту дисертації та отримання наукового ступеня «кандидат наук».

Навчання іноземців в Україні є платним, за винятком випадків, передбачених міждержавними угодами. Розмір оплати становить 1500 американських доларів за навчальний рік.

Іноземці мають право проживати в студентських гуртожитках та користуватися тими самими соціальними послугами (соціально-побутова сфера, медичне обслуговування тощо), що й українські студенти.

Література:

1. Болонський процес у фактах і документах Упорядники /Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І.. Київ - Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім.В.Гнатюка, 2003. - 52 с. (www.tspu.edu.ua).
2. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 - 2004 рр.)/ За ред. В.Г. Кременя, авт. кол.: Степко М.Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д, Грубінко В. В., Бабин І.І.. - Київ -Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2004. - 147 с. (www.tspu.edu.ua).
3. Кремень В.Г. Болонский процесс: сближение, а не унификация //Зеркало недели. - № 48(473). -13-19 декабря 2003.
4. Матеріали науково-практичного семінару „Кредитно-модульна система підготовки фахівців у контексті Болонської декларації". Львів, 21-23 листопада 2003. - Львів: «Львівська політехніка», - 111с.
5. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник /За редакцією В.Г.Кремня. Авторський колектив: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. - Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2004.-384с.

Міністерство надзвичайних ситуацій України

Університет цивільного захисту України

Соціально-психологічний факультет

Кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Дисципліна: «ВИЩА ОСВІТА І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС»

Затверджую

Завідувач кафедри СіГД,

д.філос.н., професор

Рябініна О.В.

ЛЕКЦІЯ

Тема № 3: БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС ЯК ЗАСІБ ІНТЕГРАЦІЇ І ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇНИ ЄВРОПИ. ДОКУМЕНТИ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Питання:

1. Євроінтеграція як соціально-економічний процес.
2. Основні документи Болонського процесу:
 - 2.1. Спільна декларація про гармонізацію архітектури, європейської системи вищої освіти чотирьох міністрів, що презентують Великобританію, Німеччину, Італію і Францію (Сорбонна, 25 травня 1998 р.).
 - 2.2. Зона європейської вищої освіти: Спільна заява європейських міністрів освіти (Болонья, 18-19 червня 1999 р.).
Формування майбутнього. Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій (Саламанка, 29-30 березня 2001 р.).
Комюніке зустрічі європейських міністрів, які відповідають за вищу освіту (18-19 травня 2001 року, м. Прага)
Комюніке конференції міністрів, відповідальних за вищу освіту (19-20 вересня 2003 року, м. Берлін)
На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації. (Комюніке Конференції Міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти м. Лондон, 16-19 травня 2007 року)
Болонський процес 2020 - європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі (Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, Льовен і Лувен-ла-Ньов, 28-29 квітня 2009 р.)
- 2.3. Досягнення в системі вищої освіти України, починаючи з Бергена

Час проведення: 1 навчальна година.

Харків 2009

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС ЯК ЗАСІБ ІНТЕГРАЦІЇ І ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇНИ ЄВРОПИ. ДОКУМЕНТИ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

1. Євроінтеграція як соціально-економічний процес.

Болонський процес (БП) - це процес європейських реформ, що спрямований на створення спільної Зони європейської вищої освіти (*також у документах зустрічається аналогічне поняття: європейський простір вищої освіти*) до 2010 року.

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС

Спроби надати загальноєвропейського характеру вищій школі фактично розпочалися в 1957 році з підписання Римської угоди. Згодом ці ідеї розвинулися в рішеннях конференції міністрів освіти 1971 та 1976 років, у Маастріхтському договорі 1992 року. Наступні роки характеризувалися запровадженням різноманітних програм під егідою ЄС, Ради Європи, що сприяли напрацюванню спільних підходів до вирішення транснаціональних проблем вищої освіти. Це насамперед програми приведення національного законодавства у сфері освіти до норм, напрацьованих країнами Європи, розширення доступу до вищої освіти і підвищення академічної мобільності студентів та їхньої мобільності на ринку праці, створення системи навчання впродовж усього життя та багатовимірні завдання зі зближення освітніх програм і систем.

Нарешті, 1997 року під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено і прийнято Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти Європи. Цю конвенцію підписали 43 країни (Україна в тому числі), більшість з яких і сформулювали згодом принципи Болонської декларації.

Уже через рік чотири країни - Франція, Італія, Велика Британія та Німеччина - підписали так звану Сорбонську декларацію. Цей документ був спрямований на створення відкритого європейського простору вищої освіти, який має стати більш конкурентоспроможним на світовому ринку освітніх послуг. В основних своїх ідеях обидва документи схожі. Це - двоступенева структура вищої освіти, використання системи кредитів (ECTS) і т.п. Проте особливо слід виділити дві тези Сорбонської декларації: міжнародне визнання бакалавра як рівня вищої освіти та наданням йому права продовжувати навчання за програмами магістра і дотримання положень Лісабонської угоди. А важливість другої тези для нашої держави в тому, що всі підписанти потенційно стають і учасниками Болонського процесу, започаткованого 29 країнами Європи у 1999 році.

Починаючи з 1998 року, європейське освітнє співтовариство активно консолідується задля реалізації освітньої концепції Болонського процесу: формування на перспективу загальноєвропейської системи вищої освіти, названої Зоною європейської вищої освіти, яка ґрунтується на спільності фундаментальних принципів її функціонування:

1. Введення двоциклового навчання. Фактично запропоновано ввести два цикли навчання. Перший триває, зазвичай, від 3-ох до 4-ох років і завершується здобуттям академічного ступеня. Навчання упродовж другого циклу може передбачати отримання ступеня магістра (через 1-2 роки навчання) та/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7-8 років).
2. Запровадження кредитної системи. Пропонується запровадити в усіх національних системах освіти технологію обліку трудомісткості навчальної роботи у кредитах. За основу рекомендується прийняти ECTS (Європейська система перезарахування кредитів (*залікових одиниць трудомісткості*)), зробивши її системою накопичення, здатною працювати в рамках концепції «навчання впродовж усього життя».
3. Контроль якості освіти. Передбачається створення акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка визначатиметься не тривалістю «або змістом навчання, а тими знаннями, уміннями і навичками, що отримали випускники. Відповідно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.»
4. Розширення мобільності. Виконання попередніх пунктів сприятиме істотному розвитку мобільності студентів. Одночасно ставиться питання про розширення мобільності викладацького та

іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачаються зміни у національних законодавчих актах щодо працевлаштування іноземців.

5. Забезпечення працевлаштування випускників. Одним із важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників мають знаходити як теоретичне, так і практичне застосування задля користі усієї Європи. Усі академічні ступені та інші кваліфікації мають бути жадані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій необхідно спростити. Уніфікації визнання кваліфікацій сприятиме використання Додатка до диплома, який рекомендовано ЮНЕСКО.

6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із пріоритетів у рамках Болонського процесу має бути залучення в Європу якнайбільшої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легкодоступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу до вищої освіти європейських та інших громадян.

7. Важливість соціального аспекту Болонського процесу. Необхідність збільшення конкурентоспроможності повинна відповідати меті покращення соціальних характеристик загальноєвропейського простору вищої освіти. Це передбачає зміцнення соціальних зв'язків і зменшення нерівності за статевими ознаками як на національному, так і на загальноєвропейському рівні. Ця мета підкреслює відношення до освіти як до суспільного добробуту та суспільної відповідальності. Також підкреслюється необхідність переваги у міжнародному академічному співробітництві і програм обміну академічними цінностями.

8. Забезпечення тісніших зв'язків між вищою освітою та дослідними системами в кожній з країн-учасниць. Загальноєвропейський простір вищої освіти на цьому початковому етапі здобуває велику користь від спільної діяльності з європейським дослідним простором, цим самим зміцнюючи фундамент для Європи Знань.

9. Зростання зацікавленості інших країн світу у розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти. В свою чергу Європа підтвердила готовність до подальшої розробки освітніх програм для студентів з країн третього світу. Управління транснаціональним обміном у сфері вищої освіти повинно і ґрунтуватись на академічній якості та академічних цінностях.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ЗОНИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Упродовж п'яти років європейське освітнє співтовариство консолідується задля освітньої концепції Болонського процесу: формування на перспективу загальноєвропейської системи вищої освіти, названої Зоною європейської вищої освіти, яка ґрунтується на спільності фундаментальних принципів функціонування. Із 1998 р. у рамках Болонського процесу відбулося багато різнорівневих зустрічей, робочих нарад, конференцій тощо.

У рамках Болонського процесу було сформульовано шість ключових позицій:

1. Уведення двоциклового навчання. Фактично пропонується ввести два цикли навчання: 1-й – до одержання першого академічного ступеня і 2-й – після його одержання. При цьому тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше 3-х і не більше 4-х років. Навчання впродовж другого циклу може передбачати отримання ступеня магістра (через 1-2 роки навчання після одержання 1-го ступеня) і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7-8 років).

2. Запровадження кредитної системи. Пропонується запровадити у всіх національних системах освіти систему обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах. За основу пропонується прийняти ECTS (Європейська система перезарахування кредитів (*залікових одиниць трудомісткості*)), зробивши її нагромаджувальною системою, здатною працювати в рамках концепції «навчання впродовж усього життя».

3. Контроль якості освіти. Передбачається організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватись не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники. Одночасно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.

4. Розширення мобільності. На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Окрім того, ставиться питання про розширення мобільності

викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.

5. Забезпечення працевлаштування випускників. Одним із важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на користь усієї Європи. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.

6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легко доступних кваліфікацій тощо, сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти.

2.1. СОРБОНСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ

25 травня 1998 року, м. Париж

СПІЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ГАРМОНІЗАЦІЮ АРХІТЕКТУРИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У Європейському процесі нещодавно було зроблено декілька надзвичайно важливих кроків. Однак не варто забувати, що Європа - це не тільки євро, банки й економіка: вона повинна стати також і Європою знань. Отже необхідно будувати і посилювати інтелектуальну, культурну, соціальну й технічну базу нашого континенту. Особливо це стосується університетів, що продовжують відігравати переломну роль у такому розвитку.

Університети з'явилися в Європі, понад три чверті тисячоліття. Наші чотири країни пишаються своїми найстарішими університетами з-посеред них Університет Парижу, що святкує сьогодні ювілей. У ті часи студенти і вчені могли вільно і швидко поширювати свої знання на цілім континенті. Сьогодні ж багато хто з наших студентів закінчує своє навчання, так і не маючи можливості навчатися поза межами своєї країни.

Ми йдемо до періоду істотних змін в освіті й умовах праці, до розмаїтості шляхів становлення фахової кар'єри з очевидною необхідністю навчання й підготовки протягом усього життя. Ми заборгували нашим учням (і нашому суспільству в цілому) систему вищої освіти, у якій їм давалися б кращі можливості шукати й знаходити галузі, в котрих вони мали б перевагу перед іншими людьми.

Відкрита Зона європейської вищої освіти несе багатство позитивних перспектив, звісно ж, із повагою до наших розходжень, але потребує, з іншого боку, продовження зусиль для ліквідації бар'єрів і розробки таких умов для викладання й навчання, що розширили б мобільність і зробили співробітництво більш близьким, ніж будь-коли досі.

Таке міжнародне визнання і високий потенціал наших систем освіти безпосередньо пов'язані з їх зовнішньою і внутрішньою зрозумілістю. Здається, що з'являється необхідність у системі, в котрій для міжнародного порівняння й еквівалентності повинні існувати два основних цикли: двоступеневий і післяступеневий.

У цій системі багато новизни і гнучкості може бути досягнуто через використання семестрів і кредитів (як це зроблено в схемі ECTS). Це забезпечить перевірку правильності отриманих кредитів для тих, хто вибирає початкову освіту або продовження навчання в різноманітних європейських університетах і тих, хто хотів би мати можливість одержати ступінь у будь-який зручний для себе час протягом життя. Дійсно, ті, котрі навчаються, повинні мати право ввійти в академічний світ у будь-який час їхнього фахового життя та незалежно від їхньої попередньої підготовки.

Студенти доступневого циклу мусять мати доступ до диверсифікованих програм, що сприяють можливості отримання міждисциплінових занять, розвитку знання іноземних мов і використання нових інформаційних технологій.

Міжнародне визнання першого, який відповідає сумірному рівневі кваліфікації важливе для успіху цієї спроби, в якій ми хотіли б зробити наші схеми розвитку вищої освіти зрозумілими для усіх.

У післяступеневому циклі мусить бути вибір між більш короткою за тривалістю програмою отримання ступеня магістра і більш тривалою програмою одержання докторського ступеня з

можливістю переходу від однієї програми до іншої. І в тій, і в іншій програмах відповідний акцент повинен бути зроблений на дослідницькій і самостійній роботі.

Студенти як доступневого, так і післяступеневого циклів мають заохочуватися до навчання, принаймні один семестр, в університетах поза межами своєї власної країни. Водночас, усе більша кількість викладацького й дослідницького персоналу повинна працювати в європейських країнах, відмінних від своєї власної. Підтримка Європейською спілкою мобільності студентів і викладачів має використовуватися повністю.

У більшості країн, не тільки в межах Європи, тепер є дуже відчутною потреба в такій еволюції, що спонукало до широкого обговорення цієї проблеми на конференціях європейських ректорів, президентів університетів, груп експертів і вчених у деяких наших країнах.

Торік у Лісабоні була узгоджена конвенція про визнання в Європі кваліфікацій вищої освіти для академічних цілей. Вона впровадила велику кількість базових вимог і підтвердила, що окремі країни можуть брати участь у більш конструктивній схемі визнання. Приймаючи цю позицію, можна користуватися вимогами Конвенції і йти далі. Уже зараз є багато точок дотику у сфері взаємного визнання ступенів вищої освіти для фахових цілей із використанням перспективних директив Європейської спілки.

Наші уряди, однак, продовжують відігравати визначальну роль у досягненні цих цілей, заохочуючи засоби підтвердження надбаних знань і кращого визнання відповідних ступенів. Ми очікуємо, що це буде сприяти подальшим міжуніверситетським угодам. Прогресивна гармонізація всіх наших ступенів і циклів навчання може бути досягнута через зміцнення вже існуючого досвіду, спільні дипломи, експериментальні ініціативи і через діалог із усіма зацікавленими особами.

Ми, отже, погоджуємося схвалити створення загальної системи, спрямованої на зовнішнє визнання й полегшення мобільності студентів, а також і на розширення можливостей їх працевлаштування. Сьогодні тут у Сорбонні ювілей Університету Парижа дає нам прекрасну можливість брати участь у спробі створення Зони європейської вищої освіти, де національні особливості й спільні інтереси можуть взаємодіяти й посилювати один одного задля вигоди Європи, її студентів та, в більш загальному сені, її громадян. Ми закликаємо інші держави, членів Спілки та інші європейські країни приєднатися до нас для досягнення цієї мети, а всі європейські університети - об'єднатися для підсилення становища Європи у світі через плавне регульоване поліпшення й модифікацію освіти для своїх громадян.

БОЛОНСЬКА КОНВЕНЦІЯ, СПІЛЬНА ЗАЯВА ЄВРОПЕЙСЬКИХ МІНІСТРІВ ОСВІТИ 18-19 червня 1999 року, м. Болонья

Завдяки досягненням останніх декількох років освітні процеси, що відбуваються в Європі, набули більш конкретного характеру, що відповідає сучасним реаліям розвитку країн Європейської спілки та її громадян. Отже, на нашу думку, зростає розуміння все більшої частини політичного й академічного світу в потребі встановлення якісно тісних зв'язків у цілій Європі, яка розвивається, у формуванні й зміцненні її інтелектуального, культурного, соціального й науково-технологічного потенціалу.

«Європа знань» тепер уже широко визнана як незамінний чинник соціального й гуманітарного розвитку, а також як необхідний компонент об'єднання та збагачення європейської людності.

Важливість освіти й освітнього співробітництва в розвитку й зміцненні стійких, мирних і демократичних суспільств є універсальною і підтверджується як першочогова, особливо у зв'язку із ситуацією в Південно-Східній Європі.

Сорбонська декларація від 25 травня 1998 року, що була ініційована цими міркуваннями, визначила центральну роль університетів у розвитку європейських культурних цінностей. Вона обґрунтувала створення *Зони європейської вищої освіти* як основного шляху розвитку мобільності громадян із можливістю їхнього працевлаштування для загального розвитку континенту.

Багато європейських країн погодилося з цілями, викладеними в декларації, підписали її або загалом схвалили. Спрямованість реформ декількох систем вищої освіти, розпочатих у цей час в Європі, довела, що багато урядів має наміри діяти саме в цьому напрямку.

Європейські вищі навчальні заклади, наслідуючи фундаментальні принципи, сформульовані в університетській хартії «Magna Charta Universitatum», прийнятій в Болоньї 1988 року, сприйняли

заклик у тій частині, що їх стосується, і почали відігравати головну роль у побудові Зони європейської вищої освіти. Це має неабияке значення, оскільки незалежність і автономія університетів дають впевненість у тому, що системи вищої освіти і наукових досліджень будуть безупинно адаптуватися до нових потреб, до запитів суспільства і до необхідності розвитку наукових знань.

Курс було прийнято у вірному напрямку і з визначеною метою. Проте досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти необхідний безупинний розвиток. Щоб досягти перших матеріальних результатів, необхідно підтримати цей курс через виконання конкретних заходів. На зустрічі 18-го червня, у якій брали участь авторитетні експерти і вчені з усіх наших країн, були внесені дуже корисні пропозиції з ініціатив, які необхідно прийняти.

Ми мусимо, зокрема, розглянути мету збільшення міжнародної конкуренто-спроможності європейської системи вищої освіти. Життєздатність і ефективність будь-якої цивілізації зумовлені приналежністю, яку її культура має для інших країн. Тож необхідно мати певність, що європейська система вищої освіти набуває всесвітнього рівня притягання, котра відповідає нашим екстраординарним культурним і науковим традиціям.

Схвалюючи загальних принципів, що зазначені в Сорбонській декларації, ми приймаємо зобов'язання координувати нашу політику, щоби досягти в найближчій перспективі (і, у будь-якому випадку, - у межах першого десятиліття третього тисячоліття) таких цілей, які ми розглядаємо як першорядні для створення Зони європейської вищої освіти й просування європейської системи вищої освіти цілим світом:

- Прийняття системи легко зрозумілих і сумірних ступенів, зокрема, через упровадження Додатка до диплома для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти.
- Прийняття системи, що заснована на двох основних циклах - доступеневого та післяступеневого. Доступ до другого циклу буде вимагати успішного завершення першого циклу навчання тривалістю не менше трьох років. Ступінь, що присуджується після першого циклу, має бути затребуваним на європейському ринку праці як кваліфікація відповідного рівня. Другий цикл спрямований на отримання ступеня магістра і/або доктора, як це прийнято в багатьох європейських країнах.
- Впровадження системи кредитів за типом ECTS - європейської системи перезарахування залікових одиниць трудомісткості, як належного засобу підтримки великомасштабної студентської мобільності. Кредити можуть бути отримані також і в рамках освіти, що не є ще вищою, залучаючи до навчання протягом усього життя, якщо вони визнаються цікавими для приймаючих університетів.
- Сприяння мобільності шляхом подолання перешкод до ефективного здійснення вільного пересування, для цього:
 - студентам повинен бути забезпечений доступ до можливості одержання освіти і практичної підготовки, а також до супутніх послуг;
 - викладачам, дослідникам і адміністративному персоналові повинні бути забезпечені визнання і зарахування часу, витраченого на провадження досліджень, викладання та стажування в європейському регіоні, без нанесення збитку їхнім правам, установленим законом.
- Сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти для розробки адекватних критеріїв і методологій.
- Сприяння необхідним європейським поглядам у вищій освіті, особливо щодо розвитку навчальних планів, міжінституційного співробітництва, схем мобільності, спільних програм навчання, практичної підготовки і провадження наукових досліджень.

Ми зобов'язуємося досягти тих цілей (у рамках наших інституційних повноважень і з дотриманням повної поваги до різноманітних культур, мов, національних систем освіти й університетської автономії) для того, щоби зміцнити Зону європейської вищої освіти. І, нарешті, ми, разом із неурядовими європейськими організаціями, компетентними у вищій освіті, будемо використовувати шлях міжкурядового співробітництва. Ми очікуємо, що університети дадуть відповідь, як завжди, швидко й позитивно, і будуть активно сприяти успіхові нашої справи.

Переконані в тому, що створення Зони європейської вищої освіти потребує постійної підтримки, уважного керування й адаптації до безупинно мінливих потреб розвитку, ми вирішили зустрітися

знову протягом найближчих двох років, щоб оцінити досягнутий прогрес і виробити заходи на майбутнє.

**КОНФЕРЕНЦІЯ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ І ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ
29-30 березня 2001 року, м. Соломанка**

Понад 300 європейських вищих навчальних закладів та їх представницьких організацій зібралися у Саламанці з метою підготувати свої пропозиції до Празької зустрічі міністрів вищої освіти країн, які брали участь у Болонському процесі. Учасники домовилися про цілі, принципи та пріоритети.

Європейські вищі навчальні заклади знову підтверджують свою підтримку принципів Болонської декларації і свої зобов'язання зі створення до кінця десятиліття Зони європейської вищої освіти. Вони бачать у заснуванні в Саламанці Асоціації європейських університетів (EUA) як символічне, так і практичне значення для більш ефективного інформування урядів і суспільств і, тим самим, для підтримки формування свого майбутнього в Зоні європейської вищої освіти.

1. Принципи.

Автономія з відповідальністю

Розвиток потребує, щоб у європейських університетів була можливість діяти відповідно до керівного принципу автономії у поєднанні з відповідальністю. Як автономні і відповідальні юридичні, освітні й соціальні об'єкти, вони підтверджують свою прихильність принципам *Magna Charta Universitatum* 1988 року і, зокрема, академічній свободі. Тому університети повинні мати право формувати свою стратегію, вибирати свої пріоритети в навчанні й провадженні наукових досліджень, витрачати свої ресурси, профілювати свої програми й встановлювати свої критерії для прийому професорів і студентів. Європейські вищі навчальні заклади готові до конкуренції вдома, у Європі й у світі, але для цього вони мають потребу в необхідній організаційній свободі, ясних і доброзичливих рамках регулювання й достатньому фінансуванні. За протилежного випадку вони не будуть мати можливості для співпраці й змагання. Плани завершення створення Зони європейської вищої освіти залишаться невиконаними або спричинять нерівноправність конкуренції, якщо в багатьох країнах будуть здійснюватися безпосереднє регулювання, детальний адміністративний і фінансовий контроль стосовно вищої освіти.

Конкуренція, що підтримує якість вищої освіти, не відкидає співробітництва і не може бути зведена до концепції комерції. Університети в деяких країнах Європи перебувають ще не в тому становищі, щоб конкурувати на рівних, перебуваючи, зокрема, віч-на-віч із небажаним впливом інтелекту у межах Європи.

Освіта як відповідальність перед суспільством

Зона європейської вищої освіти повинна будуватися на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому й відкритому доступі як до доступневого, так і післяступеневого навчання; на освіті для розвитку особистості й навчанні протягом усього життя; на громадянстві як короткочасної, так і тривалої соціальної доцільності.

Вища освіта, ґрунтована на наукових, дослідженнях,

Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то й створення Зони європейської вищої освіти має відбуватися одночасно й паралельно зі створенням Зони європейських наукових досліджень.

Організація диверсифікації

Європейська вища освіта завжди була різноманітною у частині мов, національних систем, типів інститутів, орієнтації профілів підготовки та навчальних планів. У той же час її майбутнє залежить від спроможності організувати те цінне розмаїття так ефективно, щоб мати позитивні результати, а не труднощі, гнучкість, а не непрозорість. Вищі навчальні заклади хочуть користуватися конвергенцією, - зокрема, у загальних поняттях, загальнодоступних у цій предметній галузі поза кордонами - і мати справу з розмаїттю як з активом, а не як причиною для невизнання або винятку. Вони задіяні у створенні достатнього саморегулювання для гарантії мінімального рівня об'єднання

так, щоб їхні зусилля до сумісності не були підірвані занадто великою дисперсією у визначенні й застосуванні кредитів, в основних категоріях ступенів і в критеріях якості.

II. Ключові питання: *Якість як наріжний камінь формування; Формування довіри; Сумісність; Мобільність; Сумісні кваліфікації на доступневу і післяступеневу рівнях; Привабливість.*

Європейські вищі навчальні заклади визнають, що їхні студенти потребують і вимагають кваліфікацій, які вони можуть ефективно використовувати для свого навчання й кар'єри по всій Європі. Інститути, їхні мережі й організації підтверджують свою роль і відповідальність у цьому плані і свідчать про свою готовність належним чином організувати себе в рамках автономії.

Вищі навчальні заклади звертаються до урядів із проханням полегшувати і заохочувати зміни, забезпечувати рамки для координації і керівництва зближенням із врахуванням національних і європейських особливостей. Вони підтверджують свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати прогрес спільними зусиллями:

- здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи;
- реорганізувати вищу освіту загалом і поновити програми зокрема;
- розвивати й базувати вищу освіту на основі наукових досліджень;
- виробити взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії і підтвердження якості;
- послуговуватися загальними термінами європейського виміру і забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів;
- сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі;
- підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входу в Зону європейської вищої освіти;
- провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентноспроможними вдома, в Європі й у світі;
- дотримуватись позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством.

КОМЮНІКЕ ЗУСТРІЧІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МІНІСТРІВ, ЯКІ ВІДПОВІДАЮТЬ ЗА ВИЩУ ОСВІТУ

18-19 травня 2001 року, м. Прага

ДО ЗОНИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Через три роки після Сорбонської і два роки після підписання Болонської декларації європейські міністри, відповідальні за вищу освіту, і представники 32 країн, які підписали декларацію, зустрілися в Празі, щоб оцінити досягнуті успіхи і визначити напрямки і пріоритети дій на наступні роки.

Подальші дії після досягнення шести цілей Болонського процесу.

Міністри заявили, що, з огляду на прийняття Болонської декларації, формування Зони європейської вищої освіти є умовою для розширення привабливості й конкурентоспроможності вищих навчальних закладів Європи. Вони підтримали тезу про те, що вища освіта повинна розглядатися як суспільне благо, що вона була, є і залишиться уважною до суспільних зобов'язань (правил і т.ін.), і що студенти – повноправні члени співтовариства вищої освіти. З цього погляду міністри прокоментували подальший процес у такий спосіб:

Прийняття системи легко зрозумілих і адекватних ступенів.

Міністри рішуче закликали університети й інші вищі навчальні заклади використовувати всі переваги існуючого національного законодавства і європейських інструментів, націлених на полегшення академічного і фахового визнання поділів курсів, ступенів і інших досягнень так, щоб громадяни могли ефективно використовувати свої кваліфікації, уміння і навички у всій Зоні європейської вищої освіти. Міністри закликали існуючі організації і мережі типу NARIC і ENIC сприяти на інституційному, національному і європейському рівнях простому, ефективному і справедливому визнанню, що адекватним викладеній розмаїтості кваліфікацій.

Прийняття системи, заснованої, по суті, на двох основних циклах.

Міністри із задоволенням відзначили енергійне обговорення і розвиток структури ступенів, заснованої на двох основних циклах, що чітко формулюють вищу освіту для доступневого і післяступеневого навчання. Деякі країни вже прийняли цю структуру, а декілька інших розглядають її з великим зацікавленням. Важливо відзначити, що в багатьох країнах ступені бакалавра і магістра або два інші сумірні ступені можуть бути отримані як в університетах, так і в інших вищих

навчальних закладах. Програми, що ведуть до ступеня, можуть і дійсно мають різноманітну орієнтацію й різноманітні конфігурації для пристосування до розмаїтості індивідуумів, до потреб навчального процесу і ринку праці, як це було визнано на семінарі в Гельсінкі зі ступенів бакалаврського рівня (лютий 2001 року).

Запровадження системи кредитів.

Міністри підкреслили, що для більшої гнучкості в процесах навчання й одержання кваліфікацій необхідне встановлення загальних наріжних каменів кваліфікацій, підтриманих кредитною системою типу ECTS або інший ECTS - сумісною системою, що забезпечує як диференційно-розрізнявальну, так і накопичувальну функцію. Разом із взаємно визнаними системами забезпечення якості такі домовленості полегшать доступ студентів до європейського ринку праці і розширять сумісність із світом праці, привабливість і конкурентоспроможність європейської вищої освіти. Повсюдне використання такої системи кредитів і Додатки до диплома будуть сприяти прогресу в цьому напрямку.

Сприяння мобільності.

Міністри знову погодилися, що поліпшення мобільності студентів, викладачів, дослідників і апарату управління, як це зазначено в Болонській декларації, має максимальну важливість. Тому вони підтвердили своє зобов'язання докласти зусиль для усунення перешкод вільному пересуванню студентів, викладачів, дослідників і апарату управління і підкреслили важливість соціальних питань мобільності. Вони взяли до уваги можливості для мобільності, що запропоновані відповідно до програм Європейського співтовариства, і прогрес, що досягнутий у цій галузі, наприклад, запуском Плану дій з мобільності, яка підтримана Радою Європи в Найсе 2000 року.

Сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості.

Міністри визнали життєво важливу роль, яку відіграють системи якості в забезпеченні стандартів високої якості й у полегшенні порівнюваності кваліфікацій по всій Європі. Вони також схвалили більш тісне співробітництво між мережами із забезпечення якості і з визнання. Було підкреслено потребу близького європейського співробітництва і взаємної довіри в прийнятті національних систем забезпечення якості. Відтак було закликано університети й інші вищі навчальні заклади поширювати приклади кращої практики і розробляти сценарії для взаємного прийняття механізмів акредитації/сертифікації та оцінки. Міністри спонукали університети й інші вищі навчальні заклади, національні агентства і Європейську мережу забезпечення якості у вищій освіті (ENQA) співпрацювати в кооперації з відповідними організаціями країн, що не є членами ENQA, у встановленні загальних норм прийняття рекомендацій поширення кращої практики.

Сприяння європейському підходу до вищої освіти.

Щоб далі посилювати важливі європейські виміри вищої освіти і можливості працевлаштування випускників, міністри закликали сектор вищої освіти збільшувати розвиток модулів, орієнтацією або організацією на всіх рівнях курсів і програм із «європейським» змістом. Особливо це стосується модулів, курсів і програм, запропонованих інститутами різних країн, що співпрацюють, і є провідними до спільного визнання ступенів.

Крім того, міністри акцентували увагу на таких позиціях:

Навчання протягом усього життя.

Навчання протягом усього життя є істотним елементом Зони європейської вищої освіти. У майбутній Європі, що будується, як суспільство та й економіка, засновані на знаннях, тому стратегія навчання протягом усього життя повинна стати віч-на-віч із проблемами конкурентоспроможності та використання нових технологій, поліпшення соціальної єдності, рівних можливостей і якості життя.

Вищі навчальні заклади і студенти.

Міністри привітали і підкреслили необхідність залучення університетів, інших вищих навчальних закладів і студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів у заснуванні та формуванні Зони європейської вищої освіти. Інститути продемонстрували важливість, яку вони надають створенню спільної й ефективної, але усе ж різноманітної і такої, що пристосовується, Зони європейської вищої освіти. Відзначалось, що якість — основна умова для довіри, доречності, мобільності, сумісності та привабливості Зони європейської вищої освіти. Міністри оцінили внесок вищих навчальних закладів у розвиток програм навчання, що об'єднують академічну якість із

сумісністю до довгострокової можливості працевлаштування, і закликали продовжити їхню активну діяльність у цьому напрямку.

Було наголошено і на тому, що студенти мають брати участь і впливати на організацію і зміст освіти в університетах та інших вищих навчальних закладах. Міністри також знову підтвердили, відзначену тими, хто навчається, необхідність брати до уваги в Болонському процесі також і соціальні питання.

Сприяння забезпеченню привабливості Зони європейської вищої освіти.

Міністри погодилися з важливістю розширення привабливості європейської вищої освіти для тих, хто навчається із Європи й інших частин світу. Розуміння і сумірність європейських ступенів вищої освіти в усьому світі повинні бути розширені розвитком загальних рамок кваліфікацій, а також узгодженим забезпеченням якості і механізмами акредитації/сертифікації і збільшенням інформаційних зусиль. Міністри акцентували увагу на тому, що якість вищої освіти і наукових досліджень є і повинна бути важливим визначальним чинником міжнародної привабливості і конкурентоспроможності Європи. Міністри погодилися, що має бути підвищена увага до переваг Зони європейської вищої освіти від аніж до інститутів і програм різноманітної конфігурації. Вони закликали до збільшення співробітництва між європейськими країнами в частині, що стосується можливого значення і перспектив транснаціональної освіти.

Енергійне продовження.

Міністри зобов'язалися продовжити співробітництво, що засноване на цілях, викладених у Болонській декларації, і побудоване на спільному та відмінному у культурах, мовах і національних системах, що залучає всі можливості міжурядового співробітництва і діалогу, котрий продовжується, із європейськими університетами, іншими вищими навчальними закладами, студентськими організаціями, а також програмами Співтовариства.

Після заяв міністрів, які презентують країни, для яких відкриті програми Європейського співтовариства Сократес, Леонардо да Вінчі або підпрограми Темпуса, міністри привітали нових членів, що приєдналися до Болонського процесу. Вони прийняли заяви від Кіпру, Туреччини і Хорватії.

КОМЮНІКЕ КОНФЕРЕНЦІЇ МІНІСТРІВ, ВІДПОВІДАЛЬНИХ ЗА ВИЩУ ОСВІТУ

19-20 вересня 2003 року, м. Берлін

СТВОРЕННЯ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Міністри дійшли згоди з приводу загальних завдань для створення узгодженого єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 року. Під час попередньої конференції, котра відбулась у Празі 19 травня 2001 р., кількість завдань було збільшено, і було підтверджене зобов'язання створити загальноєвропейський простір вищої освіти до 2010 р. Розглянуто досягнуті результати і визначено пріоритети і нові завдання на майбутнє з метою прискорення процесу встановлення загальноєвропейського простору вищої освіти. Були прийняті такі положення, принципи і пріоритети:

Міністри приймають до уваги звіт про стан робіт, доручений Комісії з розвитку Болонського процесу між Прагою і Берліном. Також приймається до уваги звіт Trends-III, підготовлений Європейською Асоціацією Університетів (EUA), а також результати семінарів, організованих як частина робочої програми між Прагою і Берліном декількома країнами-учасницями й установами вищої освіти, організаціями і студентами. Міністри стежать за подальшими національними звітами, що є свідченням значного прогресу в галузі застосування принципів Болонського процесу. Нарешті міністри беруть до уваги зауваження Європейської Комісії і Ради Європи і визнають їхню підтримку в процесі реалізації Процесу.

Міністри поділяють думку про те, що зусилля будуть спрямовані на забезпечення більш тісних зв'язків між вищою освітою і дослідницькими системами в кожній із країн-учасниць. Загальноєвропейський простір вищої освіти на цьому початковому етапі матиме велику користь від спільної діяльності з європейським дослідницьким простором, зміцнюючи в такий спосіб фундамент для Європи Знань. Метою, безперечно, є збереження європейського культурного багатства і мовної різноманітності, що ґрунтуються на культурній спадщині різних традицій і стимулюванні

інноваційного потенціалу та соціального й економічного розвитку за допомогою розширеного співробітництва між європейськими вузами.

Міністри визнають фундаментальну роль вузів і студентських організацій у розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти. Також береться до уваги повідомлення від Європейської Асоціації Університетів (EAU), що є результатом Грацької Конвенції вищих навчальних закладів, виступи Європейської Асоціації вищих навчальних закладів (EURASHE) і повідомлення ESIB - Національних спілок студентів “.

Міністри вітають зацікавленість інших регіонів світу в розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти, а також вітають, зокрема, присутність представників європейських країн, які ще вступили в Болонський процес, а також представників робочої групи Загального простору вищої освіти Європейського Союзу, Латинської Америки і Карибського регіону (EULAC) як гостей конференції.

Прогрес.

Міністри вітають різні ініціативи, що починаються після Празького Самміту з вищої освіти, спрямовані на збільшення сумісності і сумірності освіти, на створення більш прозорих структур вищої освіти і поліпшення якості вищої освіти в Європі на рівні вузів і на національному рівні. Міністри, з цією метою, цінують співробітництво і зобов'язання всіх партнерів - вищих навчальних закладів, студентів і інших зацікавлених осіб.

Міністри підкреслюють важливість усіх елементів Болонського процесу для створення загальноєвропейського простору вищої освіти і наголошують на необхідності активізувати зусилля на рівні вузів, національному і загальноєвропейському рівнях. Однак, щоб стимулювати подальший розвиток процесу, міністри зобов'язуються дотримуватися проміжних пріоритетів у плинні наступних двох років, активізуючи зусилля для розвитку ефективних систем забезпечення якості, просування ефективного використання системи, заснованої на двох циклах, і удосконалення системи визнання ступенів і періодів навчання.

Забезпечення якості

Як показує практика, якість вищої освіти лежить в основі розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти. Міністри зобов'язуються підтримувати подальший розвиток системи забезпечення якості на рівні вузів, на національному і загальноєвропейському рівнях. Вони також підкреслюють необхідність розвитку загальних критеріїв і методологій із забезпечення якості.

Міністри також підкреслюють, що, відповідно до принципу інституційної автономії, основна відповідальність за забезпечення якості лежить на кожному з вузів, що є основою для реальної підзвітності академічної системи в рамках національної системи якості.

Отже, міністри дійшли згоди, що до 2005 р. національні системи із забезпечення якості повинні в собі містити:

- Визначення обов'язків органів і установ, які беруть участь.
- Оцінювання програм і вузів, яке охоплює внутрішню і зовнішню оцінку, з врахуванням участі студентів і публікації результатів.
- Система акредитації, атестації і сумірних процедур.
- Міжнародне партнерство, співробітництво і створення мережі.

На європейському рівні міністри закликають ENQA за допомогою впливу на членів цієї організації, у співробітництві з EUA, EURASHE і ESIB створити набір погоджених стандартів, процедур і керівних принципів забезпечення якості. Дослідити способи забезпечення адекватної погодженої системи перевірки якості і/або акредитації агентств і організацій, а також дати звіт із цих питань міністрам через комісії в 2005 р. Належним чином буде врахований і досвід інших асоціацій і організацій у забезпеченні якості.

Структура ступенів: прийняття системи, яка складається з двох основних ступенів.

Міністри із задоволенням відзначають, що після прийняття зобов'язання про двоступеневу систему в Болонській Декларації всебічна реструктуризація системи європейської вищої освіти активно просувається вперед. Усі міністри зобов'язуються почати реалізацію двоступеневої системи до 2005 р.

Міністри наголошують на важливості консолідації досягнутих результатів і поліпшення розуміння і прийняття нових кваліфікацій за допомогою поглиблення діалогу й у рамках вузів, і між вузами та працедавцями.

Міністри підтримують ініціативу країн-учасниць у розробці структури погоджених і адекватних / зіставних кваліфікацій для системи вищої освіти, яка б прагнула дати визначення кваліфікаціям, з огляду на показники об'єму роботи, рівня, результати навчального процесу, компетенції і профіль. Вони також беруть на себе відповідальність за розробку узагальненої структури кваліфікацій для загальноєвропейського простору вищої освіти.

У цих рамках ступені повинні мати різні чітко визначені результати. Ступені першого і другого рівнів повинні мати різні спрямованості і профілі, щоб забезпечувати різноманітні індивідуальні, академічні нестатки і потреби трудового ринку. Ступені першого рівня повинні давати доступ, відповідно до Лісабонської Конвенції про Визнання, щодо програм другого рівня. Ступені другого рівня повинні надавати можливість подальших досліджень для одержання докторського ступеня.

Міністри запрошують Комісію розглянути питання, яким чином і чи може більш коротка вища освіта бути зв'язана з першим ступенем структури кваліфікацій, створеної для загальноєвропейського простору вищої освіти.

Міністри наголошують на своєму зобов'язанні зробити вищу освіту доступною для всіх, використовуючи всі можливості і відповідні засоби:

- Збільшення мобільності.
- Запровадження системи кредитів.
- Визнання ступенів: прийняття системи чітких і сумірних ступенів.
- Вищі навчальні заклади й студенти.
- Підтримка європейської складової у сфері вищої освіти.
- Підтримка привабливості загальноєвропейського простору вищої освіти.
- Навчання протягом усього життя.

Додаткові дії.

Загальноєвропейський простір вищої освіти (EHEA) і загальноєвропейський простір дослідження (ERA) - два основних принципи суспільства, заснованого на знаннях.

Усвідомлюючи необхідність створення більш тісних зв'язків між EHEA і ERA У Європі знань, а також важливість дослідження як складової частини вищої освіти на території Європи, міністри вважають за необхідне додати докторський рівень як третій щабель Болонського процесу, що доповнює два основних шаблі вищої освіти. Вони також підкреслюють важливість дослідження, дослідницького навчання і підтримки міждисциплінарності в досягненні й поліпшенні потрібного рівня якості вищої освіти й у збільшенні конкурентноздатності вищої європейської освіти в загальному. Міністри закликають до збільшення мобільності на докторському і постдокторському рівнях, а також спонукають зацікавлені навчальні установи збільшувати їхнє співробітництво в рамках навчання на одержання докторського ступеня і підготовки молодих дослідників.

Міністри починають робити усі необхідні кроки для того, щоб зробити вищі навчальні заклади Європи стали більш привабливим і ефективним партнером. Тому міністри звернулися до вузів із проханням про збільшення ролі та вагомості досліджень задля технологічної, соціальної і культурної еволюції і потреб суспільства.

Міністри розуміють, що на шляху досягнення цих цілей є перешкоди, із якими вузи не в змозі подолати поодиночі. Необхідна вагома підтримка, у тому числі фінансована, а також відповідні рішення від національних урядів і європейських організацій.

Відтак, міністри заявляють про необхідність підтримати мережі, утворені на докторському рівні, з їх подальшим удосконаленням задля становлення однієї із визначальних ознак загальноєвропейського простору вищої освіти.

Огляд результатів.

Заплановані до 2010 р. дії спонукають до вживання заходів для аналізу результатів, досягнутих у рамках Болонського процесу. Як наслідок попереднього розгляду буде подана інформація про реальні досягнення Процесу і можливість внесення деяких виправлень.

На період до 2005 р. - до майбутньої зустрічі міністрів - Комісії було доручене дослідити розвиток Болонського процесу і підготувати детальні звіти з його прогресу і досягнення проміжних пріоритетів, установлених на наступні два роки:

- забезпечення якості;
- двоступінчата система;
- визнання ступенів і періодів навчання.

Окрім того, країни-учасники будуть готові надати доступ до інформації, необхідної для дослідження в галузі вищої освіти щодо цілей Болонського процесу. Доступ до банків даних з дослідження, що провадиться, і його результатів повинен бути спрощеним.

Наступні доповнення.

Нові члени.

Міністри вважають за необхідне адаптувати пункт Празького комюніке щодо заяв про членство в такий спосіб:

Країни-учасники Європейської культурної конвенції будуть визнані членом загальноєвропейського простору вищої освіти в тому випадку, якщо вони водночас заявлять про свою готовність переслідувати і досягати мети, поставленої в рамках Болонського процесу, у своїх системах вищої освіти. Заява має містити інформацію про способи досягнення принципів і мети декларації.

Міністри погоджуються прийняти заяви про членство таких країн: Албанії, Андорри, Боснії і Герцоговини, Ватикана, Росії, Сербії, Чорногорії та Македонії - і привітали держави як нових членів, таким чином, розповсюджуючи дію процесу на 40 європейських країн.

Міністри визнають, що участь у Болонському процесі вимагає істотних змін і реформ у всіх країнах, що підписалися. Вони вирішують надати підтримку всім новим учасникам у здійсненні цих реформ за допомогою організації взаємних обговорень і допомоги, як передбачено Болонським процесом.

НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

*Комюніке Конференції Міністрів європейських країн,
відповідальних за сферу вищої освіти
м. Лондон, 16-19 травня 2007 року*

1. Вступ

1.1. Ми, міністри, які відповідають за вищу освіту в країнах-учасниках, зустрілися в Лондоні з метою обговорення досягнутого прогресу, з часу нашої останньої зустрічі в Бергені у 2005 році.

1.2. Ми вітаємо Республіку Чорногорію з нагоди її приєднання до Болонського процесу на основі дотримання загальних критеріїв членства країн.

1.3. Досягнення останніх двох років значно наблизили нас до реалізації ідеї Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Спираючись на багату та різноманітну європейську культурну спадщину, ми створюємо ЄПВО, що базується на інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях та демократичних принципах, які сприятимуть мобільності, підвищуватимуть можливості працевлаштування, а також привабливість та конкурентоспроможність Європи. Коли ми дивимось в майбутнє, ми розуміємо, що в світі, який постійно змінюється, зростатиме потреба в адаптації наших систем вищої освіти, підтримці конкурентоспроможності ЄПВО, а також можливості ЄПВО належним чином відповідати на виклики глобалізації. Ми розуміємо, що у найближчій перспективі запровадження Болонських реформ – це нелегке завдання, і вдячні всім учасникам за підтримку і виконання своїх зобов'язань. Ми вдячні за внесок робочих груп та семінарів, які сприяють просуванню Болонських реформ. Ми погоджуємося працювати надалі разом як партнери, допомагаючи один одному у досягненні спільної мети й обмінюючись корисним досвідом.

1.4. Ми знову підтверджуємо наші зобов'язання підвищувати порівнянність і відповідність систем вищої освіти, одночасно поважаючи їхню різноманітність. Ми усвідомлюємо важливість впливу вищих навчальних закладів на розвиток наших суспільств, що ґрунтуються на традиціях, які є ключовими для навчання, дослідження, творчості і передачі знань, а також для визначення і передачі цінностей, які є основоположними для нашого суспільства. Наша мета – забезпечити продовження виконання вищими навчальними закладами своїх цілей в повному обсязі. Ці цілі включають

підготовку студентів до життя в якості активних громадян демократичного суспільства, підготовку студентів для побудови їх майбутньої кар'єри, а також забезпечення можливостей для особистісного розвитку; побудову і вдосконалення широкої та сучасної бази знань, стимулювання дослідницької діяльності і використання інновацій.

1.5 Саме тому ми підкреслюємо важливість існування потужних різноманітних, самостійних, відповідальних закладів з належним фінансуванням. Принципи недопущення дискримінації і рівного доступу мають визнаватися та поширюватися в усьому ЄПВО. Ми обіцяємо дотримуватися цих принципів і виключати будь-які прояви дискримінації по відношенню до студентів, викладачів чи адміністрації.

2. Досягнення ЄПВО

2.1 Наш аналітичний звіт разом із звітом Асоціації європейських університетів (EUA) *“Тенденції V” (Trends V)*, оглядом *“Болонья очима студентів”*, звітом Евридики *“Погляд на структуру вищої освіти в Європі”* свідчать про чималий прогрес за останні два роки. Ми усвідомлюємо те, що значні успіхи цього процесу стануть важливим кроком до створення вищої освіти, орієнтованої на студента, а не на викладача і в подальшому будемо підтримувати цю важливу тенденцію.

Мобільність

2.2 Мобільність викладацького складу, студентів і випускників є одним з основних положень Болонського процесу, що створює можливості для особистісного розвитку, розвитку міжнародної співпраці між фізичними особами й установами, покращення якості вищої освіти і наукової діяльності та сприяння Європейському виміру.

2.3 Починаючи з 1999 року, було досягнуто значного прогресу, проте ще залишається чимало проблем. Серед найбільших перешкод на шляху до забезпечення мобільності залишаються питання імміграції, визнання, недостатнього фінансового заохочення і негнучкий механізм виплат допомоги. Ми визнаємо відповідальність урядів окремих країн щодо спрощення процедури видачі віз, дозволів на проживання та на належну роботу. В питаннях, які не входять до нашої компетенції як Міністрів вищої освіти, ми зобов'язуємось проводити відповідну роботу у наших урядах з метою досягнення переконливого прогресу в цій сфері. На національному рівні ми працюватимемо над впровадженням повністю погоджених механізмів і процедур визнання, та будемо розглядати шляхи сприяння мобільності як серед викладачів, так і серед студентів. Це передбачає створення умов для суттєвого збільшення кількості спільних програм і запровадження навчальних гнучких програм, а також вимагає підвищення відповідальності усіх вищих навчальних закладів за забезпечення мобільності викладацького складу і студентів, яка має бути однаковою в усіх країнах ЄПВО.

Структура ступенів

2.4 Багато успішних кроків робиться на шляху до досягнення нашої цілі - ЄПВО, що базується на трицикловій системі ступенів - як на рівні країни, так і на рівні навчальних закладів. Значно зросла кількість студентів, які були зараховані на навчальні курси перших двох циклів, а також спостерігається зменшення кількості структурних перешкод при переході з циклу до циклу. Подібним чином зросла кількість структурованих докторських програм. Ми підкреслюємо важливість внесення змін до навчальних програм з метою приведення кваліфікацій у відповідність до потреб ринку праці та уможливлення подальшого навчання. У майбутньому треба зосередити зусилля на усуненні перешкод до рівного доступу до освіти та переходу від

циклу до циклу, належному впровадженні системи ECTS, що ґрунтується на результатах навчання та навчальному навантаженні студентів. Ми наголошуємо на необхідності вдосконалення системи працевлаштування випускників, одночасно зазначаючи, що в майбутньому інформацію накопичену з цього питання необхідно доповнювати.

Визнання

2.5 Справедливе визнання кваліфікацій вищої освіти, періодів навчання, попереднього навчання, включаючи неформальне і неофіційне навчання, є основними завданнями ЄПВО як в межах окремої країни, так і в міжнародних масштабах. Зрозумілі та порівняні ступені, а також доступна інформація про системи освіти та системи кваліфікацій є передумовами для мобільності громадян і забезпечення привабливості та конкурентоспроможності ЄПВО. Не зважаючи на те, що ми задоволені, що 38 членів Болонського процесу, включаючи Чорногорію, наразі ратифікували Конвенцію Ради Європи/ ЮНЕСКО про визнання кваліфікацій вищої освіти в Європі (Лісабонську конвенцію про визнання (ЛКВ)), ми закликаємо решту країн-учасниць якомога швидше ратифікувати її.

2.6 Було досягнуто певних успіхів у запровадженні положень ЛКВ, європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) і додатку до диплома, проте підходи до визнання як на державному рівні, так і на рівні навчальних закладів мають бути більш послідовними. З метою вдосконалення процедури визнання ми звертаємося з проханням до Групи супроводу Болонського процесу (BFUG) доручити Європейській мережі з визнання (ENIC/NARIC) ретельно проаналізувати наші національні плани дій та поширити позитивний досвід.

Системи кваліфікацій

2.7 Системи кваліфікацій є важливим інструментом досягнення порівнянності та прозорості в межах ЄПВО і покращення переміщення студентів як всередині, так і між системами вищої освіти. Ці системи кваліфікацій також допомагатимуть вищим навчальним закладам у розробці модулів та навчальних програм, що базуються на результатах навчання та кредитах, а також сприятимуть визнанню як кваліфікацій, так і попереднього навчання, включаючи неформальне та неофіційне навчання.

2.8 Ми відмічаємо те, що вже досягнуто певних успіхів у запровадженні національних систем кваліфікацій, але наразі залишається ще багато завдань. Ми зобов'язуємося запровадити в повному обсязі такі національні системи кваліфікацій, що є відповідними загальній системі кваліфікацій ЄПВО, до 2010 року. Розуміючи, що це дуже складне завдання, ми просимо Раду Європи надати допомогу в обміні досвідом щодо розробки національних систем кваліфікацій.

2.9 Ми задоволені тим, що національні системи кваліфікацій, сумісні з загальною системою кваліфікацій ЄПВО, також будуть узгоджені з пропозицією Європейської Комісії щодо Європейської системи кваліфікацій навчання впродовж життя.

2.10 Ми вважаємо загальну систему кваліфікацій ЄПВО, про яку ми домовилися в Бергені, основною складовою успішності Європейської вищої освіти у світовому масштабі.

Навчання впродовж життя

2.11 *Аналітичний звіт показує, що в більшості країн існують певні елементи гнучкого навчання, однак систематична робота з розробки шляхів гнучкого навчання для забезпечення навчання впродовж життя знаходиться ще на початковому етапі. Тому ми просимо BFUG сприяти обміну позитивним досвідом та працювати в напрямку досягнення загального розуміння ролі вищої освіти в процесі навчання впродовж життя. Можна сказати, що лише в декількох країнах ЄПВО успішно запроваджені механізми визнання попереднього навчання для доступу до освіти та*

присвоєння кредитів. Співпрацюючи з ENIC/NARIC, ми звертаємося до BFUG з проханням внести пропозиції щодо покращення визнання попереднього навчання.

Забезпечення якості та Європейський Реєстр агенцій із забезпечення якості

2.12 Стандарти та рекомендації з питання Забезпечення якості в ЄПВО, затверджені в Бергені (ЄСР - європейські стандарти і рекомендації), стали визначальним чинником змін у забезпеченні якості. Їх почали запроваджувати всі країни, і деякі з них мають значний прогрес. Зокрема в сфері зовнішнього забезпечення якості досягнуто більше ніж будь-коли. Із 2005 року зростає участь студентів на всіх рівнях, хоча ця сфера все ще потребує суттєвих змін. Вищі навчальні заклади повинні продовжувати розробку внутрішніх систем забезпечення якості. Ми визнаємо прогресивні зрушення щодо взаємного визнання акредитацій та рішень щодо забезпечення якості, а також підтримуємо ідею активної міжнародної співпраці агенцій із забезпечення якості.

2.13 Перший Європейський форум із забезпечення якості, організований спільно EUA, ENQA, EURASHE та ESIB (Група E4) в 2006 році, сприяв обговоренню досягнень в сфері забезпечення якості в Європі. Ми підтримуємо ці чотири організації у справі проведення щорічних Європейських форумів із забезпечення якості, а також у сприянні обміну позитивним досвідом і забезпеченні покращення якості в ЄПВО і надалі.

2.14 Ми вдячні Групі E4 за практичне втілення нашої ідеї створення Реєстру агенцій із забезпечення якості європейської вищої освіти. Мета реєстру – надати відкритий доступ до достовірних даних про агенції забезпечення якості, які працюють відповідно до вимог Європейських стандартів та рекомендацій, усім зацікавленим особам, а також широкій громадськості. Таким чином це підвищить довіру до вищої освіти в ЄПВО та поза його межами, а також полегшить процедуру взаємного визнання рішень із забезпечення якості та акредитації. Ми вітаємо створення реєстру Групою E4, яка працює у партнерстві, яке ґрунтується на запропонованій членами цієї групи робочій моделі. Реєстр буде добровільним, функціонувати за рахунок самофінансування, а також незалежним та прозорим. Заявки на включення до реєстру мають оцінюватися на основі повної відповідності вимогам Європейських стандартів та рекомендацій, що звичайно підтверджуються даними національного наглядового органу. Ми просимо групу E4 регулярно доповідати нам про стан справ через BFUG, а також забезпечити зовнішню оцінку реєстру через два роки його роботи з урахуванням поглядів усіх зацікавлених осіб.

Докторанти та дослідники-початківці

2.15 Важливою метою залишається більш тісна співпраця ЄПВО з Європейським науковим простором (ЄНП). Ми розуміємо важливість для ЄПВО розробки та підтримки великої кількості різноманітних докторських програм, що базуються на загальній системі кваліфікацій, уникаючи при цьому надмірного регулювання. Разом з тим, ми розуміємо, що сприяння розвитку третього циклу, підвищення статусу, перспектив кар'єрного росту та фінансування дослідників-початківців є необхідними передумовами досягнення європейських цілей щодо покращення можливостей здійснення наукової діяльності, підвищення якості та конкурентоспроможності вищої освіти в Європі.

2.16 Тому ми звертаємося до вищих навчальних закладів з проханням докласти зусиль щодо запровадження докторських програм як складової власної стратегії та політики, а також розробити відповідні шляхи побудови кар'єри та надати можливості кар'єрного зростання для докторантів та дослідників - початківців.

2.17 Ми запрошуємо EUA і надалі надавати підтримку в рамках обміну досвідом серед вищих навчальних закладів стосовно низки інноваційних докторських програм, що створюються на всій території Європи, а також стосовно інших принципово важливих питань, таких як питання прозорого доступу до освіти, процедур нагляду і оцінювання, розвитку взаємозамінних навичок та шляхів покращення працевлаштування. Ми шукатимемо належних можливостей сприяння більш широкому обміну інформацією стосовно джерел фінансування та з інших питань, що обговорюються урядами наших держав, а також іншими установами, які займаються політикою фінансування.

Соціальний вимір

2.18 Вища освіта має відігравати важливу роль у сприянні соціальній єдності, зменшенні нерівності, підвищенні рівня знань, умінь та компетентності у суспільстві. Політика, таким чином, має бути спрямована на максимальне розкриття потенціалу людей з точки зору їх особистісного зростання та вкладу в стає та демократичне суспільство знань. Ми поділяємо прагнення суспільства, щоб студентство, яке вступає до вищих навчальних закладів, отримує вищу освіту та закінчує навчання на всіх її рівнях, має відображати суспільну різноманітність. Отже ми і в подальшому докладатимемо зусиль, щоб забезпечити більш відповідні потребам студентства послуги, створити більш гнучкі підходи до навчання в системі вищої освіти, а також розширити доступ до вищої освіти на всіх рівнях, забезпечуючи при цьому рівні можливості.

Європейський простір вищої освіти в контексті глобалізації

2.19 Ми з задоволенням зазначаємо, що в багатьох частинах світу Болонські реформи викликали неабияку зацікавленість та породили дискусії серед європейських та міжнародних партнерів стосовно широкого кола питань. Ці питання включають визнання кваліфікацій; переваги співпраці, заснованої на партнерстві; взаємодовіру та взаєморозуміння; а також ті цінності, що є підґрунтям Болонського процесу. Більше того, ми визнаємо той факт, що в деяких країнах інших частин світу було докладено зусиль для того, щоб привести свої системи вищої освіти у відповідність до положень Болонського процесу.

2.20 Ми підтверджуємо стратегію “Європейського простору вищої освіти в глобальному вимірі” та продовжимо подальшу роботу за такими основними стратегічними напрямками: покращення інформування про ЄПВО, сприяння покращенню привабливості та конкурентоспроможності ЄПВО; посилення співробітництва на основі партнерства; інтенсифікація стратегічного діалогу; покращення процедури визнання. Ця робота має розглядатися відповідно до *Рекомендацій OECD/UNESCO щодо забезпечення якості у вищій освіті*.

3. Пріоритети на 2009 рік

3.1 Впродовж наступних двох років ми погоджуємося зосередити увагу на завершенні узгоджених раніше напрямів діяльності, включаючи нинішні пріоритети трициклової системи ступенів, забезпечення якості, визнання ступенів та періодів навчання. Ми зосередимося зокрема на наступних напрямках діяльності:

Мобільність

3.2 В наших національних звітах за 2009 рік ми звітуватимемо про заходи, що були вжиті на національному рівні щодо покращення мобільності студентів та викладачів, включаючи заходи щодо майбутнього оцінювання. Ми зосередимо увагу на основних національних пріоритетах і завданнях, викладених вище в параграфі 2.3. Ми також погодилися створити мережу національних експертів з метою обміну інформацією та підтримки у визначенні та подоланні перешкод при наданні грантів та позик.

Соціальний вимір

3.3 Також ми звітуватимемо про нашу національну стратегічну політику щодо соціального виміру, включаючи плани дій та заходів щодо здійснення оцінки їх ефективності. Ми запросимо всі зацікавлені сторони до участі та сприяння цій діяльності на національному рівні.

Збір інформації

3.4 Ми визнаємо необхідність покращення збору даних щодо мобільності та соціального виміру в усіх країнах, які беруть участь в Болонському процесі. Тому ми просимо Європейську комісію (Євростат, Eurostat) у співпраці з Євростудент (Eurostudent) розробити порівнянні та надійні індикатори (показники) та дані для визначення прогресу на шляху досягнення загальної мети стосовно соціального виміру та мобільності студентів і викладачів в усіх країнах Болонського процесу. Такі дані мають стосуватися рівних можливостей участі у вищій освіті та працевлаштування

випускників. Це завдання необхідно виконати у співпраці з Групою супроводу Болонського процесу (BFUG), та звіт потрібно подати на конференцію міністрів, що відбудеться в 2009 році.

Можливості працевлаштування

3.5 У зв'язку із запровадженням трициклової системи ступенів, ми просимо BFUG розглянути більш ґрунтовно питання покращення працевлаштування на кожному з трьох циклів та в контексті навчання впродовж життя. Це сприятиме посиленню відповідальності усіх зацікавлених сторін. Урядам та вищим навчальним закладам потрібно буде більше обговорювати з роботодавцями та зацікавленими сторонами питання щодо обґрунтування необхідності впровадження реформ. Ми будемо працювати разом із нашими урядами для того, щоб зробити систему працевлаштування та кар'єри в державному секторі повністю сумісною з новою системою ступенів. Ми наполягаємо на тому, щоб освітні заклади й надалі розвивали партнерство та співпрацю з роботодавцями в процесі інноваційних змін навчальних планів, які створюються на основі результатів навчання.

Європейський простір вищої освіти в контексті глобалізації

3.6 Ми висловлюємо прохання на адресу BFUG представити нам звіт про загальні тенденції розвитку в цьому просторі на європейському, національному та інституційному рівнях до 2009 року. Усі зацікавлені сторони повинні відігравати визначену роль відповідно до сфери діяльності, за яку вони несуть відповідальність. У звіті про впровадження стратегії ЄПВО у глобальному контексті, BFUG має зосередитись на двох пріоритетах. По-перше, вдосконалення наявної інформації про ЄПВО шляхом створення вебсайту Болонського Секретаріату та Довідника Болонського процесу, укладеного EUA; по-друге, вдосконалення процедури визнання. Ми закликаємо вищі навчальні заклади, центри ENIC/NARIC та інші компетентні установи з питань визнання в межах ЄПВО проводити оцінку кваліфікацій, отриманих поза межами ЄПВО з такою самою неупередженістю, яку б вони очікували щодо оцінювання європейських кваліфікацій будь-де в світі, та керуватися при цьому принципами Лісабонської конвенції з Визнання (LRC).

Аналіз поточних змін

3.7 Ми висловлюємо прохання в адресу BFUG продовжити процес аналізу поточних змін з врахуванням національних звітів до часу проведення конференції міністрів в 2009 році. Ми прагнемо подальшого вдосконалення якісного аналізу, зокрема стосовно мобільності, Болонського процесу в глобальному контексті та соціального виміру. Аналіз поточних змін повинен і в подальшому торкатися системи ступенів та можливостей працевлаштування випускників, визнання ступенів, періодів навчання та запровадження усіх аспектів забезпечення якості відповідно до Європейських стандартів та рекомендацій (ESG). З огляду на розвиток більш результативного, орієнтованого на студента навчання, наступним завданням буде вирішення питань, які пов'язані з національними кваліфікаціями, результатами навчання, кредитами, навчанням впродовж життя та визнанням попереднього навчання.

4. Дорогою в 2010 рік і далі

4.1 У міру того, як ЄПВО продовжує розвиватись та відповідати на виклики глобалізації, ми передбачаємо, що необхідність в співпраці буде існувати і після 2010 року.

4.2 Ми сповнені рішучості у 2010 році, який стане роком переходу від Болонського процесу до ЄПВО, ще раз підтвердити наші наміри зробити вищу освіту ключовим елементом сталого розвитку наших суспільств, як на національному, так і на європейському рівні. Ми вбачаємо 2010 рік як можливість для перегляду бачення, яке надихнуло нас на започаткування Болонського процесу у 1999 році і зробити так, щоб дії ЄПВО ґрунтувалися на цінностях та баченнях, які не обмежуються лише структурою та засобами. Ми скористаємося 2010 роком як можливістю трансформувати наші системи вищої освіти таким чином, що вони будуть здатні вирішувати не тільки нагальні питання, але також будуть здатні прогнозувати проблеми, з якими ми можемо зустрітись в майбутньому.

4.3 Ми також просимо BFUG окреслити загальну перспективу розвитку ЄПВО після 2010 року. Це передбачає можливість створення відповідних допоміжних структур, навіть зважаючи на той факт, що зараз неофіційні договори про співробітництво виконуються належним чином, і це призводить до безпрецедентних змін.

4.4 Виходячи з попереднього аналітичного звіту, звітів *Тенденції (Trends)*, *Болонья очима студентів*, ми запрошуємо BFUG розглянути питання щодо підготовки звіту на 2010 рік у співпраці з дорадчими членами організації, надаючи оцінку загальним темпам просування Болонського процесу в межах ЄПВО, починаючи з 1999 року.

4.5 Ми уповноважуємо BFUG прийняти рішення впродовж першої половини 2008 року стосовно форми, змісту та місця проведення засідання міністрів, що заплановане на 2010 рік.

4.6 Наше чергове засідання буде організоване країнами Бенілюкс в Лювені (Leuven/Louvain-la-Neuve) 28-29 квітня 2009 року.

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС 2020 - ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР ВИЩОЇ ОСВІТИ У НОВОМУ ДЕСЯТИРІЧЧІ

*Комюніке конференції
Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту,
Лювен і Лувен-ла-Ньов, 28-29 квітня 2009 р*

Ми, міністри, відповідальні за вищу освіту в 46 країнах-учасниках Болонського процесу, зібралися в місті Лювен/Лувен-ла-Ньов (Бельгія) 28-29 квітня 2009 року, щоб критично оцінити досягнення в рамках Болонського процесу і встановити пріоритети Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) на наступне десятиріччя.

Прембула

1. У десятиріччі до 2020 року Європейська вища освіта має зробити вирішальний внесок у реалізацію Європи знань, яка є високо креативною й інноваційною. Стоячи перед викликом старіння населення, Європа може досягти успіху в цій справі за умови, якщо вона максимально розкриє таланти і здібності всіх своїх громадян та повністю долучиться до навчання впродовж життя і більш широкої участі у вищій освіті.

2. Європейська вища освіта також стоїть перед ще більш важливим викликом і майбутніми можливостями глобалізації та прискореного технологічного розвитку з новими постачальниками послуг, новими особами, що навчаються, і новими типами навчання. Студенто-центроване навчання і мобільність допоможуть студентам розвинути компетенції, які необхідні їм на ринку праці, що постійно змінюється, і надасть їм можливість стати активними та відповідальними громадянами.

3. Наші суспільства сьогодні стоять перед наслідками глобальної фінансової й економічної кризи. Щоб досягти сталого економічного відродження і розвитку, динамічна й гнучка європейська вища освіта спрямовуватиме зусилля на інновації, що ґрунтуються на інтеграції освіти і науки на усіх рівнях. Ми визнаємо, що вища освіта має відігравати ключову роль, щоб успішно відповідати викликам, що стоять перед нами, сприяти культурному і соціальному розвитку наших суспільств. Таким чином, ми вважаємо суспільне інвестування у вищу освіту найвищим пріоритетом.

4. Ми підтверджуємо нашу повну відданість цілям Європейського простору вищої освіти, що є простором, де вища освіта є суспільною відповідальністю, де всі вищі навчальні заклади відповідають широким потребам суспільства завдяки різноманітності своїх місій. Нашою метою є гарантувати вищим навчальним закладам необхідні ресурси для продовження виконання своїх цілей у повному обсязі, таких як підготовка студентів до життя в якості активних громадян демократичного суспільства, підготовка студентів до побудови їхньої майбутньої кар'єри, а також забезпечення можливостей для особистісного розвитку, створення і підтримка широкої та удосконаленої бази знань, стимулювання дослідницької діяльності й інновацій. Необхідне реформування систем і політики вищої освіти, що відбувається, буде й надалі закріплюватися в європейських цінностях інституційної автономії, академічної свободи і соціальної справедливості, та потребуватиме повного залучення студентів і викладачів.

I. Досягнення і консолідація

5. За останнє десятиріччя ми створили Європейський простір вищої освіти, гарантуючи, що він і надалі спиратиметься на європейську інтелектуальну, наукову і культурну спадщину та прагнення, і характеризуватиметься постійною співпрацею між державою, вищими навчальними закладами, студентами, викладачами, роботодавцями та іншими зацікавленими сторонами. У процесі реформування значним також був внесок європейських установ і організацій.

6. Болонський процес слугує більшій сумісності і порівнянності національних систем вищої освіти та полегшує мобільність для осіб, що навчаються, а для навчальних закладів - залучення студентів і науковців з інших континентів.

Вища освіта модернізується разом з прийняттям трьохциклової структури, включаючи, в національних контекстах, можливість проміжних кваліфікацій, пов'язаних з першим циклом, з прийняттям Європейських стандартів і рекомендацій із забезпечення якості, створенням Європейського реєстру агенцій із забезпечення якості та національних рамок кваліфікацій, пов'язаних із загальною рамкою Європейського простору вищої освіти, що ґрунтується на результатах навчання і навчальному навантаженні. Крім того, Болонський процес сприяв запровадженню Додатка до диплома і Європейської кредитно-трансферної системи задля подальшого підвищення прозорості і визнання.

7. Цілі, встановлені Болонською Декларацією, та напрямки дій, визначені впродовж наступних років, сьогодні є такими ж значущими. Оскільки не усіх цілей було повністю досягнуто, повне і належне їх запровадження на європейському, національному і інституційному рівнях потребуватиме підвищення темпу просування та рішучості після 2010 року.

II. Навчання для майбутнього: пріоритети вищої освіти у наступному десятиріччі

8. Прагнучи досягти найкращих результатів за усіма напрямками вищої освіти, ми відповідаємо на виклики нової епохи. Це вимагає постійного зосередження уваги на якості. Більше того, підтримуючи високоцінну різноманітність наших систем освіти, національними політиками повністю визнаватимуться цінності різних місій вищої освіти, починаючи з навчання і дослідження до послуг населенню та залучення до соціальної єдності і культурного розвитку. Усі студенти і працівники вищих навчальних закладів мають бути достатньо підготовленими, щоб відповідати вимогам суспільства, що швидко змінюється та розвивається.

- ***Соціальний вимір: рівний доступ і закінчення навчання***

9. Студентський корпус у вищій освіті має відображати різноманітність населення Європи. Тому ми підкреслюємо соціальні характеристики вищої освіти і ставимо за мету забезпечення рівних можливостей доступу до якісної освіти. Доступ до вищої освіти має бути розширеним через сприяння можливостям студентів з малопредставлених груп і забезпечення відповідних умов для завершення ними навчання. Це включає покращення навчального середовища, зняття усіх перешкод у навчанні, створення відповідних економічних умов заради того, щоб студенти могли користуватися навчальними можливостями на усіх рівнях. Кожна країна-учасниця має встановити вимірні цілі для розширення загальної участі і підвищення участі малопредставлених груп у вищій освіті, що мають бути досягнуті до кінця наступного десятиріччя. Зусилля щодо досягнення рівності у вищій освіті мають супроводжуватися діями в інших частинах освітніх систем.

- ***Навчання впродовж життя***

10. Розширена участь також досягається через навчання впродовж життя як інтегровану частину наших систем освіти. Навчання впродовж життя підпорядковується принципу суспільної відповідальності. Повинні забезпечуватися доступність, якість надання, прозорість інформації. Навчання впродовж життя включає отримання кваліфікацій, розширення кола знань і розуміння, набуття нових навичок і компетенцій, збагачення особистісного зростання. Навчання впродовж життя передбачає, що кваліфікації можуть набуватися через гнучкі траєкторії навчання, включаючи заочне («неповне») навчання, а також навчання на виробництві (підприємстві, робочому місці).

11. Запровадження стратегії навчання впродовж життя вимагає надійних партнерських відносин між державними органами, вищими навчальними закладами, студентами, роботодавцями і працівниками. Стратегія навчання впродовж життя Європейської хартії університетів, що розроблена Європейською асоціацією університетів, робить корисний внесок у визначення такого партнерства. Успішні стратегії навчання впродовж життя включатимуть основні принципи і процедури визнання попереднього навчання на основі результатів навчання, незалежно від того, чи знання, навички і компетенції були отримані через формальні, неформальні або неофіційні траєкторії навчання. Навчання впродовж життя має бути підкріплене відповідними організаційними структурами і фінансуванням. Навчання впродовж життя, що заохочується національними стратегіями, має запроваджуватися в інституційну практику вищих навчальних закладів.

12. Розробка національних рамок кваліфікацій є важливим кроком у запровадженні навчання впродовж життя. Нашою метою є їх запровадження і підготовка до самосертифікації відповідно до Загальної рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти до 2012 року. Це потребуватиме постійної координації на рівні ЄПВО та з Європейською рамкою кваліфікацій навчання впродовж життя. У національних контекстах, проміжні кваліфікації всередині першого циклу можуть бути засобом розширення доступу до вищої освіти.

- ***Працевлаштування***

13. Ринок праці все більше залежить від навичок високого рівня та переносних компетенцій. Вища освіта має озброїти студентів поглибленими знаннями, навичками та компетенціями, потрібними впродовж їхньої професійної кар'єри. Працевлаштування надає можливість особам повністю скористатися можливостями на ринках праці, що змінюються. Ми маємо на меті підвищення рівня початкових кваліфікацій, а також підтримку і оновлення кваліфікованої робочої сили шляхом тісної співпраці між урядами, вищими навчальними закладами, соціальними партнерами і студентами. Це дозволить навчальним закладам краще реагувати на потреби роботодавців, а роботодавцям – краще зрозуміти перспективу освіти. Вищі навчальні заклади, разом з урядами, державними органами і роботодавцями мають покращувати надання, доступність і якість своїх вакансій та консультаційних послуг, пов'язаних з працевлаштуванням студентів і випускників. Ми заохочуємо включення виробничої практики до навчальних програм, а також до навчання на робочому місці.

- **Студенто-центроване навчання і навчальна місія вищої освіти**

14. Ми підтверджуємо важливість навчальної місії вищих навчальних закладів і необхідність постійного реформування навчальних планів у напрямку розробки результатів навчання. Студенто-центроване навчання вимагає надання кожному студенту можливостей, нових підходів до навчання і викладання, ефективної підтримки і структур з консультування, та навчальних планів, що є більш чітко спрямованими на особу, що навчається, на усіх трьох циклах. Отже реформа навчальних планів є постійним процесом, що призводить до гнучких індивідуальних траєкторій навчання високої якості. Викладачі у тісній співпраці зі студентами та представниками роботодавців мають постійно розвивати результати навчання і міжнародні референтні точки для зростаючого числа предметних областей. Ми просимо вищі навчальні заклади звертати особливу увагу на покращення якості навчання за своїми програмами навчання на усіх рівнях. Це має бути пріоритетом у подальшому запровадженні Європейських стандартів і рекомендацій із забезпечення якості.

- **Освіта, наука (дослідження) і інновація**

15. На усіх рівнях вища освіта має ґрунтуватися на сучасному рівні досліджень і розвитку науки, сприяючи, таким чином, інноваціям та креативності у суспільстві. Ми визнаємо, що програми вищої освіти, включаючи такі, що ґрунтуються на прикладній науці, можуть сприяти інноваціям. Отже кількість людей з дослідницькими компетенціями має зростати. Докторські програми мають забезпечувати дисциплінарні дослідження високої якості і все більше доповнюватися міждисциплінарними та міжгалузевими програмами. Більше того, державні органи і вищі навчальні заклади мають збільшувати привабливість кар'єрного зростання дослідників-початківців.

- **Міжнародна відкритість**

16. Ми закликаємо європейські вищі навчальні заклади до подальшої інтернаціоналізації своєї діяльності та залучення до глобальної співпраці задля сталого розвитку. Спільні загальноєвропейські дії підкреслять привабливість та відкритість європейської вищої освіти. Конкуренція у глобальному масштабі доповнюватиметься посиленням діалогом і співпрацею на основі партнерства з іншими регіонами світу, зокрема через організацію Форумів Болонської Політики із залученням різних зацікавлених сторін.

17. Транснаціональна освіта має керуватися Європейськими стандартами і рекомендаціями із забезпечення якості як такими, що застосовуються у Європейському просторі вищої освіти, та відповідати Рекомендаціям ЮНЕСКО/ОЕСР із забезпечення якості у транскордонній вищій освіті.

- **Мобільність**

18. Ми віримо, що мобільність студентів, дослідників-початківців і викладачів покращить якість програм та високий рівень досліджень, посилить академічну і культурну інтернаціоналізацію європейської вищої освіти. Мобільність важлива для особистісного розвитку і працевлаштування, вона сприяє повазі до різноманітності і надає можливість мати справу з іншими культурами. Вона заохочує до мовного плюралізму, таким чином підкреслюючи багатомовну традицію Європейського простору вищої освіти, а також підвищує співпрацю і конкуренцію між вищими навчальними закладами. Отже мобільність має стати ознакою Європейського простору вищої освіти. Впродовж декади до 2020 року, ми ставимо за мету підвищення мобільності, забезпечення її високої якості і урізноманітнення її видів і обсягу. У 2020 році щонайменше 20% осіб, що закінчуватимуть навчання в країнах Європейського простору вищої освіти, мають мати період навчання або стажування за кордоном.

19. В кожному з трьох циклів можливості для мобільності мають бути створені в структурі ступеневих програм. Спільні ступені і програми, як і вікна мобільності мають стати більш загальною практикою. Більше того, політика мобільності має ґрунтуватися на низці практичних заходів, що відносяться до фінансування мобільності, визнання, доступної інфраструктури, візових правил і дозволів на роботу. Необхідними вимогами є гнучкі траєкторії навчання і активна інформаційна політика, повне визнання навчальних досягнень, підтримка навчання та повна портативність грантів і займів. Мобільність має також призводити до більш збалансованого потоку студентів, що приїжджають та виїжджають на навчання в усьому Європейському просторі вищої освіти, і ми ставимо за мету кращий рівень участі різних груп студентів.

20. Для залучення до вищих навчальних закладів висококваліфікованих викладачів і дослідників, необхідними є привабливі робочі умови і кар'єрні шляхи, а також відкритий міжнародний прийом на роботу. Кадрові структури мають бути адаптовані до сприяння мобільності викладачів і дослідників-початківців; визначатимуться рамкові умови для забезпечення відповідного доступу мобільних викладачів до соціального забезпечення та сприяння портативності їх пенсій і додаткових пенсійних прав, що забезпечить краще використання існуючих правових рамок.

- **Збір даних**

21. Покращений і посилений збір даних допоможе здійснювати моніторинг прогресу досягнення цілей, встановлених у порядку денному соціального виміру, працевлаштування і мобільності, а також в усіх інших пріоритетних областях, та слугуватиме основою як для аналітичного звіту, так і порівняння.

- **Багатовимірні інструменти прозорості**

22. Ми зазначаємо, що існують декілька поточних ініціатив щодо розробки механізмів надання більш детальної інформації про вищі навчальні заклади в ЄПВО для забезпечення більшої прозорості їхньої різноманітності. Ми вважаємо, що такі механізми, включаючи ті, що допомагають системам і закладам вищої освіти відповідно визначати і порівнювати свої сили, мають розроблятися за тісних консультацій з ключовими зацікавленими сторонами. Ці інструменти прозорості мають бути тісно пов'язаними з принципами Болонського процесу, зокрема забезпеченням якості і визнанням, ґрунтуватися на порівнянних даних і відповідних індикаторах для опису різноманітних профілів вищих навчальних закладів та їх програм.

- **Фінансування**

23. Вищі навчальні заклади досягли більшої автономії, в той час швидко зросли очікування того, що вони будуть чутливо реагувати на потреби суспільства і будуть підзвітними. В рамках громадської відповідальності ми визнаємо, що державне фінансування залишається основним пріоритетом у гарантуванні рівного доступу та подальшого сталого розвитку автономних вищих навчальних закладів. Більша увага має приділятися знаходженню нових і диверсифікованих джерел і методів фінансування.

III. Організаційна структура і супровід

24. Теперішня організаційна структура Болонського процесу, яка характеризується співпрацею між урядами, академічною спільнотою з її представницькими організаціями, та іншими зацікавленими сторонами, вважається відповідною своїй меті. У майбутньому Болонський процес буде спільно очолюватися країною, яка головує в ЄС, та країною, що не є членом ЄС.

25. Для взаємодії з іншими сферами політики, Група супроводу Болонського процесу співпрацюватиме з експертами та особами, що визначають політику в інших галузях, таких як дослідження, імміграція, соціальне забезпечення та працевлаштування.

26. Ми доручаємо Групі супроводу Болонського процесу підготувати робочий план до 2012 року для виконання пріоритетів, визначених у цьому Комюніке, та рекомендацій звітів, поданих на цю конференцію міністрів, з можливістю подальшої інтеграції результатів незалежного оцінювання Болонського процесу.

Зокрема, ми просимо Групу супроводу Болонського процесу:

- Визначити індикатори виміру та моніторингу мобільності і соціального виміру у зв'язку зі збором даних;
- Визначити, яким чином може бути досягнуто збалансованої мобільності всередині ЄПВО;
- Здійснювати моніторинг розробки механізмів прозорості і надати звіт до конференції міністрів 2012 року;
- Встановити мережу, оптимізуючи використання існуючих структур для більшого інформування і просування Болонського процесу за межами ЄПВО;
- Супроводжувати рекомендації щодо аналізів національних планів дій з визнання.

27. Звіт щодо прогресу запровадження положень Болонського процесу виконуватиметься у скоординований спосіб.

- Ще більше удосконалюватиметься методологія аналітичного звіту, яка ґрунтується на показниках;
- Євростат разом з Євростудентом та у співпраці з Евридікою запрошуються зробити свій внесок через відповідний збір даних;
- Робота зі звіту буде проводитися під контролем Групи супроводу Болонського процесу, результатом якої стане загальний звіт, що інтегруватиме вищезазначені джерела, до конференції міністрів 2012 року.

28. Ми просимо групу E4 (ENQA-EUA-EURASHE-ESU) продовжувати співпрацю з подальшого розвитку Європейського виміру забезпечення якості і, зокрема, забезпечити, щоб Європейським реєстр агенцій із забезпечення якості був оцінений ззовні, враховуючи погляди зацікавлених сторін.

29. Ми зустрінемося знову на ювілейній Болонській конференції, яку спільно прийматимуть Австрія і Угорщина у Будапешті і Відні 11–12 березня 2010 року. Наступна чергова конференція міністрів відбудеться в Румунії у Бухаресті в квітні 2012 року. Подальші конференції міністрів будуть проведені у 2015, 2018 та 2020 роках.

2.3. Досягнення в системі вищої освіти України, починаючи з Бергена (короткий виклад)

Україна приєдналась до Болонського процесу у 2005 році. З того часу мали місце такі основні події: підготовлено План дій, який має бути реалізований до 2010 року; створено групу супроводу Болонського процесу при Міністерстві освіти і науки України та Національну групу промоутерів Болонського процесу; студентська рада стала кандидатом у члени Національних студентських спілок Європи (ESIB); має місце прогрес у запровадженні Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) та додатків до диплома європейського зразка, також сектор вищої освіти України більшою мірою залучений у ЄПВО. Розпочато

роботу з розробки національної системи кваліфікацій, відбувається її обговорення усіма зацікавленими сторонами на загальнонаціональному рівні. Як очікується, вона буде завершена до 2010 року. Розроблено плани щодо покращення та координації заходів із забезпечення якості на національному рівні, з цього питання відбудеться семінар у квітні 2007 року. На рівні вищого навчального закладу має місце певне залучення міжнародних експертів до забезпечення якості, університети безпосередньо контактують з міжнародними акредитаційними агенціями. Наразі існує план щодо отримання випускниками вищих навчальних закладів додатку до диплома європейського зразка з 2008-2009 року. Завдання на майбутнє включають: розробку системи забезпечення якості відповідно до Стандартів та рекомендацій забезпечення якості у ЄПВО; запровадження третього циклу підготовки; підвищення рівня працевлаштування бакалаврів; підвищення мобільності викладачів і студентів; розширення зв'язків між вищими навчальними закладами та громадськістю.

Болонський оціночний лист – Україна – січень 2007

Країна	Україна
Система ступенів	
1. Стан запровадження першого та другого циклів	5 (зелений, відмінно)
2. Доступ до наступного циклу	5 (зелений, відмінно)
3. Запровадження системи національних кваліфікацій	2 (оранжевий, певний прогрес)
Забезпечення якості	
4. Запровадження стандартів (норм) та рекомендацій щодо забезпечення якості у ЄПВО на національному рівні	3 (жовтий, добрий стан)
5. Стан розвитку системи зовнішнього забезпечення якості	4 (світло-зелений, дуже добрий стан)
6. Рівень участі студентів та міжнародних організацій	-
6а Студентів	5 (зелений, відмінно)
6б Міжнародних організацій (експертів)	2 (оранжевий, певний прогрес)
Визнання ступенів та періодів навчання	
7. Стан запровадження додатка до диплома	1 (малий прогрес)
8. Запровадження принципів Лісабонської конвенції про визнання на національному рівні	5 (зелений, відмінно)
9. Стан запровадження ECTS (Європейська кредитно-трансферна система)	4 (світло-зелений, дуже добрий стан)
Навчання впродовж життя	
10. Визнання попереднього навчання	5 (зелений, відмінно)
Поєднані ступені	
11. Запровадження і визнання поєднаних ступенів	5 (зелений, відмінно)

ОСНОВНІ ДОСЯГНЕННЯ*в системі вищої освіти України 2007-2009*

Україна приєдналася до Болонського процесу в 2005 році. З того часу мали місце такі основні події: затверджено план дій із забезпечення якості вищої освіти; підготовлено поправки до Закону про вищу освіту відповідно вимог і рекомендацій Болонського процесу; Україна стала урядовим членом Європейського реєстру із забезпечення якості; створено робочу групу із розроблення національної рамки кваліфікацій із вищої освіти. Майбутні виклики включають: розроблення національної рамки кваліфікацій, що узгоджується із загальною рамкою кваліфікацій ЄПВО; запровадження інноваційної інституційної структури, трициклової системи і спільних ступенів; запровадження програм для іноземних студентів, що узгоджуються із структурованими університетськими програмами ЄПВО; розроблення національної рамки кваліфікацій впродовж життя; створення механізмів визнання попереднього навчання; запровадження Додатку до диплома європейського зразка формату EU/CoE/UNESCO; створення національної агенції із забезпечення якості відповідно до вимог Європейської мережі із забезпечення якості (ENQA); поліпшення зовнішньої і внутрішньої мобільності; забезпечення портативності студентських грантів і позик; забезпечення справедливого доступу до вищої освіти; розроблення програм із врахуванням вимог працедавців; сприяння культурним цінностям і демократичним ідеалам.

БОЛОНСЬКИЙ ОЦІНОЧНИЙ ЛИСТ – УКРАЇНА – СІЧЕНЬ 2009**ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТУПЕНЕВОЇ СИСТЕМИ**

1. Стадія запровадження першого і другого циклів	5
2. Доступ до наступного циклу	5
3. Запровадження національної рамки кваліфікацій	1

НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ І РЕКОМЕНДАЦІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ В ЄПВО

4. Стадія розвитку зовнішньої системи забезпечення якості	3
5. Рівень участі студентів в забезпеченні якості	5
6. Рівень міжнародної участі студентів в забезпеченні якості	2

ВИЗНАННЯ

7. Стадія запровадження Додатка до диплома	1
8. Національне запровадження принципів Лісабонської Конвенції з Визнання	3
9. Стадія запровадження ЄКТС	5
10. Визнання попереднього навчання	2

Джерело: Аналітичний звіт Болонського Секретаріату – 2009: резюме і оціночний лист, що підготовлені на основі Національного звіту із запровадження положень Болонського процесу

Література:

1. Болонський процес у фактах і документах Упорядники /Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І.. Київ - Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім.В.Гнатюка, 2003. - 52 с. (www.tspu.edu.ua).
2. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 - 2004 рр.)/ За ред. В.Г. Кременя, авт. кол.: Степко М.Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д, Грубінко В. В., Бабин І.І.. - Київ -Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2004. - 147 с. (www.tspu.edu.ua).
3. Кремень В.Г. Болонский процесс: сближение, а не унификация //Зеркало недели. - № 48(473). -13-19 декабря 2003.
4. Матеріали науково-практичного семінару „Кредитно-модульна система підготовки фахівців у контексті Болонської декларації". Львів, 21-23 листопада 2003. - Львів: «Львівська політехніка», - 111с.

5. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник /За редакцією В.Г.Кремня. Авторський колектив: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. - Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2004.-384с.
6. Сайт Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua).

Міністерство надзвичайних ситуацій України
Університет цивільного захисту України
Соціально-психологічний факультет
Кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Затверджую

Завідувач кафедри СІГД,

д.філос.н., професор

Рябініна О.В.

ЛЕКЦІЯ

Тема № 4: ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ, ПРИНЦИПИ ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ
ЗОНИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Питання:

1. Основні принципи співпраці з розробки загальноєвропейської системи кваліфікацій і ступенів
2. Система рівневих індикаторів і система описів курсів за типами
3. Технологія проектування інноваційного навчального середовища у системі професійної підготовки фахівців в європейських країнах
4. Управління якістю підготовки фахівців у вищих навчальних закладах
5. Взаємовизнання дипломів як чинник інтеграції освіти. Європейський зразок додатка до диплома

Час проведення: 2 навчальні години.

Харків 2009

4. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ, ПРИНЦИПИ ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ЗОНИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ.

1. Основні принципи співпраці з розробки загальноєвропейської системи кваліфікацій і ступенів

У процесі формування загальноєвропейського освітнього простору Європейська Комісія виступила з ініціативою створення системи інструментів, які б дозволили підвищити мобільності людського капіталу на європейському ринку праці.

Основні принципи співпраці з розробки загальноєвропейської системи кваліфікацій і ступенів

Система перезарахування (перезаліку) кредитів ґрунтується на декількох базових принципах:

- 1. Філософія взаємної довіри.**
- 2. Здатність** освітніх структур **до конвергенції**(гармонізації) як на національному, так і на міжнародному рівнях.
- 3. Вираження результатів** навчання не в термінах часу, а в термінах кредитів, прив'язаних до результатів **у вигляді компетенцій**.
- 4. Реальність створення** загальноєвропейської системи **перезарахування** (обліку) і **накопичення кредитів**.
- 5. Цінність і самодостатність обох рівнів:** як ступеня бакалавра, так і ступеня магістра.
- 6. Вимоги до кваліфікацій у вигляді компетенцій** мають бути погодженими в рамках загальноєвропейського освітнього простору.
- 7. Відмінності в терміні навчання** як на першому, так і на другому ступенях не більше 25%.
- 8. Програми першого ступеня - від 180 до 240 кредитів, програми магістерського рівня - від 90 до 120 кредитів. Кількість кредитів у річній програмі - не більше 60.**
- 9. Розробка загальних і прозорих рівневих індикаторів** як умова порівнянності структур і ступенів, як частина власне європейської структури кваліфікацій, заснованих на об'єктивних стандартах.
- 10. Погодженість цих принципів** та їх здійснення як результат політичної волі і копіткої праці всіх учасників, зокрема, в рамках програм подвійних і сумісних дипломів.

Одним виразів результатів навчання є **відповідність** та можливість академічного визнання **кваліфікацій і компетенцій**.

Після підписання Болонської декларації з'явилися нові інструменти та ініціативи, що сприяють реалізації цілей формування загального європейського простору вищої освіти, причому як наднаціональні, так і національні та інституційні. Найвідоміші і найефективніші програми мають багаторівневий характер. Наприклад, спільні ініціативи Європейської Комісії, Європейської асоціації університетів. Було розроблено такі проекти: «Створення сумісних (єдиних, подвійних) дипломів», «Налагодження освітніх структур», «Формування культури якості», «Тенденції розвитку європейських освітніх структур».

Зазначені проекти вирішують завдання формування загальноєвропейського консенсусу у визначенні ступенів з огляду на те, що саме повинні знати і вміти робити випускники після завершення навчання, тобто компетентність майбутніх фахівців. **Створення порівняльної системи ступенів вимагає зміни методів навчання, оцінювання, методів забезпечення якості.** Зміни у підходах до навчання стосуються, насамперед, зміщення акцентів з **процесу на результати навчання**, зміни **ролі викладача**, концентрації уваги на навчанні, змін **в організації навчання**, зміни **динаміки (інтенсивності) програм**, зміни **методів оцінювання**.

Загальні компетенції

Загальні компетенції це комплекс компетенцій, спільних для всіх ступенів.

Сьогодні відібрано 30 загальних компетенції з трьох категорій: **інструментальні, міжособистісні і системні**. Вони класифіковані з точки зору **значення навичок** для професії і **рівня опанування** після закінчення програми.

Інструментальні - такі, що включають *когнітивні* здібності (здатність розуміти і використовувати ідеї та міркування, методологічні здібності, здатність розуміти і керувати оточенням, організувати робочий час, вибудовувати стратегію навчання, приймати рішення і вирішувати проблеми); *технологічні* уміння (уміння, пов'язані з використанням техніки, *комп'ютерні* навички та здібності інформаційного управління); *лінгвістичні* уміння; *комунікативні* компетенції. Він включає у себе:

- 1) здатність до аналізу та синтезу;
- 2) уміння організувати і планувати;
- 3) базові загальні знання;
- 4) базові знання з професії;
- 5) комунікативні навички з рідної мови;
- 6) елементарні комп'ютерні навички;
- 7) навички оперування інформацією (здатність отримувати та аналізувати інформацію з різних джерел);
- 8) здатність вирішувати проблеми;
- 9) здатність приймати рішення.

Міжособистісні - індивідуальні здібності, пов'язані з умінням *виражати почуття і формувати стосунки*, з критичним осмисленням і здатністю до *самокритики*, а також соціальні навички, пов'язані з процесами соціальної взаємодії і співпраці, умінням *працювати в групах*, брати *соціальні та етичні зобов'язання*. Комплекс міжособистісних навичок включає:

- 1) здатність до критики та самокритики;
- 2) здатність працювати в команді;
- 3) міжособистісні навички;
- 4) здатність працювати в міждисциплінарній команді;
- 5) здатність співпрацювати з експертами в інших предметних областях;
- 6) здатність сприймати різноманітність та міжкультурні відмінності;
- 7) здатність працювати в міжнародному контексті;
- 8) прихильність до етичних цінностей.

Системні - поєднання розуміння, відношення та знання, що дозволяють сприймати співвідношення частин цілого одна з одною та *оцінювати місце кожного з компонентів у системі*, здатність *планувати зміни з метою удосконалення системи та конструювати нові системи*. Системні компетенції потребують засвоєння інструментальних та базових як підґрунтя. Вони охоплюють:

- 1) здатність застосовувати знання на практиці;
- 2) дослідницькі здібності;
- 3) здібність до навчання;
- 4) здатність адаптуватися до нових ситуацій;
- 5) здатність генерування нових ідей (творчості);
- 6) здатність до лідерства;
- 7) розуміння культур та звичаїв інших країн;
- 8) здатність працювати автономно;
- 9) здатність до розробки проектів та керування ними;

- 10) здатність до ініціативи і підприємництва;
- 11) відповідальність за якість;
- 12) прагнення до успіху.

Спеціальні компетенції

До першого ступеня було віднесено такі загальні для різних предметних областей компетенції:

- 1) здатність демонструвати знання основ та історії дисципліни;
- 2) здатність логічно і послідовно викладати засвоєні знання;
- 3) здатність вникати в контекст (чіткого осмислення) нової інформації та давати її тлумачення;
- 4) уміння демонструвати розуміння загальної структури дисципліни і зв'язок між її розділами;
- 5) здатність розуміти і використовувати методи критичного аналізу і розвитку теорій;
- 6) здатність правильно використовувати методи і техніку дисципліни;
- 7) здатність оцінювати якість досліджень у певній предметній і. шузі;
- 8) здатність розуміти результати спостережень та експериментальних способів перевірки наукових теорій.

Випускники другого рівня повинні:

1. Опанувати предметну область на більш високому рівні, тобто володіти новітніми методами та технікою (дослідження), знати новітні теорії та їх інтерпретації.
2. Критично відстежувати та осмислювати розвиток теорії і практики.
3. Оперувати методами незалежного дослідження і вміти пояснювати його результати на більш високому науковому рівні.
4. Бути здатним зробити оригінальний внесок у дисципліну відповідно до канонів певної предметної області, наприклад, у рамках кваліфікаційної роботи.
5. Продемонструвати оригінальність і творчий підхід.
6. Оволодіти компетенціями на професійному рівні.

2. Система рівневих індикаторів і система описів курсів за типами

За **типами** курси поділяються на:

- основний курс (частина основної програми);
- підтримуючий курс (підтримуючий основну програму);
- непрофільюючий курс (необов'язковий).

Розподіл кредитів за рівнями і типами курсів робить систему прозорою і простою для розуміння і користування, наприклад, 5 - А - К. означає, що даний курс містить 5 одиниць трудомісткості, є просунутим (досконалішим) і підтримуючим.

Моделі розподілу навчального навантаження за типами курсів, рівнями і модулями

У рамках напрямів було виділено п'ять типів модулів:

Основні модулі, тобто групи предметів, що становлять ядро відповідної науки (наприклад, для бізнесу і менеджменту це: бізнесфункції, середовище бізнесу тощо).

Підтримуючі модулі (наприклад, для бізнесу і менеджменту це -математика, статистика та інформаційні технології).

Організаційні і комунікаційні модулі (наприклад, управління часом, робота в групах, риторика, іноземні мови).

Спеціалізовані модулі, тобто необов'язкові, але такі, що розширюють і поглиблюють компетенцію у вибраній галузі, факультативні.

Переносні модулі (наприклад, проекти, дисертації, бізнес-ігри, стажування, модулі, що пов'язують теорію і практику).

Основні і спеціалізовані модулі розглядаються при цьому як блоки, спрямовані на набуття, розширення і поглиблення знань; підтримуючі - як ті, що розвивають методологічні компетенції; організаційні і комунікаційні - як такі, що спрямовані на самонавчання і самоорганізацію; а переносні - як такі, що забезпечують перенесення знань на практику. Загальна тенденція побудови модулів така: чим вищий рівень, тим більше модулів, що поглиблюють знання і встановлюють зв'язок між теорією і практикою.

Пропонується, наприклад, така модель.

Випускники другого рівня повинні:

1. Опанувати предметну область на більш високому рівні, тобто володіти новітніми методами та технікою (дослідження), знати новітні теорії та їх інтерпретації.
2. Критично відстежувати та осмислювати розвиток теорії і практики.
3. Оперувати методами незалежного дослідження і вміти пояснювати його результати на більш високому науковому рівні.
4. Бути здатним зробити оригінальний внесок у дисципліну відповідно до канонів певної предметної області, наприклад, у рамках кваліфікаційної роботи.
5. Продемонструвати оригінальність і творчий підхід.
6. Оволодіти компетенціями на професійному рівні.

Пропонується, наприклад, така модель.

Таблиця 4.1

Модульна структура навчального плану підготовки за кваліфікацією

Модуль	Рівень навчання	
	1 -й (1 -3 роки)	2-й (4 -5 роки)
Основний	30%	20%
Підтримуючий	25%	10%
Організаційний і комунікаційний	10%	
Спеціалізований	10%	40%
Переносний	25%	30%
Разом	100%	100%

Можливі й інші форми розподілу; суть не в жорсткому відсотковому розподілі, а у визначенні діапазону коливання.

Таблиця 4.2 Розподілення кредитів, що відводяться на кожен модуль підготовки за кваліфікацією

Модуль	Рівень навчання			
	1-й	1-й	2-й	2-й
	3 роки	4 роки	1 рік	2 роки
	%-кредитів	%-кредитів	%-кредитів	%-кредитів
Основний	30%=54	30%=72	20%= 12	20%=24
Підтримуючий	25%=45	25%=60	10%=6	10%=24
Організаційний і комунікаційний	10%= 18	10%=24	-	-
Спеціалізований	10%= 18	10%=24	40%=24	40%=48
Переносний	25%=45	25%=60	30%= 18	30%=36
Разом	100%= 180	100%=240	100%=60	100%= 120

Розподіл навантаження по курсах у межах програми навчання виражається в кредитах ECTS. На практиці 1 кредит передбачає приблизно від 25 до 30 годин навантаження студента, включно з аудиторними заняттями, самостійною роботою та іншими видами діяльності. Кількість годин навантаження на академічний рік є тільки одним з чинників, що визначають кількість годин навантаження на один кредит. Вважаючи, що в тижні - від 40 до 42 годин, кількість офіційних годин на рік буде розрахована в обсязі від 1400 до 1680 (середнє число 1520). Отже, при кількості кредитів за рік 60, один кредит становить від 25 до 30 годин навантаження.

Зазвичай, один модуль містить 5 кредитів навантаження або кратно п'яти число (наприклад, 10 або 15). Європейський досвід свідчить про те, що менше число кредитів у курсі не робить програму більш гнучкою. Типовий розподіл складає 5 або 6 кредитів у модулі, що, в свою чергу, визначає кількість модулів на семестр і рік.

Як приклад, наведемо модель розподілу навантаження за модулями, типами курсів і роками навчання зі спеціальності

Таблиця 4.3 Розподіл навантаження за модулями, типами курсів і роками навчання з спеціальності «бізнес»

Модуль	Рівень навчання			
	1-й (3 роки)	1-й (4 роки)	2-й (1 рік)	2-й (2 роки)
	кредити	кредити	кредити	кредити
Основний	60	70	5	20
Бізнес \ менеджмент	20	30	5	.
Бізнес у контексті	15	10	-	-
Бізнес-функції	15	20	-	-
Навколишнє середовище бізнесу	10	10	-	-
Підтримуючий	45	60	5	10
Математика	10	10	-	-
Статистика	15	20	-	-
Інформаційні технології	20	30	5	-
Організаційний і комунікаційний	15	25	-	-
Навички самонавчання	10	15	-	-
Презентації	5	10	-	-
Спеціалізований	15	25	20	50
Логістика	15	25	20	-
Переносний	45	60	30	40
Проект	10	20	20	5
Бізнес-ігри	5	10	10	5
Кваліфікаційна робота	30	30	30	30
Разом	180	240	60	120
Діапазон коливання за рівнями	180-240		90-120	
Діапазон коливання за програмою в цілому	270-300			

Кредитна рамка - це просто система, яка забезпечує вимірність і відповідність результатів навчання у контексті різних типів кваліфікацій, програм і середовищ, навчання, стандартний (прийнятий) інструмент порівняння програм. ***Кредити обов'язково повинні бути прив'язані до рівнів; у цьому випадку вони забезпечують достовірну інформацію щодо складності і глибини курсу.*** Кредити, зокрема, мають тільки одне вимірювання - рівня навантаження, але в Додатку до диплома вони супроводжують і доповнюють іншу інформацію: про ВНЗ, одержаний ступінь, рівень, зміст, якість роботи випускника (у вигляді оцінок) і т. ін.

Для того, аби надати системі кредитів реального вартісного статусу (статусу «валюти») і забезпечити адекватну роботу цієї системи, дуже важливо пов'язати кредити з механізмами забезпечення якості і дати чітке визначення критеріїв оцінки результатів навчання.

3. Технологія проектування інноваційного навчального середовища у системі професійної підготовки фахівців в європейських країнах

Центральне місце в успішній реалізації завдання взаємного визнання уніфікованих кваліфікацій і ступенів шляхом досягнення суб'єктами навчання визначеної системи компетенцій поряд зі структуруванням освіти займає **проектування освітнього середовища**. Саме проектування дозволяє реалізувати ідею саморозвитку освітніх систем, сформувати особистість, здатну орієнтуватися в розмаїтті протиріч сучасного світу, визначати свій власний шлях саморозвитку, самонавчання і самовизначення у професійній кар'єрі.

Досвід впровадження освітніх та педагогічних інновацій підтверджує, що у вищих навчальних закладах у процесі вдосконалення навчального процесу ставляться головні завдання:

- 1) технічної, технологічної та організаційної модернізації освітнього процесу;
- 2) удосконалення змісту програм і курсів;
- 3) технологічної перепідготовки викладачів та управлінських структур ВНЗ.

Перше завдання розв'язується за рахунок впровадження стандартних інноваційних технологій і методик, які адаптуються до вимог та рівня апаратурно-організаційного забезпечення у конкретному навчальному закладі.

Реалізація **другого завдання** забезпечується шляхом конструювання змісту освіти відповідно до наукових, технологічних та практичних досягнень науки і практики.

Третій аспект залежить від здатності викладача до опанування методикою та його психолого-педагогічної готовності до прийняття відповідних змін. Впровадження у навчальний процес нових педагогічних та інформаційних технологій - це перехід вищого навчального закладу до нового якісного стану, який потребує перепідготовки викладачів, оскільки частка всіх інноваційних процесів залежить від творчої активності педагогічного колективу.

Сучасному ВНЗ потрібний викладач, який спроможний до саморозвитку і самовизначення в ситуації, що постійно змінюється, відкритий до соціального замовлення освіти (суб'єкт, що розуміє своє професійне призначення, сприймає педагогічну діяльність у якості важливого пріоритету, спроможний і готовий до постійного перенавчання і поновлення знань, умінь і навичок щодо організації навчальної діяльності студентів).

Саме з цієї причини введення нової педагогічної парадигми потребує індивідуалізації професійного навчання.

Ще одним наріжним каменем успішності інноваційних змін у вищій освіті визначено наявність ефективного **індивідуально-орієнтованого стилю спілкування між педагогом і студентом**. Взаємно зацікавлене, співробітницьке спілкування може призвести до індивідуалізації процесу фахового розвитку студентів.

Реалізація цієї вимоги завжди залежала від специфіки педагогічної системи, значною мірою від викладача, його фахової компетентності та інших індивідуально-психологічних характеристик, а також від індивідуальних особливостей студента. Існує можливість враховувати індивідуальний розвиток не кожного окремого студента, а груп студентів, що володіють подібними особливостями. Для цього необхідно розробити класифікацію, створити діагностичний інструментарій, скомплектувати різнорівневі завдання, що виявляють ступінь індивідуальних здібностей студента. Індивідуалізація фахового розвитку сприяє студенту також у

формуванні в нього індивідуального стилю своєї навчальної діяльності. Допомогти студентові сформувати індивідуальний стиль навчальної діяльності - означає допомогти йому знайти свої специфічні, оптимальні засоби пристосування до навчальних ситуацій тощо. Основний ресурс для цього - засвоєння студентами базового змісту освіти, але індивідуально неповторним засобом. При цьому індивідуалізація навчання не повинна бути спрямована на селекцію і добір найбільш талановитих студентів і надання їм сприятливих умов розвитку. Необхідно створити таке навчально-формуєче середовище, в якому студенти могли б розвивати свої здібності, захоплення, творчий потенціал, реалізовувати потреби та інтереси.

Освітнє середовище складає сукупність зовнішніх умов, в яких відбувається повсякденна життєдіяльність індивіда, що аналізується з точки зору наявних у ній можливостей для формування його освіченості. Це поняття означає умови реалізації освітнього процесу в освітньому закладі та включення освітнього процесу в усю сукупність соціальних, культурних і предметних взаємозв'язків. Поняття може бути застосоване у двох значеннях:

- а) як комплекс освітніх послуг, реально доступних для членів певної територіальної спільноти;
- б) як сукупність соціальних, економічних, культурних та інших обставин, в яких здійснюється освітня діяльність.

Під соціокультурним простором розуміють спеціально організоване освітнє середовище, структуровану систему педагогічних чинників та умов становлення людини. Якщо середовище у своїй основі - даність, то освітній простір - результат конструктивної діяльності, що досягається з метою підвищення ефективності формування фахівця через творчу (інтегруючу) діяльність.

Завдання освітнього простору полягає у розвитку суб'єкта-особистості, що самоутверджується як людина і фахівець.

З-посеред основних можна виділити такі ***характеристичні ознаки діяльності суб'єкта навчання:***

- спроможність до рефлексії, до морального вибору у проблемних ситуаціях;
- усвідомлення власної значимості для інших людей, відповідальності за результати діяльності, причетності до відповідальності за явища природної і соціальної дійсності;
- спроможність не тільки привласнювати світ предметів та ідей, але й виробляти їх, перетворювати, творити нові, самостійно визначати їх у необхідних випадках;
- незалежність не у змісті ігнорування зовнішніх впливів, а в змісті усталеності поглядів, переконань, мотивів, їхньої корекції, зміни;
- спрямованість на реалізацію «САМО...» - самоосвіти, самооцінки, самоаналізу, саморозвитку, самовизначення, самодетермінації тощо;
- володіння важливими індивідуально-процесуальними характеристиками (різномісність умінь, самостійність, творчий потенціал тощо), унікальністю, неповторністю, що є основою для плідних міжсуб'єктних відносин і стимулюють прагнення до взаємодії, співробітництва, спілкування. У результаті самовизначення людина вибудовує систему смислів, смислове поле або внутрішній смисловий простір. Два процеси - осмислення (наділення цінностей сутністю) та усвідомлення (формулювання сутностей у цінності) - зустрічаючись, творять простір суб'єктності людини або її ціннісно-значущу сферу. Вона і є справжнім середовищем і продуктом саморозвитку людини.

У зв'язку з цим в останнє десятиліття відбувається перехід до більш широкого, порівняно з наведеними вище, трактування поняття «педагогічна технологія». Воно усе частіше починає розглядатися як ***комплексне проектування, реалізація і***

діагностика всього процесу навчання й освоєння знань, інтелектуальних та інших навичок, а також основних засобів адаптації і соціокультурної самореалізації студентів. Таке розуміння технологічного забезпечення освітнього процесу виводить цю проблему за межі найбільш ефективного добору дидактичних і технічних засобів і ставить наступні завдання:

- практичної реалізації принципу єдності цілей, змісту і форм реалізації утворювального процесу;
- розробки і застосування моніторингової системи діагностики результатів освітньої діяльності, що дозволяє системно оцінювати можливості агентів освітньої діяльності, ресурси освітнього середовища, результати педагогічних впливів і зусилля студентів на отримання власної освіти не тільки «на виході», але й у процесі і навіть до організації освітнього процесу - на стадії його проектування.

Отже, проектування освітньо-виховного середовища не зводиться тільки до сукупності матеріалів, знарядь, систем, прийомів, методів та умов освітнього процесу. Воно охоплює фактично всі аспекти процесу освіти: інтерпретацію та операціоналізацію соціально значимих цілей, розробку освітніх програм і навчальних планів, засоби і стилі навчання, технологічні засоби - комп'ютерні, телекомунікаційні та інші технічні системи, форми їх використання у педагогічних цілях, рівень фахової компетентності працівників освіти, а також способи управління освітніми системами.

Розглядаючи питання про якість фахової педагогічної підготовки студентів, необхідно враховувати, що найважливішою умовою ефективної підготовки фахівця-професіонала є розвиток його пізнавальної активності, творчих задатків, обдарувань, творчого і критичного мислення в рамках індивідуальних можливостей і прагнень засобом сучасних технологій проектування навчально-формуючого середовища.

4. Управління якістю підготовки фахівців у вищих навчальних закладах

Загальні принципи

Якість освіти знаходиться у центрі побудови сфери вищої європейської освіти. Гарантія якості здійснюється на інституційному, національному та європейському рівнях. Для цього необхідна розробка взаємних критеріїв і технологій визначення гарантії якості.

У Всесвітній декларації з вищої освіти, прийнятій на Міжнародній конференції з вищої освіти в листопаді 1998 року, вказується, що **якість вищої освіти - це багатовимірне поняття, яке охоплює усі сторони діяльності вищого навчального закладу: навчальні та академічні програми, навчальну і дослідницьку роботу, професорсько-викладацький склад і студентів, навчально-матеріальну базу і ресурси.**

ВНЗ надає послуги трьом суб'єктам-замовникам освітнього процесу - *виробництву*, для якого готуються кваліфіковані кадри; *особі*, що одержує освіту; *державі*, яка виступає гарантом освітнього процесу.

Важелем для підвищення якості підготовки висококваліфікованих фахівців служить управління. Управління якістю підготовки фахівців вищої кваліфікації ґрунтується на контролі за дотриманням державних вимог до рівня навчання і забезпечується зовнішніми процедурами ліцензування освітньо-професійних програм, атестації та акредитації вищих навчальних закладів.

До основних ***складових системи управління якістю підготовки кадрів*** у вищих навчальних закладах варто віднести:

- 1) кадрове забезпечення навчального процесу;
- 2) вироблення вимог до контингенту тих, хто навчається;
- 3) визначення характеристик та умов системи атестації тих, хто навчається;
- 4) розробку показників навчально-методичного забезпечення навчального процесу;
- 5) визначення рівня і характеристик навчально-лабораторної бази;
- 6) розробку видів і характеристик використовуваних технологій навчання (включаючи самостійну та індивідуальну роботу студентів);
- 7) визначення інформаційно-бібліотечного забезпечення навчального процесу;
- 8) розробку інших спеціальних умов, обумовлених під час вступу.

Для позитивного розв'язання завдання - підвищення якості підготовки фахівців вищої кваліфікації визнано як дієвий новий вид забезпечення навчального процесу - **інформаційно-технологічний**. Це - педагогічна система, що включає дві взаємопов'язані і взаємодоповнюючі складові - інформаційну і технологічну.

Перша (**інформаційна**) - це дидактичний комплекс інформаційного забезпечення предмета. Для активної інформаційної взаємодії між викладачем і студентом використовуються прикладні педагогічні програмні продукти, бази даних, а також сукупність методичних засобів і матеріалів, необхідних для кращого управління якістю підготовки фахівців. Такий підхід принципово відрізняється від інших:

- дидактичні комплекси - створення цілісної системи педагогічних програмних засобів з метою збору, організації, зберігання, обробки, передачі і представлення навчальної інформації їх користувачам;
- елементи дидактичних комплексів взаємопов'язані і мають єдину інформаційну основу;
- передбачається можливість їх використання як у локальних комп'ютерних мережах вищого навчального закладу, так і під час дистанційного навчання.

З метою дієвого управління якістю підготовки фахівців вищої кваліфікації в ракурсі інформаційного забезпечення навчальної дисципліни необхідно використовувати ряд життєво важливих складових навчального процесу: *робочу програму (гіпертекстовий матеріал), комп'ютеризований підручник, електронний конспект лекцій та електронний альбом унаочнення, електронні лабораторні роботи і моделі, електронні словники, електронний практикум з дисципліни, додаткові електронні ресурси, автоматизовану систему оцінки знань студентів.*

Іншим компонентом якісної підготовки фахівців вищої кваліфікації є **технологічне забезпечення** навчального процесу. Його реалізація здійснюється у вигляді застосування в навчальному процесі сучасних технологій навчання. Останні формують необхідне інформаційне середовище, що сприяє активній педагогічній взаємодії викладача і студента. Відповідно до мети навчання, поставленими завданнями і використаними методами визначається структура дидактичного комплексу, який виступає як ключовий елемент і служить основою технології навчання. У навчальному процесі повинна використовуватися технологічна карта, в якій позначено головні параметри, що забезпечують якісну підготовку фахівців: логічну структуру, дозування матеріалу і контрольних завдань, опис дидактичного процесу у вигляді поетапної послідовності дій педагога, методи навчання тощо.

6. *Взаємовизнання дипломів як чинник інтеграції освіти. Європейський зразок додатка до диплома*

Визнання освіти чи кваліфікації - це формальне підтвердження компетентним органом цінності іноземної освітньої кваліфікації з метою доступу до освітньої та/або професійної діяльності. Кваліфікація може бути визнана або з метою подальшого навчання на даному рівні (академічне визнання), або для використання звання чи здійснення професійних цілей (професійне визнання). Визнання може відноситися також до вищого навчального закладу в цілому (як до авторитетної навчальної установи з високим рейтингом) іншим навчальним закладом або іншим органом (державним чи роботодавцем). Порядок визнання кваліфікацій визначено Лісабонською конвенцією з визнання в рамках Конвенції Ради Європи, що стосується вищої освіти в європейському регіоні, прийнятої в Лісабоні у квітні 1997 р.

Академічне і професійне визнання

Академічне визнання - це визнання курсів, кваліфікацій або дипломів одного (національного або іноземного) вищого навчального закладу іншим. Необхідне як основа для доступу до нового подальшого навчання в іншому навчальному закладі (кумулятивне визнання) або як визнання, що дозволяє певне звільнення від необхідності наново вивчати елементи програми (визнання виконання навчального плану). Наступним типом академічного визнання є визнання навчання в якому-небудь іншому вищому навчальному закладі, яке заміщує аналогічний період навчання в своєму закладі освіти. Таке визнання (визнання заміщенням) функціонує в Європейській кредитно-трансферній системі (див. ECTS).

Професійне визнання — це право працювати за фахом і згідно з професійним статусом відповідного власника кваліфікації. У Європейському Союзі визнання за професійними якостями є легальним актом, яким компетентний орган країни, що приймає, визнає (підтверджує), що кваліфікації, одержані претендентом в іншій країні-учасниці ЄС, підходять для здійснення на її території професійної діяльності, котра регулюється законом

Визнання здійснює **компетентний орган визнання** -установа, офіційно уповноважена приймати обов'язкові до виконання рішення про визнання іноземних кваліфікацій.

Для спрощення процедури визнання освітніх кваліфікацій як результат роботи спільної робочої групи Європейської комісії - Ради Європи у 1997-1998 рр. було розроблено і запропоновано уніфікований зразок Додатка до Диплома про освіту.

Вказівки щодо створення Додатка до Диплома

Загальні вимоги.

Додаток до Диплома рекомендується складати відповідно до таких принципів:

1. Складовою частиною кожного заповненого Додатка до Диплома повинна бути коротка пояснювальна записка (у верхній частині екземпляра додатка), основною функцією якої є допомога університетам, працедавцям та іншим потенційним користувачам інформації.

2. Освітні установи повинні дотримуватися структури і послідовності інформації, що були розроблені і тестувалися в ході пілотного проекту. Різні адаптовані версії також тестувалися, у результаті чого було визначено, що вони недостатньо чіткі і не сприяють полегшенню сприйняття того, хто розглядає додаток.

3. Додатки треба заповнювати дуже точно та ретельно, щоб уникнути неточностей, неповноти інформації або неправильного трактування. Дуже довгих і дуже складних додатків потрібно уникати, представляти інформацію настільки стисло, наскільки це можливо.

4. У поєднанні з документом, що засвідчує отримання кваліфікації, додаток повинен давати достатню інформацію, щоб дозволити тому, хто його розглядає, оцінити дану

кваліфікацію і визначити, чи відповідає дана кваліфікація меті, для якої її хочуть використовувати (тобто доступ до академічних програм, звільнення від частини програми, працевлаштування / право практикуватися по професії і т.п.).

5. Додаток повинен завжди супроводжуватися оригіналом документа про кваліфікацію, оскільки додатки, зазвичай не мають юридичної сили. Хоча Додаток до Диплома не є офіційним документом про статус установи та кваліфікацію і того, чи є вони визнаною частиною національної системи вищої освіти, все ж повинен містити інформацію про це.

6. У Додатку завжди повинні вказуватися ім'я власника і назва кваліфікації, назва і статус установи, яка її присвоїла, і класифікація присудженого звання. Все це повинно бути представлено мовою першоджерела. Неправильні переклади вводять в оману фахівців, які оцінюють кваліфікації. Транслітерації допускаються у випадках, якщо алфавіт відмінний від латинського.

7. Додатки не повинні містити оцінної думки, тверджень про еквівалентність і пропозицій із визнання.

У додатках подається вичерпна інформація за всіма пунктами. Там, де інформації не надано, необхідно зазначити причини її відсутності.

Особливі вимоги до оформлення Додатка:

- Виготовлення додатків повинно відбуватися централізовано, а не доручатися різним підрозділам закладу освіти. Це зменшує витрати і мінімізує розбіжності у змісті. Виготовлення Додатків, зазвичай, входить до сфери діяльності національних чи регіональних систем забезпечення якості.

- Вищі навчальні заклади повинні здійснювати захист інформації в своїх Додатках від можливих підробок або спотворення .

- Інформація про систему вищої освіти повинна бути представлена максимум на двох сторінках.

- Для кращої наочності інформації варто включати діаграми і таблиці.

- Остаточні версії інформації мають бути вироблені для кожної країни за допомогою національних центрів ЕМС/КАКІС (національних інформаційних центрів), міністерств і конференцій (рад) ректорів.

- Найкраще видавати додатки одночасно із присвоєнням кваліфікації. Такий спосіб є ефективнішим, ніж ретроспективна видача, яка стає все складнішою у зв'язку з постійною зміною та еволюційним процесом освітніх програм і кваліфікацій.

-Додатки можуть видаватися будь-якою мовою(ами), яку(які) заклад освіти вважає прийнятною (їми). Особливої уваги вимагають переклад і термінологія, оскільки багато проблем виникає саме через неточність перекладу та невідповідність термінології. Для їх подолання надзвичайно важливо використовувати в Додатку у зазначених місцях мову оригіналу. Для уникнення лінгвістичних ускладнень необхідна наявність спеціально розробленого глосарію найбільш уживаних термінів.

Література:

1. Болонський процес у фактах і документах Упорядники /Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І.. Київ - Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім.В.Гнатюка, 2003. - 52 с. (www.tspu.edu.ua).
2. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 - 2004 рр.)/ За ред. В.Г. Кременя, авт. кол.: Степко М.Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д, Грубінко В. В., Бабин І.І.. - Київ -Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2004. - 147 с. (www.tspu.edu.ua).

3. Кремень В.Г. Болонский процесс: сближение, а не унификация //Зеркало недели. - № 48(473). -13-19 декабря 2003.
4. Матеріали науково-практичного семінару „Кредитно-модульна система підготовки фахівців у контексті Болонської декларації". Львів, 21-23 листопада 2003. - Львів: «Львівська політехніка», - 111с.
5. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник /За редакцією В.Г.Кремня. Авторський колектив: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. - Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2004.-384с.
6. Сайт Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua).

Міністерство надзвичайних ситуацій України
Університет цивільного захисту України
Соціально-психологічний факультет
Кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Дисципліна: «ВИЩА ОСВІТА І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС»

Затверджую
Завідувач кафедри СіГД,
д.філос.н., професор
Рябініна О.В.

ЛЕКЦІЯ

ТЕМА № 5: ЄВРОПЕЙСЬКА КРЕДИТНО-ТРАНСФЕРНА ТА СИСТЕМА НАКОПИЧЕННЯ - ECTS

Питання:

1. Характерні особливості ECTS. Базові елементи системи: інформація (стосовно навчальних програм і здобутків студентів), взаємна угода (між закладами-партнерами і студентом), використання кредитів ECTS (визначення навчального навантаження студентів). Основні документи ECTS: інформаційний пакет, навчальний контракт, перелік оцінок дисциплін.
2. Загальні умови користування ECTS. Зобов'язання з боку навчального закладу.
3. Кредити ECTS: структура, призначення, зв'язок з академічним навантаженням студента (години занять). Особливості призначення і присвоєння кредитів ECTS.
4. Координатори ECTS: університетський координатор, факультетський координатор.
5. Зміст та структура інформаційного пакету навчального закладу, факультету, навчальної дисципліни, змістового кредиту.

Час проведення: 3 навчальні години.

Харків 2009

ЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА ПЕРЕЗАРАХУВАННЯ КРЕДИТІВ – ECTS

Визнання освіти і дипломів є передумовою для створення відкритої європейської зони освіти і підготовки, де студенти і викладачі можуть переміщатися без перешкод. Тому Європейська система перезарахування кредитів (ECTS) була розроблена в експериментальному проєкті, організованому в рамках програми «Іразмес».

Основоположні засади Європейської кредитної трансферної системи (ECTS) були затверджені Європейською комісією 31 березня 1998 року.

За своєю суттю ECTS жодним чином не регулює зміст та структуру навчальних програм. Якість підготовки фахівців формується та визначається самим вищим навчальним закладом, головне, щоб цей процес був прозорим і доступним.

Повне визнання навчання є необхідною умовою для втілення програми обміну студентами між країнами – учасниками Болонського процесу. Це означає, що період навчання за кордоном (включаючи іспити та інші форми оцінювання) замінює порівняльний період навчання у місцевому університеті, хоча зміст погодженої програми навчання може відрізнятись.

Використання ECTS є добровільним і базується на взаємній довірі щодо якості навчальної роботи освітніх закладів – партнерів.

До компетенції закладів належить вирішення умов перезарахування кредитів та оцінок дисциплін, основним принципом ECTS є: «Ставитись до приїжджого студента так само, як до звичайного студента свого закладу».

Для забезпечення прозорості і порівнянності ECTS використовує такі засоби:

кредити ECTS є **числовим еквівалентом оцінки**, що призначається розділам курсу, щоб окреслити навчальне навантаження студента.

Вони **відображають кількість роботи (трудомісткість)**, якої вимагає кожна дисципліна (модуль курсу) відносно до загальної кількості роботи, необхідної для завершення повного року академічного навчання в університеті (лекції, практичні, лабораторні роботи, семінари, консультації, виробнича практика, самостійна робота, екзамени, дипломна робота).

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ECTS

Система ECTS базується на трьох ключових елементах: **інформації** (стосовно навчальних програм і здобутків студентів), **взаємної угоди** (між закладами-партнерами і студентом) і **використання кредитів ECTS** (щоб визначити навчальне навантаження для студентів). Ці три ключові елементи приводяться в дію через використання трьох основних документів: інформаційного пакета, форми заяви / навчального контракту і переліку оцінок дисциплін.

- *інформаційний пакет* – загальна інформація про університет, назва напрямів, спеціальностей, спеціалізацій спеціальностей, анотації (змістові модулі) із зазначенням обов'язкових та вибіркових курсів, методики і технології викладання, залікові кредити, форми та умови проведення контрольних заходів, система оцінювання якості освіти тощо;

- *договір про навчання* між студентом і вищим навчальним закладом (напрямо, освітньо-кваліфікаційний рівень, порядок і джерела фінансування, порядок розрахунків);

- *академічна довідка оцінювання знань*, що засвідчує досягнення студента в системі кредитів і за шкалою успішності на національному рівні та за системою ECTS.

Впровадження в діяльність вищих навчальних закладів основних положень Болонської декларації є передумовою входження України до єдиної Європейської зони вищої освіти.

Для цього необхідно негайне вирішення питань:

- гармонізації змісту та параметрів стандартів організації навчального процесу до міжнародних стандартів;

- розробки основних елементів кредитно-модульної системи організації навчального процесу;
- реорганізації навчального процесу на основі модульної побудови навчальних планів та технологій навчання;
- введення паралельно до існуючої системи кредитів залікових трансферних кредитів, системи оцінювання успішності студентів;
- розробки моделей управління якістю освіти;
- організація моніторингу якості освіти за критеріями і оцінками стандартів міжнародних організацій;
- забезпечення впровадження міжнародного підходу до визначення кваліфікації випускника вищої школи з наданням додатку до диплому рекомендованого ЮНЕСКО.

ECTS забезпечує прозорість через такі засоби:

1. **Кредити ECTS**, які є числовим еквівалентом оцінки, що призначається розділам курсу, щоб окреслити обсяг навчального навантаження студентів, необхідний для завершення курсу;
2. **Інформаційний пакет**, який дає письмову інформацію студентам і працівникам про навчальні заклади, факультети, організації і структуру навчання і розділів курсу;
3. **Перелік оцінок з предметів**, який показує здобутки студентів у навчанні у спосіб, який є всебічним і загальнозрозумілим, і може легко передаватися від одного закладу до іншого;
4. **Навчальний контракт**, що стосується навчальної програми, яка буде вивчатися, і кредитів ECTS, які будуть присвоюватись за успішне її закінчення, є обов'язковим як для місцевого і закордонного закладів (home and host institutions), так і для студентів.

2.ЗАГАЛЬНІ УМОВИ КОРИСТУВАННЯ ECTS.

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Основними вимогами користування ects є:

- Призначення координатора ECTS від навчального закладу;
- Призначення координаторів ECTS з числа працівників кафедр (факультетів) за дисциплінами на усіх факультетах, що мають намір користуватися ECTS;
- Призначення кредитів ECTS для блоків курсу;
- Випуск інформаційного пакета щодо усіх навчальних предметів /дисциплін, у яких ECTS буде використовувється/ використовується, рідною мовою та однією з мов країн ЄС;
- Використання форм заяв для студентів, перелік оцінок дисциплін і навчальних контрактів.

КРЕДИТИ ECTS

Кредити ECTS є числовим еквівалентом оцінки - призначеної для розділів курсу, щоб охарактеризувати навчальне навантаження студента, що вимагається для їх завершення. Вони відображають кількість роботи, якої вимагає кожен блок курсу, відносно загальної кількості роботи, необхідної для завершення повного року академічного навчання у закладі, тобто лекції, практична робота, семінари, консультації, виробнича практика, самостійна робота – в бібліотеці чи вдома – і екзамени чи інші види діяльності, пов'язані з оцінюванням.

Кредити ECTS визначають, яку частину загального річного навчального навантаження займає один блок курсу в закладі чи факультеті, який призначає кредити.

У **ECTS 60 кредитів** становить навчальне навантаження на один навчальний рік, і, як правило, 30 кредитів на семестр, і 20 кредитів на триместр. При цьому в межах навчального року кількість

кредитів у кожному триместрі може бути різна, але бакалавр 4 р. – 240 кредитів; магістр 5 р. – 300 кредитів.

Кредити ECTS призначаються всім розділам (дисциплінам) курсу – обов'язковим, вибірковим або факультативним.

Для переведення показників навчального плану у залікові кредити необхідно визначити ціну кредиту. Це доцільно зробити за формулою:

Визначення ціни залікового кредиту

$$C = \frac{T}{N_{річ}}, \quad \text{де } C - \text{ціна кредиту}$$

T – навчальне навантаження на рік
 $N_{річ}$ – норма залікових кредитів на рік (60).

Навчальне навантаження студента на рік визначається як добуток максимального тижневого навантаження (54 години) на кількість навчальних тижнів на рік. При середньорічній кількості навчальних тижнів – 40, ціна залікового кредиту дорівнює 36 годин. Або один кредит (заліковий кредит) приблизно дорівнює 2/3 кредиту навчального часу.

Для визначення кількості залікових кредитів на елемент навчального плану – призначення кредитів дисциплінам, модулям, практиці, дипломному проектуванню, слід використовувати формулу:

$$n = \frac{t}{C},$$

де n – кількість залікових кредитів на елемент навчального плану (дисципліну, модуль)
 t – навчальне навантаження на елемент навчального плану (дисципліну, модуль)
 C – ціна кредиту.

Наприклад, на навчальну дисципліну навчальним планом передбачено 108 годин. Форма контролю – іспит. Тоді:

$$n = \frac{108}{36} = 3 \text{ залікових кредити} + 1 \text{ кредит на іспит,}$$

виходячи з розрахунку, що на 2 тижні сесії припадає 3 іспити (3 – 4 дні на підготовку), кількість кредитів, що призначається даній дисципліні, дорівнює 4.

При призначенні залікових кредитів необхідно «мислити тижнями», розподіляти за принципом «від найбільшого до найменшого». За початок відліку треба брати повну структуру дисципліни на весь курс навчання, а потім проводити її розподіл за семестрами. Якщо дисципліна вивчається більше навчального року, то необхідно ввести обов'язковий проміжний контроль наприкінці. Необхідно обмежитись використанням половинок (0,5) кредиту. Залишок часток кредитів, що виникнуть при округленні до 0,5 кредиту, треба додати до призначених залікових кредитів тих дисциплін, вивчення яких вимагає більшої трудомісткості (де менше практичних, лабораторних робіт, більше самостійної роботи). Головне правило - N кількість кредитів ECTS на рік - 60. Залікові кредити крім функції визначення трудомісткості мають функцію обліку виконаної роботи.

Кредити зараховуються студентам лише за успішні досягнення у навчанні (за позитивну оцінку виконаної роботи). Вищі навчальні заклади в академічних довідках і додатках до диплому повинні засвідчувати академічні досягнення студентів за національною системою оцінювання та шкалою оцінювання ECTS.

Однією із засад шкали оцінювання системи ECTS є те, що вона досить чітко визначена для того щоб заклади освіти прийняли свої рішення з приводу застосування цієї шкали.

Співвідношення шкал оцінювання ECTS з національною системою оцінювання в Україні та КНТЕУ

Оцінка за	Відсоток студентів,	Визначення	За націо-	За
-----------	---------------------	------------	-----------	----

шкалою ECTS	які зазвичай успішно досягають відповідної оцінки		нальною системою	системою КНТЕУ
A	10	ВІДМІННО – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	5	90 - 100
B	25	ДУЖЕ ДОБРЕ – вище середнього рівня з кількома помилками	4	82 – 89
C	30	ДОБРЕ – в загальному правильна робота з певною кількістю значних помилок		75 – 81
D	25	ЗАДОВІЛЬНО – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3	69 – 74
E	10	ДОСТАТНЬО – виконання задовольняє мінімальні критерії		60 - 68
FX	-	НЕЗАДОВІЛЬНО - потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	2	35 - 59
F	-	НЕЗАДОВІЛЬНО – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс		1 - 34

Включення даних про незадовільні оцінки є необов'язковим.

Кредити ECTS потрібно розподіляти за принципом «від найбільшого до найменшого».

За відправну точку потрібно брати повну структуру програми і звичайну модель курсів, які студент повинен буде пройти у навчальному році.

Необхідно уникати використання дробових чисел у рейтингах кредитів (наприклад, 1,82 кредитів) або, принаймні, обмежувати до використання половинок кредитів.

Процес призначення кредиту ECTS спонукає заклади широко охарактеризувати структури своїх навчальних програм, але не вимагає ніяких змін для тих структур.

У модульних програмах, де всі розділи курсу є рівноважливими, або де діє система кредитів, що базується на навчальному навантаженні студента вимагається застосувати коефіцієнт конверсії. Наприклад, норвезька ступенева система є модульною і кредитною, що базується на 20 кредитах на навчальний рік. Щоб конвертувати норвезькі кредити у кредити ECTS, треба просто помножити числову величину норвезького кредиту на коефіцієнт 3, щоб одержати еквівалент оцінки кредиту ECTS.

Немає жодного зв'язку між рівнем чи складністю розділу курсу при призначенні кредиту. **Зв'язок між кредитами ECTS й кількістю аудиторних годин існує, але кредити ECTS не базуються на самих аудиторних годинах, а на загальному навчальному навантаженні, яке генерує аудиторні години.**

Лабораторну годину слід оцінювати між чвертю та половиною лекційної години, залежно від прийнятої практики у закладі.

Факультативні розділи повинні розподіляти кредити за тими самими лініями, що й для основного чи обов'язкового розділу курсу, тобто на базі тієї частини навчального навантаження, яке він становить відносно загального навчального навантаження для одного року навчання. Кредити ECTS у цьому випадку слід призначати для факультативних розділів згідно з навчальним навантаженням, яке вони б становили, якби були включені у дану програму.

Кредити ECTS призначаються для розділів курсу, але присвоюються лише студентам, які успішно завершили курс, задовольняючи всі необхідні вимоги стосовно оцінювання.

КООРДИНАТОРИ ECTS

Навчальні заклади, які користуватимуться ECTS, повинні призначити координатора ECTS від закладу і від кожного задіяного факультету. Їхня роль полягатиме у тому, щоб займатися адміністративними й академічними аспектами ECTS і надавати консультації студентам.

Координатор ECTS від закладу

Важливість ролі координатора від закладу полягає в тому, щоб гарантувати виконання зобов'язань закладу перед нормами ECTS і механізмами реалізації.

До загальних обов'язків координатора належатиме сприяння поширенню ECTS як на рівні закладу, так і за його межами.

Більш конкретними завданнями буде інформувати студентів про ECTS і узгоджувати підготовку, виробництво і доставку партнерам пакетів інформації з координаторами від факультетів. Координатор від закладу також буде відповідальним за договірні заходи з Європейською комісією і з Державним органом присвоєння грантів.

Координатор ECTS від факультету

Координатор від факультету, звичайно, буде тією особою, яка підтримуватиме ділові зв'язки із студентами та викладацьким складом кафедри чи факультету і займатиметься, більшою мірою, практичними й навчальними аспектами реалізації ECTS.

Він більш детально інформуватиме студентів про ECTS, наприклад, забезпечуватиме студентів інформаційними пакетами, що надійшли від закладів-партнерів, допомагатиме студентам заповнити форму заяви, пояснюватиме процедуру визнання освіти і оформлення документів (навчальний контракт, перелік оцінок дисциплін) і т.ін.

Зв'язок між місцевими і закордонними закладами офіційно здійснюється координаторами від факультетів, які обмінюються формами заяв і підписаними копіями, обговорюють програми навчання, готують перелік оцінок дисциплін для студентів, що від'їжджають на навчання, а також для тих, хто повертається після завершення навчання у їхньому закладі.

Координатори від факультетів інформуватимуть своїх колег про ECTS і її втілення з точки зору розподілення кредитів для всіх курсів кафедри /факультету. Вони готуватимуть ту частину інформаційного пакета, яка стосуватиметься їхньої кафедри /факультету.

Вони також забезпечуватимуть, щоб студенти, які від'їжджають, досягли успіхів у закордонних закладах шляхом підтримання з ними постійного контакту.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПАКЕТ

Кожен заклад, що використовує ECTS, випускає інформаційні пакети як довідники для потенційних партнерів, студентів і викладацького складу закладів-партнерів, до своїх курсів, навчальних програм, навчального й адміністративного устрою. Призначення інформаційних пакетів у тому, щоб сприяти прозорості навчальної програми, допомагати викладачам орієнтувати студентів на вибір відповідних програм і планувати їхнє навчання за кордоном, і забезпечувати практичною інформацією.

Інформаційні пакети повинні систематично – кожного року – оновлюватися і бути легко доступними для користувачів, студентів і викладацького складу або у роздруку, або на дискеті.

ПЕРЕЛІК ЕЛЕМЕНТІВ, ЯКІ НЕОБХІДНО ВКЛЮЧИТИ В ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПАКЕТ

ЗМІСТ

ВСТУП – ЩО ТАКЕ ECTS?

I – НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД

- А. Назва й адреса
- Б. Академічний календар
- В. Координатор від закладу
- Г. Загальний опис закладу
- Д. Процедура реєстрації

II – ЗАГАЛЬНА ПРАКТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ

- А. Формальності, прийняті у країні, що приймає студентів
- Б. Як туди потрапити
- В. Вартість проживання
- Г. Забезпечення житлом

Д.Здоров'я і страхування

1. Медичне обслуговування
2. Студенти з особливими потребами
3. Страхування

Е. Умови для навчання у закордонному закладі

1. Бібліотеки
2. Умови для навчання

Є. Інша практична інформація

Ж. Позапрограмна діяльність і дозвілля

III- ФАКУЛЬТЕТ

А – Загальний опис

Інформація про факультет і характерні особливості, що є загальними для всіх курсів.

Б -Ступенева структура

1. Кваліфікація
2. Діаграма структури курсу

В – Індивідуальні розділи курсу

1. Ідентифікація
2. Опис
3. Рівень
4. Обов'язкові чи факультативні розділи курсу
5. Викладацький склад
6. Тривалість періоду (1-й семестр, 2-й семестр і т.ін.)
7. Методика викладання та методи навчання S. Оцінювання
9. Мова
10. Розподіл кредитів ECTS

IV-СЛОВНИК

V – ПРИКЛАДИ ЯКІСНОЇ ПРАКТИКИ

ПОКАЖЧИК ЗМІСТУ

ВСТУП – ЩО TAKE ECTS?

Вступ дає стислий опис ECTS значною мірою, задля корисного інформування студентів, які читають інформаційний пакет. Зразок вступного розділу (розміщений на перших сторінках і цього довідника для користувачів) подається у додатку.

I – НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД

А – Назва й адреса

Повна назва й адреса, включаючи номери телефону і телефаксу (з кодом країни і області чи міста) і електронну скриньку. Карта міста чи центру міста, або університетського містечка може дати добре загальне уявлення про місце розташування навчального закладу та інших приміщень, що входять до його складу.

Б – Академічний календар

Часові межі навчального року, програми курсу (рік, семестри, триместри), основних періодів екзаменаційних сесій і канікул.

В – Координатор ECTS від навчального закладу

Вичерпна інформація для встановлення ділових зв'язків, включаючи повне ім'я, адресу, номери телефону і телефаксу, скриньку електронної пошти як координатора, так і тих, хто його заміняє у випадку його відсутності. Слід вказати години, коли можна зв'язатися з координатором особисто.

Г – Загальний опис навчального закладу

Стисла історія закладу доповнюється описом його величини (зарахування, кількісний склад викладацького штату), статусу (державний чи приватний, у складі університету чи не у складі), організації і структури.

Д – Процедура реєстрації

Інформація під цим заголовком є важливою для визначення можливостей програми навчання за кордоном. Вона повинна включати (де підходить):

- 1) Останній термін подачі заяв;
- 2) Строки і останній терміни для реєстрації і подачі заповнених документів;
- 3) Подобиці, що стосуються будь-якої підготовчої програми чи вступного курсу, де підходить;
- 4) Лінгвістичні вимоги, включаючи рівень майстерності, який рекомендується чи вимагається, будь-які завірені посвідчення про набуті навички і проходження курсів мовної підготовки чи здачу тестів на перевірку майстерності і т.ін.;
- 5) Інформація стосовно фінансових витрат, що будуть вимагатися від студентів.

II – ЗАГАЛЬНА ПРАКТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ

A – Формальності, прийняті у країні, що приймає

Детальна інформація стосовно того, чого слід очікувати будь-якому приїжджому дорослому до країни закордонного закладу. Студентам слід мати точну інформацію, що стосується формальностей, яких необхідно дотримуватися, щоб одержати дозвіл на поселення чи працю (де необхідно), і зареєструватися у відповідних державних, регіональних чи місцевих органах.

Інформаційний пакет міг би також надати перелік основних практичних питань, над якими студенту слід подумати перед від'їздом за кордон.

Б – Як туди дістатися

Крім надання офіційної поштової адреси, номерів телефону і телефаксу, скриньки електронної пошти закладу, студентам слід точно знати, куди, коли і кому вони повинні повідомити про приїзд.

В – Вартість проживання

Слід надати інформацію про показник середньої вартості проживання у місці навчання за кордоном. Де можливо, слід включати приклади можливих рівнів видатків за основними статтями, які слід передбачити у бюджеті студентів, які перебувають за кордоном, на кілька місяців, а також інформацію про будь-які інші особливі зручності, доступні для студентів (ресторани, кафе і т.ін.).

Г- Забезпечення житлом

Ця частина повинна надати детальну інформацію про осіб, з якими можна встановити контакт, місце і час, в межах закордонного вищого навчального закладу чи іншого місця, де іноземні студенти можуть одержати пораду і допомогу у пошуках житла.

Формальності, яких студентам, можливо, доведеться дотримуватися, повинні бути чітко перераховані за пунктами. Слід чітко встановити кінцеві терміни і правила реєстрації. Де треба, слід вказати про наявність житла для студентів з особливими потребами, включаючи фізично неповносправних чи тих, яких супроводжують партнери чи діти. Студентів слід інформувати про порівняльні ціни на різні типи житла і пов'язані з ними витрати і формальності.

Д – Здоров'я і страхування

1. Медичне обслуговування

Майбутнім студентам слід одержати інформацію про умови, за яких вони можуть користуватися медичним обслуговуванням і послугами лікарні.

2. Студенти із особливими потребами

Повна назва і адреса, номери телефону і телефаксу, скринька електронної пошти служби, куди можуть звернутися студенти з особливими потребами.

3. Страхування

Студентам слід надати інформацію про те, як одержати страховку за підтримки системи соціального страхового забезпечення зарубіжної країни, і про альтернативи, які можуть бути доступними, для страхування здоров'я та життя від інших факторів ризику там, де державне забезпечення виявляється неадекватним.

Е – Умови для навчання у закордонному закладі

1. Бібліотеки

Інформацію стосовно величини, можливостей і місця знаходження бібліотеки і пов'язаних служб у закладі слід розмістити у цій частині, так само, як про всі виплати, пов'язані з їхнім користуванням. Години роботи і періоди, умови тимчасового користування книгами і т.ін., повинні встановлюватися особливо чітко.

2. Умови для навчання

Наприклад, лабораторії, комп'ютери, приміщення лікарні для студентів-медиків і т.ін., будуть описані у частині, присвяченій факультету.

Є – Інша практична інформація

Практична інформація про банки, громадський транспорт і т.ін.

Ж – Позапрограмна діяльність і дозвілля

Коротке посилання на студентський союз чи інші студентські асоціації (пункти для контактів, формальності і умови членства) і спортивної, і культурної діяльності, доступної для студентів, може бути включена під цим заголовком. Додаткова інформація про види дозвілля може надаватися окремо.

III-ФАКУЛЬТЕТ

A – Загальний опис факультету

1. Координатор ECTS від факультету: вичерпна контактна інформація, що включає повне ім'я, адресу (номер поштової скриньки, де необхідно), номери телефону і телефаксу, а також електронну адресу як координатора, так і тих, хто його заміняє у разі його відсутності. Слід вказати години, коли координатор буде на місці і з ним можна буде зв'язатися.

2. Стислий опис структури й організації факультету, включаючи кількість штатних працівників і студентів, а також основні напрямки науково-дослідної роботи.

3. Стислий опис умов для навчання (бібліотека, лабораторія, майстерня чи інші приміщення, їх обладнання і т.ін.).

4. Перелік запропонованих програм з присвоєнням ступенів і тривалості навчання за кожною з них.

5. Опис основних методів викладання і навчання, що використовуються, і способів оцінювання студентів, включаючи, наприклад, письмові й усні екзамени, результати виконання практичних, лабораторних завдань чи галузевої практики, успішне завершення виробничої практики чи написання кваліфікаційної роботи на задовільному рівні. Якщо кожен розділ курсу оцінюватиметься по-різному, з подробицями можна буде познайомитися у розділі «Індивідуальні розділи курсу», що подається нижче (під п. В).

6. Місцева шкала виставлення оцінок: кожен вищий навчальний заклад користується певною системою виставлення оцінок. У Європі існує багато різних систем. Інформація повинна стосуватися системи, яку використовує заклад, якщо необхідно для одного розділу курсу, для того, щоб сприяти перетворенню оцінок на рейтинг за шкалою оцінок ECTS (для одержання детальнішої інформації, див. частину «Шкала оцінок за ECTS»).

Б – Структура ступеня – це доповнення до інформації, що подається вище, і вона повинна містити таке:

1. Кваліфікація

Опис і структура офіційних ступеневих програм, запропонованих факультетом (не потрібно розробляти ніякого спеціального розділу курсу лише для того, щоб досягнути цілей ECTS). Інформація про те, як студенти могли б виконати вимоги, необхідні для одержання ступеня/кваліфікації.

2. Діаграма структури курсу

Корисною практикою є складання діаграм чи таблиць, що показують структуру ступеневих програм, із зазначенням числа кредитів ECTS, призначених для кожного розділу курсу. Розгляньте приклади в кінці цієї частини (див. також частину «Кредити ECTS»).

В – Індивідуальні розділи курсу

У принципі всі розділи курсу повинні бути включені в інформаційний пакет.

Розділи курсу визначаються факультетом, і їх можна групувати у великі модулі чи навчальні блоки у рамках глобальної структури курсу.

У випадках, де наявність розділів курсу може залежати від мінімальної кількості студентів, яких приймають, цей мінімум повинен бути чітко визначеним.

Хоча самі наукові дослідження вилучені з ECTS, студенти можуть братися за роботу над науково-дослідними проектами, що є необхідними для одержання ступеня (наприклад, ступеня магістра у Сполученому Королівстві). Відповідно до цього проекти такого роду слід добре визначити в інформаційному пакеті, разом із виділеними кредитами, процедурою оцінювання і описаними методами (див. вище).

Опис індивідуальних розділів курсу є найважливішою частиною інформаційного пакета. Його підготовка вимагає особливої уваги, і він повинен містити таку інформацію:

1. Ідентифікація

Назва розділу курсу і його код (якщо є).

2. Опис

Чіткий опис змісту кожного розділу. Незважаючи на стислість, інформація повинна бути достатньо детальною, щоб потенційні партнери могли зрозуміти теми, що пропонуються.

3. Рівень

Рівень розділу курсу може визначатися через посилання на:

А) Попередні умови: показник попередніх знань, якими, як передбачається, має володіти студент на початку вивчення розділу курсу, включаючи довідник про книги та інші навчальні матеріали з курсу, з яким студенти могли б заздалегідь консультуватися з користю для себе, попередні курси.

Б) Цілі та завдання: опис результатів навчання, що передбачаються з кожного розділу курсу з точки зору досягнення його цілей і виконання завдань.

В) Бібліографію: будь-які книги чи інші навчальні матеріали, що будуть необхідними в ході вивчення певного розділу курсу.

4. Обов'язкові чи факультативні розділи курсу

Інформаційний пакет має задекларувати обов'язкове вивчення певною розділу курсу. Оскільки всі студенти повинні успішно пройти цей розділ, якщо вони прагнуть отримати дану кваліфікацію /ступінь у цьому закладі, або що цей розділ належить до розряду факультативних; вимагається пройти лише обмежену кількість таких курсів.

5. Викладацький склад

Варто подавати повні імена викладачів, які залучені до викладання кожного розділу курсу.

6. Тривалість

У загальну кількість часу, що офіційно вимагається для завершення вивчення певного розділу курсу, слід включити кількість годин, відведених на нього кожного тижня і триместру, кожного семестру і року повного курсу, за які він офіційно вивчається, з можливим посиланням на будь-яку діаграму у п.Б-2 вище. Там, де теми з різних розділів вивчаються паралельно, якщо можливо, слід визначити відсоток часу, який витрачається за один день для вивчення однієї теми.

7. Методика викладання та методи навчання

Надаватиметься детальна інформація стосовно методик викладання та методів навчання, годин, виділених на один тиждень, і кількості тижнів, відведених на:

А) лекції;

Б) консультації (слід визначити час для консультацій чи створити особливі умови для індивідуального консультування);

В) групові семінари чи практичні семінари;

Г) лабораторна робота;

Д) дипломний проект чи галузева практика;

Е) інші види практичної діяльності;

Є) методики дистанційного викладання (де підходить);

Ж) інші методи.

8. Оцінювання

Характер, тривалість, вибір часу і повторюваності форм оцінювання, що є характерними для цього розділу курсу, слід уважно перелічити і описати. Необхідно встановити періоди для екзаменаційних сесій, якщо вони не збігаються із стандартними періодами екзаменаційних сесій цього закладу або відрізняються від них.

Процедури і формальності, пов'язані з екзаменаційними сесіями, слід конкретизувати, наприклад, вказати крайній термін для реєстрації.

У деяких закладах для студентів, що приїхали вчитися за програмою обміну студентами, передбачаються особливі пільги, наприклад, їм дозволяють здавати екзамени мовами, що не є офіційними у закордонних закладах, користуватися словниками на екзаменах чи збільшують ліміт часу для завершення написання екзаменаційних робіт і т. ін. Потрібно надати перелік відповідних пільг.

Необхідно надати схожу інформацію щодо процедур і пільг для студентів, які бажають перездати екзамени, включаючи також дату (часто поза рамками семестру /триместру), коли вони зможуть це зробити.

Звичні шляхи оцінювання роботи студентів:

А) письмовий чи усний екзамен;

Б) есе;

В) дисертації – мова, якою мають подаватися дисертації, повинна узгоджуватися між місцевим і закордонним закладами перед відправкою студентів. Кількість кредитів повинна чітко встановлюватися;

Г) кваліфікаційні роботи – мова, якою мають готуватися кваліфікаційні роботи і спосіб, у який вони будуть оцінюватися, має узгоджуватися між місцевим і закордонним закладами, перш ніж студенти будуть відправлені. Кваліфікаційні роботи мають бути написані згідно з навчальною практикою закордонного закладу, і будь-які курси, що можуть бути пов'язані з їхньою підготовкою, слід ідентифікувати і пояснити, дотримуючись рекомендацій цього довідника. Необхідно конкретизувати цілі навчання й те, яких результатів очікують, а також чітко встановити кількість кредитів. Студентам слід надати повну інформацію про крайній термін завершення написання кваліфікаційних робіт;

Д) дипломні проекти і практична робота;

Е) виробнича практика повинна бути відкритою для студентів, якщо її проходження є невід'ємною частиною одержання кваліфікації в закордонному закладі. Кредити, виділені на виробничу практику, мають бути чітко визначеними, і студенти повинні володіти інформацією про те, як будуть оцінюватися результати проходження практики;

Є) атестат (посвідчення);

Ж) постійне оцінювання.

Спосіб оцінювання навчання і відносна важливість, що приписується різним стадіям чи видам оцінювання, повинні визначатися з великою точністю. Наприклад, студентам слід знати, чи їх чекатиме менше покарання за погані кінцеві семестрові результати, якщо вони добре справлялися із практичною роботою чи написанням есе протягом семестру.

9. Мова

Необхідно вказати будь-який розділ курсу, що пропонується іншою, ніж рідна мова.

10. Розподілення кредитів ECTS

Рейтинг кредиту повинен призначатися для всіх розділів курсу на базі 60-ти кредитів на один навчальний рік, навіть тоді, коли останні згруповані у модулі чи більші «блоки» курсу. Рейтинг

також повинен даватися солідним проектам (кваліфікаційним роботам, дисертаціям, лабораторним роботам, виробничій практиці і т.ін.) у межах розділів. (Для подальшої інформації, див. частину – «Кредити ECTS»).

IV-СЛОВНИК

Словник термінології, що використовується в інформаційному пакеті, міг би бути корисним для того, щоб уникати непорозумінь. Наприклад, «семінар» у різних країнах може мати різне значення.

Література:

1. Болонський процес у фактах і документах Упорядники /Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І.. Київ - Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім.В.Гнатюка, 2003. - 52 с. (www.tspu.edu.ua).
2. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 - 2004 рр.)/ За ред. В.Г. Кременя, авт. кол.: Степко М.Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д, Грубінко В. В., Бабин І.І.. - Київ -Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2004. - 147 с. (www.tspu.edu.ua).
3. Кремень В.Г. Болонский процесс: сближение, а не унификация //Зеркало недели. - № 48(473). -13-19 декабря 2003.
4. Матеріали науково-практичного семінару „Кредитно-модульна система підготовки фахівців у контексті Болонської декларації". Львів, 21-23 листопада 2003. - Львів: «Львівська політехніка», - 111с.
5. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник /За редакцією В.Г.Кремня. Авторський колектив: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. - Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2004.-384с.
6. Сайт Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua).

Університет цивільного захисту України
Соціально-психологічний факультет
Кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Дисципліна: «ВИЩА ОСВІТА І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС»

Затверджую
Завідувач кафедри СіГД,
д.філос.н., професор
Рябініна О.В.

ЛЕКЦІЯ

ТЕМА № 6: ПРИНЦИПИ, ШЛЯХИ І ЗАСОБИ АДАПТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ПЕРЕ ЗАРАХУВАННЯ КРЕДИТІВ (ECTS) У ВИЩУ ОСВІТУ УКРАЇНИ

Питання:

1. Стратегічні завдання розвитку освіти України
2. Завдання щодо удосконалення вищої освіти України у контексті вимог Болонського процесу
3. Формування інноваційного освітнього середовища у ВНЗ у контексті вимог Болонського процесу
4. Освітньо-кваліфікаційні рівні (ступенева освіта) в Україні
5. Сприяння європейській співпраці в галузі гарантій якості освіти

Час проведення: 4 навчальні години.

Харків 2009

ПРИНЦИПИ, ШЛЯХИ Й ЗАСОБИ АДАПТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ВИЩУ ОСВІТУ УКРАЇНИ

1. Стратегічні завдання розвитку освіти України

У процесі розвитку освіти України виділяють на сьогодні виділяють дві стратегічні мети:

перша - *утвердження в суспільстві розуміння абсолютної пріоритетності цих сфер та фактичне її забезпечення;*

друга - *модернізація освітянської діяльності задля того, щоб готувати людину, здатну до ефективної життєдіяльності у XXI столітті.*

Основні напрямки модернізації визначено у Національній доктрині розвитку освіти. Для досягнення цієї мети потрібно вирішити такі завдання:

Перше. Суттєво скоригувати спрямованість освітнього процесу. Навчити молоде покоління самостійно навчатися, оволодівати новою інформацією, виробити в учня, студента життєво важливі для нього компетенції. Освіта повинна готувати людину, здатну сприймати зміни, творити їх, розцінювати змінність як органічну складову власного способу життя.

Друге. Модернізація освіти. Освіта повинна готувати розвинену, самостійну, самодостатню особистість, яка б керувалась у житті не страхом, а власними переконаннями і самостійним свідомим аналізом. Здійснити перехід від авторитарної педагогіки до педагогіки толерантності, де б навчання і виховання здійснювалося з урахуванням природних здібностей і психологічних особливостей кожної особистості.

Третє. Переведення матеріально-технічної бази навчального процесу на сучасний рівень через використання сучасних комп'ютерів, електронних підручників, новітніх фізичних, хімічних та біологічних кабінетів.

Четверте. Здійснення мовного прориву в освіті, а потім і в українському суспільстві через забезпечення знання державної мови та вивчення іноземних мов.

Розвиток вищої освіти та реалізація зазначених стратегічних цілей обумовлені її **новими функціями** у сучасному світі.

Отримання вищої освіти стає обов'язковим етапом у розвитку людини; у суспільстві створюється необхідний інтелектуальний потенціал, а відтак - передумови для впровадження науково-інформаційних технологій, переходу до інноваційної економіки.

Проблемою залишається якість вищої освіти. Призупиняється діяльність ВНЗ, в яких не забезпечується належний рівень якості. Продовжується робота з оптимізації співвідношення підготовки фахівців. За останні роки зросло число місць за рахунок держзамовлення для спеціальностей, пов'язаних з науково-інформаційними технологіями та реальним виробництвом.

У цьому контексті одним з завдань розвитку вищої освіти стає якомога повна участь у **Болонському процесі**, суттєве збільшення ролі університетської науки.

На цьому шляху треба:

- здійснити структурні зміни у вищій школі. Планується вилучити технікуми зі складу вищої школи і створити на їхній основі самостійний напрямок - базову професійну освіту, яка продовжить підготовку молодших спеціалістів і буде знаходитися між профтехосвітою і вищою освітою.
- Вивести університетську науку на новий рівень. **Проблеми науки** слід визначити як системні труднощі і бар'єри на шляху інноваційного розвитку економіки у контексті науково-технічної діяльності. Вони зводяться до таких позицій:

- зростання попиту на наукоємну вітчизняну продукцію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках;

- як державні, так і недержавні фінансові інституції неактивно орієнтовані на інвестування інновацій;
- недостатній досвід дієвого захисту інтелектуальної власності;
- відсутня система підвищення кваліфікації, яка б адекватно реагувала на сучасні вимоги щодо здатності та готовності кадрів до впровадження інновацій.

З метою подальшого залучення коштів вітчизняних і зарубіжних інвесторів у наукові дослідження необхідно **якнайшвидше удосконалити законодавчу базу і практичну роботу щодо страхування інноваційних ризиків, пільгового оподаткування, трансферу технологій, інтелектуальної власності.**

2. Завдання щодо удосконалення вищої освіти України у контексті вимог Болонського процесу

Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній простір Європи, працює над практичною реалізацією Болонського процесу у вищій освіті України.

Учасники міжнародних науково-практичних семінарів визнаючи необхідність інтеграції вищої освіти і науки України в єдиний Європейський освітній ствердили, що:

1. Уряд України має прийняти усвідомлене **політичне рішення про інтеграцію національної системи вищої освіти і науки в Європейський освітній і науковий простір**, яке б було покладено в основу зовнішньої політики держави.

2. Багатоступенева система вищої освіти України, запроваджена законами України «Про освіту», «Про вищу освіту» та відповідними нормативними документами Кабінету Міністрів України і Міністерства освіти і науки України, в основному **відповідає моделі, запропонованій країнами-учасницями Болонського процесу** та зорієнтована на інтегрування національної системи вищої освіти до Європейського освітнього та наукового простору.

3. Міністерству освіти і науки України та вищим навчальним закладам необхідно провести значну роботу щодо прийняття системи чітко встановлених та взаємовизначених ступенів через **впровадження додатка до диплома**, аби сприяти визнанню національної вищої школи Європейською системою вищої освіти.

4. Вищим навчальним закладам - учасникам педагогічного процесу - зосередити **зусилля на апробації системи кредитів**, узгодженої з Європейською системою перезарахування кредитів (ECTS), з подальшим **поширенням цієї системи** в національній системі вищої освіти.

5. Необхідно **активізувати роботу щодо впровадження європейських критеріїв оцінки якості знань** студентів, їх практичної підготовки, ефективності наукових досліджень, передбачивши зміну змісту і форми організації роботи державних і недержавних інституцій, що здійснюють контроль якості освіти.

6. Вищим навчальним закладам **апробувати** в умовах національної системи вищої освіти **європейські критерії щодо розроблення навчальних планів, співпраці закладів освіти, схем мобільності** та інтегрованих програм навчання, практичної підготовки та наукових досліджень.

Україна була і залишається активним учасником цих процесів. Закони України «Про освіту» та «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти пройшли експертизу Ради Європи.

Постійно проводиться робота щодо удосконалення **схеми побудови ступеневої вищої освіти**. Найкращим варіантом є органічне поєднання принципів вітчизняної та **світових структур вищої освіти**. Проектування освітніх структур і впровадження нових моделей та програм процес надзвичайно складний. Головне — щоб їх розуміли і сприймали ті, хто вчиться, й ті, хто надає роботу. Саме тому принципи Болонської декларації повною мірою вирішено запровадити у 2010 році, а 2005-й визначено як проміжний етап моніторингу зробленого.

Лісабонська угода декларує **наявність і цінність різноманітних освітніх систем** і ставить за мету **створення умов, за яких більша кількість людей, скориставшись усіма цінностями і здобутками національних систем освіти і науки, зможуть бути мобільними на європейському ринку праці**. Болонський процес має бути спрямований **на зближення, а не на уніфікацію вищої освіти в Європі**. Насамперед йдеться **про використання прозорих схем та етапів підготовки**, які будуть порівнянними для різних країн. Як модель пропонується двоступенева система освітньо-кваліфікаційних рівнів за схемою бакалавр та магістр.

Важлива і складна з огляду на практичну реалізацію вимога **визнання кваліфікації бакалавра на ринку праці**. Більшість країн обирають чотирирічну програму навчання бакалавра. Такі програми впроваджено у Великій Британії, Росії та Україні. Однак не виключено, що для певних спеціальностей буде доцільніше використовувати схему: три роки бакалавр плюс два роки магістратури. Важливою умовою при цьому залишається вимога - програми бакалавра повинні бути як суто професійними так і містити у собі елементи наукової підготовки.

Сьогодні в Україні на законодавчому рівні вже **затверджено систему стандартів** з кожного освітньо-кваліфікаційного рівня та профілю підготовки. Стандарти розроблено для 80 відсотків напрямів підготовки, містять усі вимоги до компетентності, кваліфікаційну характеристику і системи діагностики якості знань. **МОН розробило форму додатка до диплома європейського зразка** - його планувалося видавати за бажанням студента та видавати такий додаток безкоштовно всім студентам, які закінчать університет після 2005 року. Розвиваючи Болонський процес, пропонується, крім національного диплома, видавати також міжнародний диплом єдиного для Європи зразка, який повинен визнаватися роботодавцями на європейському ринку праці.

Одним з завдань інтеграції системи вищої освіти України є - **запровадження у ВНЗ систему академічних кредитів**, аналогічну ECTS. **ECTS стає багатоцільовим інструментом визнання й мобільності, засобом реформування навчальних програм, а також передачі кредитів вищим навчальним закладам інших країн.** Важливий момент запровадження **акумулюючої кредитної системи** — можливість враховувати всі досягнення студента, а не тільки навчальне навантаження, участь у наукових дослідженнях, конференціях, предметних олімпіадах тощо.

Для побудови єдиного освітнього простору — замало формального запровадження його принципів. *Потрібні прозорі та зрозумілі всім методології проектування і контролю якості освіти.* Обов'язково вважається **наявність внутрішніх та зовнішніх державних і громадських систем контролю якості освіти**, передусім, ліцензування або акредитація ВНЗ. Розвиток міжнародного співробітництва в рамках Болонського процесу дозволить залучити до цієї праці іноземних експертів і позитивно вплине на якість підготовки.

У 2005 році національні системи гарантії якості повинні включати:

- визначення відповідальності органів та навчальних закладів;
- оцінку програм закладів, яка поєднує внутрішній контроль, зовнішню перевірку, участь студентів та публікацію результатів;
- систему акредитації, сертифікації або подібні процедури;
- міжнародну участь, співробітництво та створення спілок, що опікуються перевіркою якості.

Ще одним напрямком роботи є залучення студентства до конструктивної участі в реалізації принципів Болонської конвенції в цілому та до контролю якості освіти зокрема. Для цього укладено спеціальний Договір про співпрацю між Міністерством освіти і науки та Українською асоціацією студентського самоврядування.

На виконання рішення колегії Міністерства освіти і науки України сформовано перелік необхідних умов для запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у навчальних закладах III-IV рівнів акредитації:

1. Наявність структурно-логічних схем підготовки фахівців за усіма напрямками та спеціальностями.

2. *Запровадження модульної системи організації навчального процесу, системи тестування та рейтингового оцінювання знань студентів.*

3. Організація навчального процесу на базі програм навчання, які формуються як *набір залікових кредитів*, що передбачає відхід від традиційної схеми: «навчальний семестр - навчальний рік - навчальний курс».

4. Введення *граничного терміну навчання за програмою*, включаючи граничний термін бюджетного фінансування.

5. Дозвіл Міністерства освіти і науки України на частковий відхід від галузевих стандартів вищої освіти (для напрямів і спеціальностей, для яких вони затверджені).

6. Розроблення *індивідуальних графіків навчального процесу з урахуванням особливостей кредитно-модульної системи організації навчального процесу.*

7. Зарахування на навчання до вищого навчального закладу здійснюється тільки за напрямами підготовки.

8. Наявність *необхідного навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення* кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

9. Формування *програм навчання усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів на основі освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників та освітньо-професійних програм підготовки*, які передбачають можливі зміни співвідношення обсягів кредитів освітньої та кваліфікаційної складових підготовки.

10. Введення *інституту викладачів-кураторів індивідуальних програм навчання.*

Першочергові кроки щодо запровадження кредитно-модульної системи у вищій освіті України

1. *Реорганізувати систему освітньо-кваліфікаційних рівнів.* Адаптація ОКР «спеціаліст» до структури підготовки фахівців ОКР «бакалавр».

2. Визначити *термін підготовки бакалаврів і магістрів.* Яку схему тривалості (у роках) підготовки для кожного рівня обрати: 4+1; 4+2 тощо?

3. *Завершити розробку Стандартів вищої освіти.* Завершити розробку освітніх і кваліфікаційних стандартів для кожного рівня: «бакалавр», «магістр». Уніфікувати засоби діагностики рівня підготовки за напрямами і спеціальностями.

4. *Визначити залікові кредити курсів.*

Розроблення структурно-логічних схем та навчальних планів підготовки за напрямами і спеціальностями. Співвідношення та календарний план вивчення дисциплін гуманітарного, фундаментального, психолого-педагогічного блоків, спеціальних дисциплін та дисциплін за вибором.

5. *Розробити змістовні модулі залікових кредитів.* Розподілення матеріалу кожного курсу на змістовні модулі із зазначенням видів виконуваних студентами робіт та розробка системи їх оцінювання.

6. *Розробити системи оцінювання змістових модулів, модулів та залікових кредитів.*

3. Формування інноваційного освітнього середовища у вищих навчальних закладах у контексті вимог Болонського процесу

Мета вищої освіти сьогодні - це підготовка фахівців, здатних забезпечити перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства через новаторство у навчанні, вихованні та науково-методичній роботі. У зв'язку з європейською орієнтацією України загалом та входженням України до Європейського освітнього і

наукового поля зокрема *наголос все більше робиться на якості освіти, універсальності підготовки випускника та його адаптованості до ринку праці, на особистісній орієнтованості навчального процесу, його інформатизації, визначальній важливості освіти у забезпеченні сталого людського розвитку.*

Основні принципи цих реформ полягають у наступному:

***по-перше**, підготовка висококваліфікованого фахівця здійснюється як наскрізна, послідовна, цілісна система: учень —> студент —> фахівець (бакалавр, магістр);*

***по-друге**, реалізація стандартів освіти сучасності в їх змістовому й організаційному вираженні здійснюється на таких позиціях:*

***базовий принцип:** самостійність і творча активність того, хто навчається і хто навчає, який навчається та удосконалює свій фаховий рівень протягом усього життя;*

***зміст:** гуманістичність, фахова глибина і досконалість;*

***методи:** інноваційні технології;*

***по-третє**, сьогоднішня освіта неможлива без інтеграції освітньої діяльності в європейський і світовий інформаційний простір.*

Сучасні підходи до формування змісту підготовки фахівців спрямовані на реалізацію змісту вищої освіти на підставі державних стандартів і кваліфікаційних вимог до фахівців та з урахуванням інваріантів, що дають можливість або продовжити освіту у будь-якому закордонному ВНЗ, або отримати відповідну кваліфікацію за кордоном на основі певного закінченого циклу освіти. Тому навчання орієнтується на *формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін у соціально-культурній сфері, системи управління та організації праці в умовах ринкової економіки.*

Зміст освіти визначається освітньо-професійними програмами, в яких відображено змістово-реалізаційні аспекти освітньо-кваліфікаційних характеристик, визначено нормативний зміст навчання, встановлено вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої і професійної підготовки фахівців відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня певної спеціальності. Вони використовуються при розробці та коригуванні відповідних навчальних планів і програм навчальних дисциплін.

В основу структурно-логічних схем підготовки фахівців покладено принципи випереджувального навчання, неперервності, послідовності та наступності навчання.

Зміст підготовки фахівців полягає в науково обґрунтованій системі дидактично і методично оформленого навчального матеріалу. Він складається з нормативної та вибіркової частин.

Загальний обсяг годин аудиторної та самостійної роботи студентів знаходиться відповідно в межах 50% від обсягу годин, визначених навчальними планами на вивчення дисциплін.

Організація та науково-методичне забезпечення навчального процесу

Організація навчального процесу в університеті базується на *принципах достатності наукового, пізнавального, інформаційного і методичного забезпечення, що здатне закласти основу для самостійного творчого опанування і осмислення знань та прояву творчої і дослідницької ініціативи.* Законодавчими документами сьогодні його визначено в таких межах: бакалавр - не більше 30 год. на тиждень; магістр - 18 год. на тиждень. У другій половині дня зі студентами проводяться індивідуальні заняття згідно з розкладом, консультації, контроль за самостійною роботою тощо.

Значна увага приділяється організації, проведенню **самостійної роботи** та контролю за нею. Використовуються такі форми організації та проведення самостійної роботи студентів: *семестрові завдання для самостійної та індивідуальної роботи; консультації, індивідуальні заняття, колоквиуми, графічно-розрахункові та контрольні роботи, складання позааудиторного читання з іноземних мов тощо*. В навчальних планах спеціальностей реалізується тенденція до скорочення аудиторних годин та збільшення кількості годин, які відводяться на самостійну роботу (50-60% навчального часу).

Творча (евристична), наближена до наукового осмислення та узагальнення самостійна робота повинна бути індивідуалізованою з урахуванням рівня творчих можливостей студента, його навчальних здобутків, інтересів, навчальної активності тощо, тому для *оптимізації самостійної роботи студентів потрібні нові її форми*.

Сьогодні методологією процесу навчання та оцінювання знань студента визначено його *переорієнтацію з суто лекційно-інформативної на індивідуально-диференційовану, особистісно-орієнтовану* форму.

Сучасний стан інформаційного забезпечення звів суть лекції до *консультативно-оглядового означення проблеми та аналізу можливих напрямків її вирішення*. Тому завданням нинішнього дня для педагога є допомога студентові в організації навчальної та інших видів діяльності і чітке розмежування тих видів навчальних робіт, які виконуються в аудиторії та в позааудиторний час. Пошук практичної реалізації такого принципу навчання привів до ідеї використання в навчальному процесі *індивідуальних навчально-дослідних завдань (ІНДЗ)*.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) є видом позааудиторної самостійної роботи студента навчального, навчально-дослідного чи проектно-конструкторського характеру, яке використовується у процесі вивчення програмного матеріалу навчального курсу і завершується разом зі складанням підсумкового іспиту чи заліку з даної навчальної дисципліни.

Мета. Самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студента з навчального курсу і розвиток навичок самостійної роботи.

Зміст. ІНДЗ - це завершена теоретична або практична робота у межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь і навичок, одержаних у процесі лекційних, семінарських, практичних та лабораторних занять, охоплює декілька тем або зміст навчального курсу в цілому.

Структура (орієнтовна): *вступ* (зазначається тема, мета і завдання роботи та основні її положення); *теоретичне обґрунтування* (виклад базових теоретичних положень, законів, принципів, алгоритмів тощо, на основі яких виконується завдання); *методи* (при виконанні практичних, розрахункових, моделюючих робіт); *основні результати роботи та їх обговорення* (подаються статистичні або якісні результати роботи, схеми, малюнки, моделі, описи, систематизована реферативна інформація та її аналіз тощо); *висновки; список використаної літератури*.

Порядок подання та захисту ІНДЗ: *звіт про виконання ІНДЗ* подається у вигляді скріпленого зошита (реферату) з титульною сторінкою стандартного зразка та внутрішнім наповненням із зазначенням усіх позицій змісту завдання (за об'ємом до 10 аркушів); **ІНДЗ подається викладачеві**, який читає лекційний курс з даної дисципліни та приймає екзамен або залік, не пізніше ніж за 2 тижні до екзамену (заліку); **оцінка за ІНДЗ** виставляється на заключному занятті (практичному, семінарському, колоквиумі і т. п.) з курсу на основі попереднього ознайомлення викладача зі змістом ІНДЗ. *Можливий захист завдання шляхом усного звіту студента про виконану роботу (до 5 хв.)*; оцінка за ІНДЗ є обов'язковим компонентом екзаменаційної оцінки (заліку) і враховується при виведенні підсумкової оцінки з навчального курсу.

1. ІНДЗ розглядається як змістовий модуль, який виконується самостійно й оцінюється як частка навчального курсу з врахуванням у загальній оцінці за курс.
2. ІНДЗ визначає зміст і технологію самостійної роботи студента та структуру є її.
3. Індивідуалізація роботи студента виключає списування, дублювання видів робіт та сприяє індивідуальній відповідальності за виконану роботу.
4. ІНДЗ містить елемент пошукової, частково науково-дослідної роботи і виступає чинником залучення студента до науково-дослідницької діяльності, яка може бути продовжена через виконання курсової, дипломної, магістерської роботи тощо.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

1. Розвиток матеріально-технічного забезпечення комп'ютерною технікою.

Ефективність новітніх технологій забезпечується за таких норм 1 комп'ютер на 8 студентів (в ідеалі - на 5), формування комп'ютерних класів, інформаційно-довідкових комп'ютерних відділів та електронних читальних залів бібліотек, створення Інтернет-клубів та електронних залів для самостійної роботи і відпочинку у студентських гуртожитках.

2. Комп'ютерна система управління діяльністю ВНЗ. Створення єдиної комп'ютерної мережі (бажано оптично-волоконний носій з високою пропускну здатністю зв'язку) на кількість інформаційних порталів, що об'єднують усі підрозділи і комп'ютерні робочі місця студентів, із забезпеченням усіх робочих місць з доступом до Інтернету. У мережі здійснюється інформаційний обмін який включає банки даних про соціальний статус, навчальні досягнення студентів, штатний розпис університету, бухгалтерію та господарську діяльність в університеті, банк та характеристику аудиторного фонду, розклади занять, планування та облік виконання навчального навантаження тощо.

3. Використання СІТ у навчальному процесі. В університетах на всіх непрофільних факультетах повинен читатися курс «Сучасні інформаційні технології у навчальному процесі та наукових дослідженнях» і відбуватися обчислювальна практика (не менше 1 кредиту). На 2-3 курсах обов'язковим є використання ПК та Інтернету для виконання ІНДЗ. На випускних курсах усіх факультетів повинен читатися курс «Використання СІТ у фаховій діяльності».

4. Розроблення інтерактивних комплексів навчально-методичного забезпечення дисципліни (ІКМЗД).

Оскільки методологія навчання, наукової та виховної роботи у ВНЗ на даний час полягає в переорієнтації цих видів робіт з суто лекційно-інформативної на індивідуально-диференційовану, особистісно-орієнтовану форму та, відповідно, необхідне впровадження аналогічного принципу оцінювання знань студента, а також потрібні нові (оригінальні) підходи до організації самоосвіти студента.

У контексті проблемно-евристичної лекції для цього відводиться до 50-60% часу самостійної роботи студента потрібна певна модель організації роботи від постановки задачі до самоперевірки ефективності її розв'язання. *З цією метою розроблено методологію та запропоновано механізм створення інтерактивного методичного комплексу навчальної дисципліни (ІКМЗД), який подається в електронному варіанті.*

Віртуальний курс «Дисципліни» може бути написаний у НТМЬ-форматі і розрахований для роботи в Мережі Explogeg. Завдяки цій програмі студент має можливість отримати весь пакет необхідної навчально-методичної літератури до курсу з доступом в окремому комп'ютерному класі, внутрішній комп'ютерній мережі університету, віртуальній бібліотеці університету або через систему Інтернет.

Структура та порядок створення ІКМЗД: програма курсу; лекційний курс; семінарські заняття; модулі перевірки знань; індивідуальні навчально-дослідні завдання; терміни, які повинен засвоїти студент у процесі вивчення курсу;

хрестоматія; рекомендована література; тести для самоконтролю; екзаменаційні питання; бібліотечні та Інтернет-ресурси тощо

Національне виховання та формування особистості студентів

Виховна робота є важливим компонентом навчально-виховного процесу у ВНЗ. Кожен заклад повинен мати «Концепцію виховної роботи», в якій визначено теоретичні засади формування особистості студента - національно свідомого громадянина і майбутнього фахівця, ідеалом якого має бути гармонійно розвинена, високоосвічена, творча, юридично обізнана, соціально активна людина, яка наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, родинними і патріотичними почуттями, вихована на кращих українських традиціях, є носієм кращих надбань національної та світової культури і здатна до саморозвитку та самовдосконалення. Виховна робота серед студентів повинна бути системною. В системі вищої освіти України склалася глибока традиція роботи інституту кураторів, які є первинними організаторами виховної роботи в академічних групах студентів, особливо у перші роки навчання. Згідно з вимогами ECTS функції куратора набувають не стільки виховного змісту, скільки стають консультативними, координуючими.

Змістовими компонентами виховної роботи є національно-патріотичне виховання; моральне виховання; художньо-естетичне виховання (художньо-творчий розвиток особистості); валеологічне виховання; сімейно-родинне виховання; екологічне виховання, спрямоване на розвиток у них екологічної культури; виховна робота за місцем проживання студентів

Наукова діяльність Науково-дослідна робота в університеті спрямовується на розв'язання таких завдань:

забезпечення теоретико-концептуальних, психолого-педагогічних і науково-методичних засад навчального процесу і приведення підготовки фахівців у відповідність з сучасними вимогами та найновішими досягненнями вітчизняної і зарубіжної науки та техніки;

- дослідження актуальних науково-дослідних тем з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки;
- підготовка науково-педагогічних і наукових кадрів;
- інтенсифікація наукових досліджень на факультетах, кафедрах, у наукових школах, науково-дослідних центрах і лабораторіях, а також забезпечення їх високої якості та збільшення числа наукової продукції;
- розширення та зміцнення науково-інформаційної бази наукової діяльності університету з метою модернізації інформаційно-технологічної підготовки студентів, магістрантів та аспірантів і задоволення інтересів та здібностей науково обдарованої молоді регіону;
- зміцнення зв'язків університетської науки з науково-дослідною роботою провідних ВНЗ і наукових установ України та інших країн.

Міжнародне співробітництво

Міжнародне співробітництво сучасного ВНЗ здійснюється за такими напрямками і формами:

- організація міжнародних наукових і науково-технічних конференцій, симпозіумів, конгресів, семінарів, круглих столів;
- участь у міжнародних освітніх і наукових програмах та фондах;
- участь науковців у міжнародних конкурсах на здобуття грантів;
- співпраця з інформаційними центрами ЮНЕСКО та України;
- проведення спільних наукових і науково-технічних досліджень із зарубіжними лабораторіями і вищими навчальними закладами;
- участь у програмах обміну студентами, аспірантами, науково-педагогічними і науковими працівниками;
- відрядження за кордон науково-педагогічних кадрів для викладацької та наукової роботи на основі прямих договорів університету із зарубіжними вищими навчальними закладами та отриманих грантів.

4. Освітньо-кваліфікаційні рівні (ступенева освіта) в Україні

В Україні відповідно до ст. 30 Закону України «Про освіту» і Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 р. № 65, структура вищої освіти включає такі освітньо-кваліфікаційні рівні: **молодший спеціаліст; бакалавр; спеціаліст; магістр**.

Молодший спеціаліст - освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула неповну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для здійснення виробничих функцій певного рівня професійної діяльності, передбачених для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Особи, які мають базову загальну середню освіту, можуть одночасно навчатися за освітньо-професійною програмою (надалі - програмою) підготовки молодшого спеціаліста і здобувати повну загальну середню освіту.

Програма підготовки молодшого спеціаліста реалізується вищими навчальними закладами I—II рівнів акредитації. Вищий навчальний заклад III—IV рівнів акредитації може здійснювати підготовку молодших спеціалістів, якщо в його складі є вищий навчальний заклад I (II) рівня акредитації або відповідний структурний підрозділ.

Якщо вищий навчальний заклад I (II) рівня акредитації здійснює підготовку фахівців у складі вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації або працює з ним у комплексі за інтегрованими планами, то випускник вищого навчального закладу I(II) рівня акредитації, який здобув освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший спеціаліст», може продовжити навчання зі спорідненої спеціальності за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» у зазначеному вищому навчальному закладі на умовах, визначених угодою між навчальними закладами.

Бакалавр - освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу освіту, фундаментальні та спеціальні уміння та знання щодо узагальненого об'єкту праці (діяльності), достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, передбачених для первинних посад у певному виді економічної діяльності. Державне замовлення на підготовку бакалаврів надається, зазвичай, вищим навчальним закладам III-IV рівнів акредитації. Коледжі, які мають ліцензії на підготовку бакалаврів і входять до структури вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації або утворюють з ним комплекс, можуть готувати фахівців на бюджетній основі за рахунок державного замовлення зазначеного вищого навчального закладу.

Особи, які в період навчання за програмою підготовки бакалавра у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації припинили подальше навчання, мають право за індивідуальною програмою здобути освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за цією або спорідненою спеціальністю у цьому або іншому акредитованому вищому навчальному закладі. Студент (курсант, слухач) певного вищого навчального закладу після здобуття базової вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр») має право: продовжити навчання у даному вищому навчальному закладі за денною формою, за програмою магістра або спеціаліста; перервати навчання, а потім продовжити його у цьому навчальному закладі за програмою спеціаліста або магістра за заочною (дистанційною) формою чи екстерном, якщо такі форми запроваджено у даному навчальному закладі, на конкурсній основі. Особи, які здобули освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр» в інших вищих навчальних закладах (незалежно від їхньої форми власності і підпорядкування), можуть бути зараховані на навчання за програмою магістра на конкурсній основі на вакантні місця, що фінансуються з державного бюджету, або на платній основі за результатами вступних випробувань. Державне замовлення на підготовку магістрів формується у межах обсягів прийому на підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» за поданням вищого навчального закладу.

Спеціаліст - освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, передбачених для первинних посад у певному виді економічної діяльності.

Магістр - освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти, що передбачає здобуття особою повної вищої освіти з відповідної спеціальності на базі освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» (базова вища освіта) або освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» (повна вища освіта), а також вищої освіти, здобутої до запровадження в Україні ступеневої вищої освіти. Підготовка магістрів у системі вищої освіти спрямована на створення умов для творчого розвитку обдарованої особистості і підготовку фахівців за одним із функціональних напрямів діяльності: науково-дослідним (творчим), науково-педагогічним, управлінським.

«Магістр», повинен володіти поглибленими знаннями з обраної спеціальності, уміннями інноваційного характеру, навичками науково-дослідної (творчої), або науково-педагогічної, або управлінської діяльності, набути певного досвіду використання одержаних знань і вміти продукувати (створювати) елементи нових знань для вирішення завдань у відповідній сфері професійної діяльності.

Студенту (курсанту, слухачеві), який виконав усі вимоги навчального плану підготовки магістра і захистив магістерську роботу, рішенням державної екзаменаційної комісії присвоюється відповідно до

обраної спеціальності кваліфікація та видається державний документ про здобутий освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр» і повну вищу освіту.

Враховуючи наукові (творчі) здобутки, магістр може бути рекомендований радою факультету на навчання в аспірантурі.

Особи, які мають документ встановленого зразка про здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст», у тому числі і ті, що закінчили вищі навчальні заклади до введення в дію Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 року за № 65 (65-98-п), навчаються за програмою «магістр» на засадах післядипломної освіти за індивідуальними планами, що враховують усі спільні дисципліни програм спеціаліста і магістра.

Зміст освіти магістрів визначається *нормативною і вибірковою частинами програми*. **Нормативна частина** програми повинна становити не менше 40 і не більше 60 відсотків загального обсягу навчального часу, передбаченого на підготовку магістра.

Вибіркова частина програми визначається вищим навчальним закладом з урахуванням його наукового потенціалу, потреб замовника фахівців та наукових (творчих) інтересів магістра, його можливостей щодо оволодіння розділами суміжних освітніх програм.

Для осіб, які навчаються за програмою «магістр», в індивідуальному навчальному плані може бути передбачена підготовка з навчальних дисциплін, що є вступними до аспірантури із зазначеної спеціальності або складають перелік дисциплін кандидатського мінімуму. Під час навчання особи, які навчаються за програмою «магістр», мають право складати кандидатські іспити.

5. Сприяння європейській співпраці в галузі гарантій якості освіти

Болонський процес ґрунтується на принципі європейської науково-освітньої інтеграції з метою оцінювання якості освіти за відповідними критеріями і методологією.

В Україні створена й працює державна система акредитації, ліцензування та атестації. Порядок видачі ліцензій встановлює Кабінет Міністрів України. **Умова видачі ліцензій** - наявність у вищому навчальному закладі *необхідної матеріально-технічної, науково-методичної та інформаційної бази, бібліотеки, науково-педагогічних кадрів певного рівня. Такими, що пройшли акредитаційну експертизу, вважають вищі навчальні заклади, в яких акредитовано не менше двох третин напрямів підготовки і спеціальностей.*

Система ліцензування та акредитації складається з Управління ліцензування, акредитації та нострифікації МОН, Державної акредитаційної комісії України (ДАК), експертних рад ДАК за галузями знань, експертних комісій МОН. ДАК України включає до свого складу визначних професорів університетів, представників МОН, а також представників державних органів і відомств. Персональний склад ДАК (33 члени) затверджує КМУ. Вісімнадцять експертних рад ДАК за галузями знань формують із представників університетів, громадських організацій, а також представників замовників на фахівців. Експертні комісії створює МОН, вибираючи з банку даних експертів за певною спеціальністю. Ці комісії проводять експертизи навчальних планів і програм, кадрового, навчально-методичного, інформаційного та матеріально-технічного забезпечення навчального процесу в разі ліцензування або акредитації окремих спеціальностей і напрямів підготовки вищих навчальних закладів.

ДАК ліцензує та акредитує нові спеціальності і вищі навчальні заклади, а також постійно контролює їх рівень.

Експертні комісії контролюють якість у вищих навчальних закладах на професійному рівні, тобто оцінюють рівень засвоєних знань та умінь студентів відповідно до спеціальності, рівень і результати захисту випускних атестаційних бакалаврських і магістерських робіт, результати працевлаштування випускників. За результатами експертизи рішення про ліцензування або акредитацію приймає ДАК України, яке затверджує Міністерство освіти і науки України, на підставі чого видається ліцензія на провадження певного виду освітньої діяльності або сертифікат про акредитацію спеціальності (вищого навчального закладу). Загальний термін дії акредитаційного сертифіката і ліцензії зі спеціальності для навчальних закладів становить 5-10 років.

Інструментом у державному контролі якості підготовки випускників вищого навчального закладу є державні екзаменаційні комісії, на засіданнях яких захищають

випускні атестаційні роботи, дипломні роботи та проекти. Склад цих комісій затверджує Міністерство освіти і науки, яке контролює якість через Державну інспекцію навчальних закладів за критеріями і методиками, затвердженими ДАК.

Стандарти вищої освіти з певної спеціальності формуються за трьома рівнями: державний стандарт, галузевий стандарт, стандарт вищих навчальних закладів.

Державні стандарти вищої освіти визначають перелік напрямів, спеціальностей, кваліфікацій за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста, магістра та вимоги до професійної підготовки фахівців.

Галузеві стандарти вищої освіти відображають освітньо-кваліфікаційну характеристику випускника вищого навчального закладу, місце фахівця у структурі галузей економіки, вимоги до рівня його компетентності, систему виробничих функцій і сфер діяльності. Крім того, галузеві стандарти визначають термін навчання за відповідними програмами підготовки, критерії та засоби контролю якості вищої освіти.

Стандарти вищої освіти вищих навчальних закладів визначають спеціалізації підготовки фахівців з урахуванням вимог ринку праці та регіональних особливостей, варіативні частини програм підготовки фахівців (зміст, кількість і термін вивчення навчальних дисциплін), навчальні плани та графіки навчального процесу, форми навчальних занять і форми підсумкового контролю.

Існуюча структура системи контролю якості в Україні - трирівнева із залученням недержавних експертних організацій. Вона містить такі складові: державну систему оцінки якості (включаючи стандарти освіти та акредитацію), контроль на рівні навчального закладу і участь недержавних структур, що забезпечують суспільну експертизу і враховують вимоги ринку праці.

Необхідно враховувати ряд особливостей, пов'язаних зі сформованою структурою взаємин у системі: держава - вищий навчальний заклад - підприємство.

Всі критерії оцінки якості мають бути визнані міжнародними організаціями з якості, однак у силу національних особливостей і різних рівнів економічного розвитку паралельно можуть застосовуватися додаткові критерії та оцінки.

Для взаємовизнання критеріїв оцінки якості вищої освіти на європейському просторі необхідно вдатися до таких заходів:

1. Встановити офіційні взаємозв'язки з організаціями, що відповідають за гарантування якості вищої освіти в Європі.

2. Організувати співпрацю міжнародних організацій з Україною з питань гарантії якості на рівні університетів (внутрішня оцінка), і на міжуніверситетському рівні - зовнішня оцінка якості. Внутрішнє оцінювання можуть здійснювати експерти з університетів-учасників Європейської асоціації університетів, зовнішнє оцінювання - Європейська мережа забезпечення якості. Важливо забезпечити діяльність європейської системи якості освіти як постійно діючої системи. Необхідно також адаптувати чинну структуру ДАК і національних організацій із забезпечення якості освіти до вимог європейської мережі забезпечення якості.

3. Необхідно спланувати виконання Україною відповідних вимог Болонського процесу, зокрема: визначення обов'язків державних органів; створення узгодженої системи оцінювання програм і вищих навчальних закладів, включаючи внутрішню і зовнішню оцінки; адаптацію систем акредитації, атестації та визначення процедур порівняння; створення мережі оцінки якості; створення набору погоджених стандартів і процедур для забезпечення якості; створення адекватної системи перевірки та забезпечення якості акредитації кваліфікаційних організацій.

На виконання зазначених засобів МОН був виданий наказ №612 від 13.07.2007 **«Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року»**

Література:

1. Болонський процес у фактах і документах Упорядники /Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І.. Київ - Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім.В.Гнатюка, 2003. - 52 с. (www.tspu.edu.ua).
2. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 - 2004 рр.)/ За ред. В.Г. Кременя, авт. кол.: Степко М.Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д, Грубінко В. В., Бабин І.І.. - Київ -Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2004. - 147 с. (www.tspu.edu.ua).
3. Кремень В.Г. Болонский процесс: сближение, а не унификация //Зеркало недели. - № 48(473). -13-19 декабря 2003.
4. Матеріали науково-практичного семінару „Кредитно-модульна система підготовки фахівців у контексті Болонської декларації". Львів, 21-23 листопада 2003. - Львів: «Львівська політехніка», - 111с.
5. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник /За редакцією В.Г.Кремня. Авторський колектив: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. - Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2004.-384с.
6. Сайт Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua).

Університет цивільного захисту України
Соціально-психологічний факультет
Кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін

Дисципліна: «ВИЩА ОСВІТА І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС»

Затверджую
Завідувач кафедри СіГД,
д.філос.н., професор
Рябініна О.В.

ЛЕКЦІЯ

ТЕМА № 7: ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ
ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ (КМСОНП) У ВНЗ МНС
АЇНИ

Питання:

1. Загальні положення. Терміни та визначення
2. Організація навчального процесу
3. Особливості переведення, відрахування, поновлення курсантів (студентів) та переривання навчання
4. Контроль за індивідуальним навчальним планом курсанта (студента)
5. Вимоги щодо складання навчальних планів

Час проведення: 4 навчальні години.

Харків 2009

ТЕМА 7. ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ (КМСОНП) У ВНЗ УКРАЇНИ.

Питання:

6. Загальні положення. Терміни та визначення
7. Організація навчального процесу
8. Особливості переведення, відрахування, поновлення курсантів (студентів) та переривання навчання
9. Контроль за індивідуальним навчальним планом курсанта (студента)
10. Вимоги щодо складання навчальних планів

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ ВІДОМЧИМИ ВИЩИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ

У рамках Болонського процесу було сформульовано шість ключових позицій:

1. Уведення двоциклового навчання. 1-й цикл навчання: - до одержання першого академічного ступеня (бакалавр) і 2-й - після його одержання (магістр). Тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше 3-х і не більше 4-х років. Другий цикл - 1-2 роки навчання після одержання 1-го ступеня і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7-8 років).

2. Запровадження кредитної системи. За основу прийнята ECTS (Європейська система перезарахування кредитів (залікових одиниць трудомісткості)), зробивши її нагромаджувальною системою, здатною працювати в рамках концепції «навчання впродовж усього життя».

3. Контроль якості освіти. Організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники. Одночасно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.

4. Розширення мобільності. Розвиток мобільності студентів, розширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.

5. Забезпечення працевлаштування випускників. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.

6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу.

МОН сформовано перелік необхідних умов для запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у навчальних закладах III-IV рівнів акредитації:

1. Наявність *структурно-логічних схем підготовки фахівців* за усіма напрямками та спеціальностями.

2. *Запровадження модульної системи організації навчального процесу, системи тестування та рейтингового оцінювання знань студентів.*

3. Організація навчального процесу на базі програм навчання, які формуються як *набір залікових кредитів*, що передбачає відхід від традиційної схеми: «навчальний семестр - навчальний рік - навчальний курс».

4. Введення *граничного терміну навчання за програмою*, включаючи граничний термін бюджетного фінансування.

5. Дозвіл Міністерства освіти і науки України на частковий відхід від галузевих стандартів вищої освіти (для напрямів і спеціальностей, для яких вони затверджені).

6. Розроблення *індивідуальних графіків навчального процесу з урахуванням особливостей кредитно-модульної системи організації навчального процесу.*

7. Зарахування на навчання до вищого навчального закладу здійснюється тільки за напрямками підготовки.

8. Наявність *необхідного навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення* кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

9. Формування програм навчання усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів на основі освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників та освітньо-професійних програм підготовки, які передбачають можливі зміни співвідношення обсягів кредитів освітньої та кваліфікаційної складових підготовки.

10. Введення інституту викладачів-кураторів індивідуальних програм навчання.

Приєднання відомчих вищих навчальних закладів МНС до запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу (наказ МОН України від 23.01.2004 р. №48) та реалізації положень Болонського процесу вимагає:

По-перше, затвердження ОКХ та ОПП підготовки «бакалавра», «магістра» за напрями діяльності сфери цивільного захисту.

По-друге, використання досвіду співпраці відомчих навчальних закладів стосовно узгодження навчальних планів і програм підготовки

По-третьє, поширення досвіду відомчих вищих навчальних закладів щодо навчання курсантів, студентів та слухачів за індивідуальним навчальним планом.

По-четверте, при призначенні кредитів ECTS модулям з тих чи інших дисциплін необхідно розраховувати, що навчальне навантаження на тиждень становить 54 години (повне навчальне навантаження, а не аудиторні години), причому кількість навчальних тижнів на рік не повинна перевищувати 44 (8 тижнів відводиться на канікули) і загальна кількість кредитів на рік не повинно перевищувати 60. Таким чином, для нарахування кредитів ECTS в Україні коефіцієнт перерахування буде дорівнювати $60/44 = 1,36$. Таким чином, щоб оцінити, яку кількість кредитів ECTS треба нарахувати на вивчення певної навчальної дисципліни, необхідно загальну кількість годин, що відведено на вивчення дисципліни, помножити на отриманий коефіцієнт та поділити на 54. (Приклад: якщо загальна кількість годин становить 108, то це відповідає $108 * 1,36 / 54 = 2,72 - 3$ кредитам ECTS. Таким чином, вся дисципліна може являти собою один модуль, якому відповідає 3 кредити ECTS (за умови вивчення дисципліни протягом 1 семестру), або може містити декілька модулів, сума кредитів ECTS яких буде дорівнювати 3 (причому на один модуль не може бути призначено менше ніж 0,5 кредиту ECTS)).

На основі зазначених підходів В МНС були розроблені методичні рекомендації «Запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах МНС України» (27 жовтня 2006 року)

Методичні рекомендації складаються з наступних розділів:

1. Загальні положення. Терміни та визначення
2. Організація навчального процесу
3. Особливості переведення, відрахування, поновлення курсантів (студентів) та переривання навчання
4. Контроль за індивідуальним навчальним планом курсанта (студента)
5. Особливості нормування навчального навантаження

У розділі «Загальні положення. Терміни та визначення» даються пояснення щодо основних понять їх значення при впровадженні КМСОНП, як-то: Кредитно-модульна система організації навчального процесу, основні форми занять, ECTS, Модуль, Змістовний модуль, Кредит, Кредит ECTS, Інформаційний пакет, Угода про навчання, форми контролю тощо.

1. Загальні положення. Терміни та визначення

1.1. **Кредитно-модульна система організації навчального процесу** (далі - КМСОНП) - це форма організації навчального процесу, яка поєднує модульні технології навчання та залікові освітні одиниці (кредити). Кредитно-модульна система ґрунтується на принципах ECTS.

Формами КМСОНП є:

навчальні заняття – лекційні, практичні, семінарські, лабораторні заняття;
індивідуальні заняття – консультації, виконання індивідуальних завдань;
самостійна робота;
практична підготовка;
контрольні заходи.

1.2. **ECTS (Європейська система трансферу кредитів)** – загальнозрозуміла система оцінювання навчальних досягнень курсантів (студентів) навчальними закладами, а саме – система виміру та порівняння результатів навчання, їх академічного визнання і передачі від одного навчального закладу іншому. Система може використовуватися усередині вищого навчального закладу, між вищими навчальними закладами однієї країни, а також між вищими навчальними закладами – партнерами з різних країн. Система ECTS базується на принципах взаємної довіри і передбачає виконання правил щодо всіх її частин: ECTS-кредитів, ECTS-оцінок, Угоди про навчання і Зарахування кредитів. З метою роз'яснення особливостей кредитно-модульної системи для курсантів, студентів і викладацького складу вищий навчальний заклад розробляє Інформаційний пакет, зміст якого визначений наказом МОН України від 20.10.2004 № 812 "Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу".

1.3. **Модуль** - це закінчений обсяг інформації, яку має засвоїти курсант (студент) (частина освітньо-професійної програми) або закінчений обсяг навчальної діяльності, який реалізується відповідними формами навчального процесу. Модуль може являти собою тему, розділ або навіть цілком певну навчальну дисципліну.

1.4. **Змістовий модуль** – система навчальних елементів, що поєднана за ознакою відповідності певному навчальному об'єктові.

1.5. **Кредит** – система змістових модулів, з урахуванням засвоєння курсантами (студентами) окремих навчальних елементів (відповідно психофізичних норм засвоєння при використанні форм, методів і способів навчання). Загальний обсяг годин, який відповідає одному кредиту (36 академічних годин) розподіляється на аудиторне навантаження та самостійну роботу курсантів (студентів), при цьому аудиторні заняття повинні складати не більше 18 годин (не більше 50%), а самостійна та індивідуальна робота має бути не більше 9 годин (не більше 25%) кожна від загального обсягу годин.

1.6. **Кредит ECTS** - числовий еквівалент навчального навантаження (від 1 до 60 на один навчальний рік) для засвоєння курсантом (студентом) певного модуля навчальної дисципліни. Кредит відображає повне навчальне навантаження курсанта (студента): навчальні заняття, самостійну роботу, практичну підготовку, екзамени або інші види діяльності, пов'язані з оцінюванням. Навчальне навантаження на один навчальний рік повинно становити не менше 60 кредитів. Кількість семестрів та розподіл навантаження по семестрах визначається вищим навчальним закладом (наприклад, 30 кредитів на семестр або 20 кредитів на триместр).

1.7. **Заліковий кредит** – одиниця виміру навчального навантаження, необхідного для засвоєння модулю або блоку змістових модулів навчальної дисципліни.

1.8. **Інформаційний пакет** – пакет документів, що містять у собі загальну інформацію про вищий навчальний заклад та відповідний факультет, відомості про кваліфікацію, яку набуває випускник, відомості про навчальний графік, види навчальних занять, повний перелік навчальних дисциплін, їх коротку анотацію, відомості про форми та умови проведення контрольних заходів, систему оцінювання якості освіти, а також таблицю відповідності оцінок, прийнятих у ВУЗі, оцінкам ECTS.

1.9. **Угода про навчання** – документ, у якому визначаються права та обов'язки сторін при навчанні курсанта (студента) за КМСОНП, і який укладається між курсантом (студентом) та вищим навчальним закладом.

У разі проходження курсантом (студентом) навчання в різних вищих навчальних закладах, між вищими навчальними закладами укладається **угода про партнерство**, яка визначає їх права та обов'язки по відношенню один до одного, а також перелік дисциплін, які курсант (студент) буде вивчати у закладі-партнері.

1.10. **Академічна довідка** оцінювання знань засвідчує досягнення курсанта (студента) в системі кредитів і за шкалою успішності на національному рівні та за системою ECTS.

1.11. **ECTS-оцінки** використовуються для конвертації внутрішніх оцінок вищого навчального закладу в загальноприйнятні при КМСОНП.

1.12. **Зарахування кредитів**, отриманих курсантом (студентом) у закладі-партнері, гарантується закладом, що направив його на навчання в інший заклад, угодою про навчання. Після повернення курсанта (студента) до свого навчального закладу здійснюється переведення ECTS-оцінок, отриманих у закладі-партнері, у внутрішні оцінки.

2. Організація навчального процесу

2.1. Для впровадження КМСОНП вищий навчальний заклад повинен мати такі основні елементи ECTS:

інформаційний пакет;

угоду про навчання між курсантом (студентом) і вищим навчальним закладом;

академічну довідку оцінювання знань.

Організаційно-методичне забезпечення КМСОНП передбачає використання документів, що регламентовані чинною нормативною базою у галузі вищої освіти МОН та МНС України, адаптованих і доповнених з урахуванням особливостей цієї системи. Нормативними документами, які застосовуються при організації навчального процесу за кредитно-модульною системою, є:

освітньо-кваліфікаційна характеристика;

освітньо-професійна програма;

навчальний план, інтегрований зі структурно-логічною схемою підготовки;

навчальні програми дисциплін;

робочі навчальні програми дисциплін.

2.2. Формами організації навчального процесу в умовах КМСОНП є: лекційні, практичні, семінарські, лабораторні та індивідуальні заняття, всі види практик та консультацій, виконання самостійних завдань курсантами (студентами) та інші форми і види навчальної та науково-дослідницької діяльності курсантів (студентів).

2.3. Всі види навчальної діяльності з нормативних навчальних дисциплін

здійснюються за розкладом, який складає навчально-методичний відділ навчального закладу та затверджує ректор навчального закладу.

2.4. Навчання курсанта (студента) за КМСОНП здійснюється на основі виконання ним *індивідуального навчального плану* (додаток 5). Інформування курсантів (студентів) щодо правил організації навчального процесу здійснюється викладачем-куратором та факультетом (деканатом) під час складання індивідуального навчального плану. Індивідуальний навчальний план (додаток 1) формується на основі навчального плану підготовки фахівця за певною спеціальністю (спеціалізацією), і має містити нормативні та вибіркові змістові модулі, що можуть поєднуватися у певні навчальні дисципліни. Нормативні змістові модулі необхідні для виконання вимог нормативної частини освітньо-кваліфікаційної характеристики. Вибіркові змістові модулі забезпечують підготовку для виконання вимог варіативної частини освітньо-кваліфікаційної характеристики, у тому числі відповідність обсягу підготовки, передбаченому нормативним терміном навчання. Вони дають можливість здійснювати підготовку за спеціалізацією певної спеціальності та сприяють академічній мобільності і поглибленій підготовці в напрямках, визначених характером майбутньої діяльності. Сукупність нормативних змістових модулів визначає нормативну (обов'язкову) складову індивідуального навчального плану курсанта (студента). Якщо курсант (студент) за власним бажанням вивчав додаткові навчальні дисципліни, які не входять до переліку дисциплін, встановленого освітньо-професійною програмою даного напрямку підготовки (спеціальності), вони можуть бути внесені до індивідуального навчального плану за його бажанням при наявності офіційного документа, виданого установою (включно закордонною), що має право на надання послуг з вищої освіти і підтверджує присвоєння кредитів з даної навчальної дисципліни.

2.5. Індивідуальний навчальний план курсанта (студента) за певним напрямом формується особисто курсантом (студентом) під керівництвом викладача-куратора з КМСОНП. Під час складання індивідуального навчального плану на наступний навчальний рік (але не пізніше, ніж за тиждень до закінчення поточного навчального року), враховується фактичне виконання курсантом (студентом) індивідуальних навчальних планів поточного і попередніх навчальних років. Курсант (студент), за допомогою викладача-куратора, визначає перелік вибірових навчальних дисциплін, що планує вивчати у наступному році. Навчання з вибірових навчальних дисциплін має здійснюватися або за розкладом навчально-методичного відділу, або у формі індивідуальних занять за графіком, який курсант (студент) складає за допомогою викладача-куратора. Навчальні дисципліни, з яких курсант (студент) отримав незадовільні оцінки у поточному семестрі, за наказом ректора можуть бути включені до індивідуального навчального плану цього курсанта (студента) на наступний семестр. Зміни до індивідуального навчального плану можуть вноситись у порядку, що встановлюється вищим навчальним закладом, але не пізніше перших двох тижнів навчання поточного навчального року (семестру). Курсант (студент) за власним бажанням може бути переведений на навчання за іншою спеціальністю в межах споріднених напрямів підготовки (певної галузі знань). Індивідуальний навчальний план погоджують: курсант (студент), викладач-куратор, начальник випускової кафедри та затверджує начальник (декан) факультету вищого навчального закладу.

(Формування індивідуального навчального плану студента здійснюється на підставі переліку змістових модулів (блоків змістових модулів навчальних дисциплін), що сформовані на основі освітньо-професійної програми підготовки і структурно-логічної схеми підготовки фахівців. Індивідуальний навчальний план студента включає *нормативні та вибіркові змістові модулі*, що можуть поєднуватися у певні навчальні дисципліни. *Нормативні змістові модулі* необхідні для виконання вимог нормативної частини освітньо-професійної програми. *Вибіркові змістові модулі* забезпечують підготовку для виконання вимог варіативної частини освітньо-професійної програми, у тому числі відповідність обсягу підготовки, передбаченому

нормативним терміном навчання. Вони дають можливість здійснювати підготовку за спеціалізацією певної спеціальності та сприяють академічній мобільності і поглибленій підготовці в напрямках, визначених характером майбутньої діяльності. Сукупність нормативних змістових модулів визначає нормативну (обов'язкову) складову індивідуального навчального плану студента.)

2.6. Реалізація індивідуального навчального плану курсанта (студента) здійснюється протягом часу, який не перевищує граничного терміну навчання. Нормативний термін навчання визначається на підставі складових галузевих стандартів вищої освіти (ОКХ та ОПП). (Нормативний термін навчання визначається на підставі галузевих стандартів вищої освіти (ОКХ та ОПП). *Граничний термін може перевищувати нормативний на 1 рік.* Різниця між граничним і нормативним термінами не фінансується з державного бюджету).

2.7. Зарахування модулів, включених в індивідуальний навчальний план, здійснюється за результатами певного виду контролю якості освіти курсанта (студента) – *підсумкової модульної роботи* (наприклад, реферат, курсовий проект, розрахунково-графічна робота, контрольна робота тощо) протягом навчального року, як правило, без організації екзаменаційних сесій. Оцінка за підсумкову модульну роботу є оцінкою за модуль. Підсумкову модульну роботу з дисциплін доцільно проводити у письмовій формі (за виключенням дисциплін, де специфіка матеріалу потребує інших видів робіт). Під час проведення підсумкової модульної роботи рекомендується використовувати 4 типи завдань:

тестові – орієнтовані на виявлення знань основних понять модуля;
теоретичні (усні та письмові) – спрямовані на виявлення теоретичних знань;
практичні – спрямовані на виявлення умінь та навичок курсантів (студентів);
творчі – спрямовані на виявлення умінь курсантів (студентів) використовувати набуті знання (при виконанні творчих завдань дозволяється використовувати конспекти, підручники та інші необхідні матеріали без обмежень).

Для підсумкової модульної роботи, як правило, складається не менш двох рівноцінних варіантів завдань. Викладач має ознайомити курсантів (студентів) зі змістом модуля та завданнями підсумкової модульної роботи не пізніше другого заняття за модулем і встановлює термін, за який курсант (студент) зобов'язаний виконати лабораторні і практичні завдання. Курсові роботи та практики (стажування) оцінюються відповідно до критеріїв, що розробляються кафедрою. Підсумкову модульну роботу можна виконувати під час останнього практичного (лабораторного) заняття у модулі або за окремим графіком. Графік проведення підсумкової модульної роботи складається на кафедрі (факультеті) та узгоджується з навчально-методичним відділом вищого навчального закладу. Викладача, який проводить підсумкову модульну роботу, визначає начальник кафедри.

Зарахування змістових модулів (дисциплін), включених в індивідуальний навчальний план, здійснюється, як правило, без організації екзаменаційних сесій.

2.8. Контроль успішності здійснюється у формі поточного та підсумкового контролю, а також державної атестації.

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних та лабораторних занять, а також контрольних робіт і має за мету перевірку засвоєння курсантами (студентами) навчального матеріалу та залік кредитних модулів навчальної дисципліни.

Підсумковий контроль здійснюється з метою з'ясування рівня засвоєння теоретичного та практичного матеріалу з навчальної дисципліни та виставлення підсумкової оцінки. Підсумкова оцінка може бути виставлена за результатами екзамену, а також у результаті накопичення оцінок з окремих модулів за умови виконання курсантом (студентом) всіх видів поточних контрольних заходів.

Поточні оцінки заносяться до журналу успішності навчальної групи. Підсумкові оцінки за модульні роботи, що проводилися протягом семестру, заносяться до журналу успішності навчальної групи та кредитно-залікової книжки (додаток 2). Підсумкова оцінка за дисципліну заноситься до журналу успішності навчальної групи, кредитно-залікової книжки, заліково-екзаменаційної відомості (додаток 3) та індивідуального навчального плану курсанта (студента) (додаток 5). Результати за кожний модульний контроль мають доводитися до відома курсантів (студентів) не пізніше п'яти робочих днів після його складання. Результати семестрового контролю фіксуються у заліково-екзаменаційній відомості, яку викладач, що виставляє підсумкову оцінку, передає до факультету (деканату), де результати семестрового контролю заносяться до семестрової відомості (додаток 4). За результатами семестрового контролю здійснюється *допуск до продовження навчання* у наступному семестрі.

2.9. Підсумком вивчення модулю навчальної дисципліни є складання підсумкової модульної роботи. Курсант (студент), який не відпрацював лабораторні заняття до складання підсумкової модульної роботи не допускається.

2.10. Курсант (студент) може отримати оцінку за модуль без написання підсумкової модульної роботи, якщо він був присутній не менш як на 80% навчальних занять (з обов'язковим відвідуванням усіх занять, які потребують відпрацювання) та одержав не менше 70% позитивних оцінок. Оцінка за модуль буде дорівнювати середньозваженому від суми оцінок, одержаних на заняттях за національною шкалою.

2.11. Курсант (студент), який отримав позитивну оцінку за модуль без написання підсумкової модульної роботи, за власним бажанням має право скласти підсумкову модульну роботу. При цьому за модуль буде зарахована вища з двох оцінок.

2.12. Курсант (студент), який не згоден із отриманою оцінкою, має право звернутися з апеляцією до начальника кафедри в день оголошення результатів. Кафедра має розглянути апеляцію протягом двох днів з дня її подання та прийняти остаточне рішення щодо оцінки за підсумкову модульну роботу (модуль). У результаті апеляції оцінка не може бути зменшена. Якщо курсант (студент) не звернувся із апеляцією у встановлений термін, то оцінка за підсумкову модульну роботу (модуль) є остаточною.

2.13. Підсумком вивчення навчальної дисципліни є складання заліку або екзамену, відповідно до навчального плану підготовки фахівця. Якщо курсант (студент) склав підсумкові модульні роботи протягом навчального року по усіх модулях дисципліни, підсумкова оцінка за навчальну дисципліну може бути виставлена як середньозважена по результатах складання підсумкових модульних робіт. Курсант (студент), який отримав позитивні підсумкові оцінки за всі модулі, за власним бажанням має право скласти залік (екзамен) з дисципліни. При цьому за навчальну дисципліну буде зарахована вища з двох оцінок. Якщо курсант (студент) протягом навчального семестру не склав хоча б один з модулів, він має скласти залік (екзамен). Залік (екзамен) складається за навчальним матеріалом не зарахованих модулів. Для цього контрольні завдання мають виноситись на залік (екзамен) у вигляді окремих блоків відповідно до навчального матеріалу кожного окремого модулю.

2.14. Академічні успіхи тих, хто навчається, визначаються за допомогою національної системи оцінювання та за системою оцінювання, що використовується у вищому навчальному закладі (якщо така є) та реєструються у вищому навчальному закладі з обов'язковим переведенням оцінок до національної шкали та шкали ECTS

(додаток 7).

Шкала ECTS-оцінок:

A – “відмінно”;

BC – “добре”;

DE – “задовільно”;

FX – “незадовільно” – з можливістю повторного складання;

F – “незадовільно” – з обов'язковим повторним курсом.

2.15. **Допуск до продовження навчання** у наступному семестрі отримують курсанти (студенти), які під час семестрового контролю отримали позитивні оцінки з усіх навчальних дисциплін, запланованих на поточний семестр. Допуск до продовження навчання надається начальником факультету. При успішному засвоєнні програми навчання у повному обсязі, передбаченому індивідуальним навчальним планом, курсант (студент) отримує допуск до державної атестації, який за клопотанням начальників факультетів надається Державній екзаменаційній комісії.

2.16. Журнал успішності навчальної групи зберігається на факультеті (деканаті факультету). Кредитна залікова книжка зберігається курсантом (студентом) протягом усього періоду навчання для самостійного контролю за виконанням навчальної програми відповідно до індивідуального навчального плану. Використання навчальної картки курсанта (студента) не є обов'язковим. Відповідна інформація щодо успішності курсанта (студента) буде фіксуватися у індивідуальному навчальному плані, який зберігатиметься на факультеті (деканаті факультету). Зберігання журналу успішності навчальної групи, кредитної залікової книжки, заліково-екзаменаційної відомості, семестрової відомості та індивідуального навчального плану (замість навчальної картки курсанта (студента)) здійснюється відповідно до термінів, встановлених нормативно-правовими актами МОН та МНС України.

3. Особливості переведення, відрахування, поновлення курсантів (студентів) та переривання навчання

3.1. Загальний порядок переведення, відрахування, поновлення та переривання навчання для студентів визначений наказом МОН України від 15.07.1996 № 245 “Про затвердження Положення про порядок переведення, відрахування та поновлення студентів вищих закладів освіти”, а для курсантів - наказом МНС України від 01.07.2004 №338 "Про затвердження Положення про організацію навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МНС України".

3.2. При переведенні курсант (студент) додатково додає до рапорту (заяви) копію договору про навчання в попередньому навчальному закладі, академічну довідку за весь період навчання, з обов'язковим зазначенням назв дисциплін, загальної кількості годин, залікових кредитів, передбачених на їх вивчення та форм контролю. При позитивному розгляді заяви ректором вищого навчального закладу, навчально-методичний відділ проводить Perezархування результатів навчання з дисциплін шляхом порівняння кількості залікових кредитів і обсягу змістових модулів та визначає академічну різницю нормативних змістових модулів, яка не повинна перевищувати, як правило, 10 навчальних дисциплін.

3.3. Відрахування курсанта (студента) за академічну неуспішність здійснюється у випадках не зарахування результатів семестрових контролів не менше ніж 3-х навчальних дисциплін, у зв'язку з неможливістю сформувати індивідуальний план на наступний рік внаслідок невиконання запланованих змістових модулів.

4. Контроль за індивідуальним навчальним планом курсанта (студента)

4.1. Надання кваліфікованих консультацій щодо формування індивідуального навчального плану курсанта (студента), його реалізації протягом всього періоду навчання покладається на куратора та факультет (деканат).

4.2. Куратором може бути провідний викладач випускової кафедри, ґрунтовно ознайомлений з вимогами освітньо-кваліфікаційних характеристик та з освітньо-професійними програмами підготовки фахівців певного освітньо-кваліфікаційного рівня споріднених напрямів або спеціальностей підготовки фахівців. Куратор призначається наказом ректора вищого навчального закладу за поданням начальника (декана) відповідного факультету та у рамках виконання своїх функцій куратора підпорядковується начальнику (декану) факультету (або його заступнику), який відповідає за формування індивідуального навчального плану курсанта (студента).

4.3. Права та обов'язки викладачів-кураторів визначаються наказом МОН України від 23.01.2004 № 48 “Про проведення педагогічного експерименту з запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу”.

4.4. До основних обов'язків куратора відносяться:

ознайомлення курсантів (студентів) з принципами кредитно-модульної системи підготовки фахівців та можливостями формування індивідуальної навчальної програми;

надання рекомендацій та консультацій курсантам (студентам) щодо формування їх індивідуальних навчальних програм та контроль за їх реалізацією;

надання рекомендацій щодо реалізації практичної підготовки;

надання рекомендацій та консультацій студентам щодо можливостей майбутнього працевлаштування;

контроль за зарахованими курсантам (студентам) кредитами, з урахуванням обов'язкових дисциплін і структурно-логічної схеми, та подання пропозицій щодо продовження навчання курсанта (студента) або щодо його відрахування.

4.5. Для успішного виконання своїх функцій куратору необхідно:

знання вимог освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійні програми підготовки фахівців за спорідненими напрямами або спеціальностями для певного освітньо-кваліфікаційного рівня;

своєчасне отримання інформації про бази практичної підготовки та місця майбутнього працевлаштування курсантів (студентів);

участь у діяльності робочих груп кураторів.

4.6. Вищий навчальний заклад зобов'язаний створити належні умови для виконання куратором його функцій. У зв'язку із додатковим навантаженням на викладача, який виконує функції куратора, йому можливо встановити:

зменшення навчального навантаження в навчальному році з розрахунку - 0,5 години навчального навантаження за навчальний тиждень за одного курсанта (студента);

доплату до посадового окладу відповідно до чинних нормативно-правових актів МОН і МНС України, а також внутрішніх наказів вищого навчального закладу.

5. Особливості нормування навчального навантаження

5.1. В умовах КМСОНП встановлюються наступні норми часу:

для проведення підсумкової атестації із залікового кредиту - 0,25 годин на одного курсанта (студента);

за керівництво викладачу-куратору - 4 години на кожного курсанта (студента) за навчальний рік.

5.2. Інші норми часу навчального навантаження регламентовані наказом МОН України від 7.08.2002 № 450 “Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів”.

Методичні рекомендації щодо складання навчальних планів

Навчальні плани для проведення навчально-виховного процесу за кредитно-модульною системою мають розроблятися на підставі чинних навчальних планів, що створені в системі кредиту України. Основним принципом складання навчальних планів стає збільшення часу на вивчення дисциплін циклу професійної та практичної підготовки за рахунок дисциплін циклу гуманітарної і соціально-економічної підготовки. Кількість часу на самостійну роботу курсантів (студентів) збільшується за рахунок аудиторних годин.

Кількість кредитів ECTS на навчальну дисципліну визначається діленням загального обсягу годин з навчальної дисципліни на ціну кредиту (з округленням до 0,5 кредиту – 18 годин). Загальний обсяг годин з навчальної дисципліни повинен включати час на проведення лекцій, практичних, семінарських та лабораторних занять, консультацій, практик, самостійної та індивідуальної роботи і контрольних заходів. Після цього навчальні дисципліни розподіляються по семестрах (або триместрах).

Нові навчальні плани можуть складатися з загального навчального плану та семестрового (або триместрового) плану, де для кожного семестру (або триместру) існує окрема таблиця, в якій визначені тільки ті дисципліни, які викладаються протягом конкретного семестру (або триместру). Сумарний обсяг навчального часу, виділеного на вивчення дисциплін протягом семестру (або триместру) не повинен перебільшувати відведений на семестр (або триместр) ліміт часу.

Загальний навчальний план повинен відображати весь період навчання, за допомогою якого звучно прослідкувати послідовність та тривалість викладання дисциплін. Отже, загальні принципи складання навчальних планів:

- Сума кредитів за навчальний рік має становити не менш ніж 60 кредитів, а загальний обсяг годин – 2160 ($60 \times 36 = 2160$).
- Сума кредитів у семестрі визначається в залежності від кількості відведеного часу (тижнів) на цей семестр, за наступною формулою:

$$K_i = \frac{K}{N} * N_i$$

де K_i – кількість кредитів в "i"- тому семестрі;

N – загальна кількість навчальних тижнів у навчальному році;

K – загальна кількість кредитів = 60;

N_i - кількість навчальних тижнів в навчальному семестрі.

- Номенклатура та послідовність викладення навчальних дисциплін, аудиторний обсяг дисциплін та його розподіл між видами аудиторних занять мають бути такими самими, як і у чинному плані.
- Формат навчального плану може бути річним або семестровим.
- Обсяг кредитів у кожному семестрі має визначатися у годинах та кредитах з округленням до 0,5 кредиту.

Визначення загальних обсягів навчальних дисциплін у кредитах здійснюється у два етапи:

- визначення розрахункових значень загальних обсягів дисциплін у кредитах пропорційно їх аудиторним обсягам у відповідному семестрі.
- округлення загальних обсягів дисциплін у кредитах до 0,5 кредиту та розрахунок обсягу самостійної роботи.

Приклад. У семестрі тривалістю 20 тижнів вивчається 9 дисциплін. Загальний обсяг кредитів буде становити 30.

Аудиторні обсяги дисциплін, що вивчаються у даному семестрі будуть становити:

Дисципліна	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Разом
Аудиторний обсяг	50	35	50	50	80	50	35	80	50	480

Таким чином на 480 аудиторних годин припадає 30 кредитів.

Розрахункові значення (у кредитах) обсягів дисциплін визначаємо пропорційно аудиторним обсягам. Наприклад, якщо аудиторний обсяг становить 50 годин, то розрахунковий кредитний обсяг буде становити $50 \times 30 / 480 = 3,125$ кредиту.

Аналогічно визначаємо розрахункові кредитні обсяги інших дисциплін:

Дисципліна	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Разом
Кредитний обсяг	3,125	2,187	3,125	3,125	5	3,125	2,187	5	3,125	29,999

Після округлення до 0,5 отримуємо кредитні обсяги, які записуємо до навчального плану. При цьому округлення здійснюється з урахуванням складності дисципліни, необхідних обсягів самостійної роботи для виконання індивідуальних завдань тощо:

Дисципліна	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Разом
Кредитний обсяг	3	2,5	3	3	5	3	2,5	5	3	30

**ПРИКЛАД НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ НА ТРИМЕСТР
ПІДГОТОВКА БАКАЛАВРІВ**

**1 курс
1 тримістр**

Назва дисципліни	Обсяг у кредитах	Години						Екзамени	Заліки	Види індивідуальних занять		Кафедра
		Загальний обсяг	Аудиторні (за семестр / на тиждень)				Самостійна робота			Курсові проекти та курсові роботи	РГР, контрольні роботи	
			Всього	Лекції	Практичні	Лабораторні						
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

ЦИКЛ ГУМАНІТАРНОЇ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Історія України	2,5	90	32/2	16	16		58	I			2 контр.р.	СГД
Філософія (філософія, релігієзнавство, логіка, етика і естетика)	3	108	64/4	32	32		44		Ід		2 контр.р.	СГД
Іноземна мова (за професійним спрямуванням)	1,5	54	32/2		32		22		I		2 контр.р.	МП
Фізична культура	1	36	16/1	2	14		20					ФП

ЦИКЛ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Основи інформатики та обчислювальної техніки	1,5	54	32/2	8		24	22	I			2 контр.р.	ІтаОГ
Анатомія та еволюція нервової системи людини	1,5	54	32/2	16	16		22		Ід		контр.р.	ПП
Основи біології та генетики людини	2,5	90	48/3	24	24		42		Ід		контр.р.	ПП

ЦИКЛ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Вступ до спеціальності	2	72	32/2	20	12		40		I		контр.р.	ПП
Загальна психологія	3	108	48/3	24	24		60				тест	ПП
Практикум з загальної психології	3	108	32/2	20	12		74				контр.р.	ПП

ВИБІРКОВІ НАВЧАЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ

Дисципліни вибору навчального закладу												
Основи вищої математики	1,5	54	32/2	14	18		22					ФМД
Медицина надзвичайних ситуацій	1,5	54	32/2	10	22		22					СП
Основи військової та інженерної підготовки	1	36	16/1	2	14		20				контр.р.	СП
Разом (13 дисциплін)	25,5	918	480/30				468	2	5			

Форма кредитної залікової книжки

Кредитна залікова книжка складається з обкладинки та робочих сторінок за формами, які наведені нижче:

Зворотна сторінка обкладинки кредитної залікової книжки

_____ (назва вищого навчального закладу)

КРЕДИТНА ЗАЛІКОВА КНИЖКА №

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

_____ (факультет, (відділення))

_____ (спеціальність)

Вступив (-ла) _____ переведен (-а) _____ на _____ курс

Проректор _____

з навчальної роботи _____ (підпис) _____ (ініціали, прізвище)

_____ М.П. _____

Начальник факультету (відділення) _____ (підпис) _____ (ініціали, прізвище)

_____ (особистий підпис студента)

Дата видачі залікової книжки _____

Робочі сторінки кредитної залікової книжки

Прізвище, ім'я та по батькові курсанта (студента)	Факультет (відділення), група	Напрямок підготовки (спеціальність)
Навчальний рік -	Курс -	Семестр -

Назва дисципліни (виду навчальної діяльності)	Прізвище та ініціали викладача	Кількість кредитів	Підсумкова оцінка		Підпис викладача	Дата
			Національна			
			ВНЗ			
			ECTS			
Назва кредитного модуля	Обсяг у кредитах	Прізвище та ініціали викладача	Оцінка ECTS	Підпис викладача	Дата	

Засвідчення

Начальник факультету _____

(назва)

(прізвище, ініціали)

(підпис) М.П.

Продовження додатку 2

Навчальна практика (стажування)							_____ (прізвище ім'я, по батькові курсанта (студента))					
№ з/ п	Назва навчальн ої практики	Курс	Місце проходжен ня практики	Яку роботу виконува в	Триваліс ть практики		Прізвище викладача, що керував практикою	Оцінк а			Дата складання звіту	Підпис виклада ча, який прийняв звіт
					від (дат	до (дат		під ВНЗ	ECTS	с		

На зворотній сторінці обкладинки зазначається заклад освіти, прізвище, ім'я та по батькові курсанта (студента), факультет та напрям підготовки (спеціальність). Ця інформація засвідчується проректором з навчальної роботи та начальником факультету і зазначається дата видачі кредитної залікової книжки. На цій же сторінці передбачено місце для фотографії курсанта (студента) та його особистого підпису.

Для кожної навчальної дисципліни (виду навчальної діяльності) відводиться окрема робоча сторінка.

Підсумкова оцінка з кожної навчальної дисципліни виставляється лектором за результатами заліку кредитних модулів, що також фіксується у кредитній заліковій книжці. Оцінки з окремих кредитних модулів виставляють викладачі, які проводять контрольні заходи з відповідних модулів, за шкалою ECTS. Підсумкова оцінка виставляється за національною шкалою, ВНЗ, а також шкалою ECTS.

Приклад заповнення робочих сторінок кредитної залікової книжки

Прізвище, ім'я та по батькові курсанта (студента)	Факультет(відділення), група	Напрямок підготовки (спеціальність)
Коротич Василь Петрович	НПД, ПБ - 1	Пожежна безпека
Навчальний рік – 2006 / 2007	Курс - 1	Семестр - 1

Назва дисципліни (виду навчальної діяльності)	Прізвище та ініціали викладача	Кількість кредитів	Підсумкова оцінка		Підпис викладача	Дата
			Національна ВНЗ	задовільно		
Вища математика	Корж С.С.	3				25.12.06
			ЕCTS	D		
Назва кредитного модуля	Обсяг у кредитах	Прізвище та ініціали викладача	Оцінка ECTS	Підпис викладача	Дата	
(Назва модуля 1)	1	Остапенко В.С.	C		23.12.06	
(Назва модуля 2)	2	Корж С.С.	D		24.12.06	
			(3,3)			

Засвідчення

Начальник факультету НПД Цибуля Г. О _____
 (назва) (прізвище, ініціали) (підпис) М.П.

Примітка. Підсумкова оцінка має враховувати результати заліку всіх кредитних модулів. Розрахункове значення у кількісній формі підсумкової оцінки O може бути визначено за формулою:

$$O = \sum (K_i \cdot O_i) / \sum K_i,$$

де K_i – кількість кредитів i -го модуля навчальної дисципліни;
 O_i - оцінка у кількісній формі (за десятибальною системою) з i -го модуля;

Переведення результатів оцінювання кредитних модулів за шкалою ECTS у кількісну форму O_i здійснюється за схемою:

$$"5" \rightarrow A; "4" \rightarrow B - C; "3" \rightarrow D - E; "2" \rightarrow F - F$$

Переведення розрахункового значення підсумкової оцінки до шкали ECTS та національної шкали оцінювання знань здійснюється за допомогою таблиці, що наведена нижче:

	2		3		4		5
Розрахункова оцінка							
Оцінка за шкалою ECTS	<i>F</i>	<i>FX</i>	<i>E</i>	<i>D</i>	<i>C</i>	<i>B</i>	<i>A</i>
Оцінка за національною шкалою	Незадовільно		Достатньо	Задовільно	Добре	Дуже добре	Відмінно

Приклад визначення підсумкової оцінки з навчальної дисципліни.

Найменування модулів	Кількість кредитів K_i	Оцінка ECTS	Кількісна оцінка O_i	$K_i \cdot O_i$
Кредитний модуль 1	1,0	<i>C</i>	4	4,0
Кредитний модуль 2	2,0	<i>D</i>	3	6,0
Разом	3,0			10,0

Розрахункова оцінка: $O = 10 / 3,0 = 3,3$.

Оцінка за шкалою ECTS – *D*, оцінка за національною шкалою – *Задовільно*.

Рекомендації щодо заповнення заліково-екзаменаційної відомості

Для заліково-екзаменаційної відомості застосовується чинний бланк, до якого вносяться зміни відповідно до прикладу, який наведено нижче:

Лицевий бік

УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

(назва вищого навчального закладу)

Факультет наглядово-профілактичної діяльності

(назва факультету)

ЗАЛІКОВО-ЕКЗАМЕНАЦІЙНА ВІДОМІСТЬ № 01.06

Курс І Група ПБ - 1 Семестр І
Дисципліна Вища математика

Екзаменатор професор кафедри ФМД, д.ф.-м.н. Корж С.С.
(наукова ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Викладачі, які ведуть практичні, семінарські і лабораторні заняття _____
к.ф.-м.н. Остапенко В. С.

Обсяг дисципліни (загальний обсяг, годин) / (аудиторних годин) / (кредитів)
108 / 70 / 3

№ пп.	Прізвище та ініціали того, хто складає	№ залікової книжки (індивід. плану)	Відмітка про складання заліку	Екзаменаційна оцінка (відмітка про складання заліку)			Підпис екзаменатора
				НАЦ	ECTS	ВНЗ	
						
11.	Клименко Д.О.	ПБ - 011		добре	В	**	
12.	Коротич В.П.	ПБ - 012		задов.	D	**	
						

Продовження додатку 3

Зворотній бік

№ пп.	Прізвище та ініціали того, хто складає	№ залікової книжки	Відмітка про складання заліку	Екзаменаційна оцінка (відмітка про складання заліку)			Підпис екзаменатора
				НАЦ	ECTS	ВНЗ	
						

Курсантів (студентів) у групі всього - 18

Начальник факультету
наглядово-профілактичної діяльності _____ Г. О. Цибуля
(підпис, дата)

Підсумок:	Нац.	ECTS		
Не з'явилося	2			
З'явилося	16			
Не допущено	1			
Відмінно	4	A -	4	4
Добре	7	B -	2	7
		C -	5	
Задовільно	2	D -	1	2
		E -	1	
Незадовільно	2	FX -	2	2
Зараховано	-	-	-	-
Не зараховано	-	-	-	-

(підпис екзаменатора)

Приклад заповнення індивідуального навчального плану курсанта (студента):

**МІНІСТЕРСТВО УКРАЇНИ З ПИТАНЬ НАДЗВИЧАЙНИХ
СИТУАЦІЙ ТА У СПРАВАХ ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ВІД
НАСЛІДКІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ**

Університет цивільного захисту України

**ІНДИВІДУАЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН КУРСАНТА (СТУДЕНТА)
на 1 - 2 навчальний семестр**

Інформація про порядок формування та ведення індивідуального навчального плану курсанта (студента)

Індивідуальний навчальний план курсанта (студента) є робочим документом курсанта (студента), який зберігається у нього протягом всього навчального року. Індивідуальний навчальний план курсанта (студента) складається на основі навчального плану підготовки фахівця за певною спеціальністю (спеціалізацією) і складається курсантом (студентом) під керівництвом куратора на кожний рік навчання (на наступний навчальний рік складається в кінці поточного).

При формуванні індивідуального навчального плану курсанта (студента) на наступний навчальний рік враховується фактичне виконання курсантом (студентом) індивідуальних навчальних планів поточного і попередніх навчальних років.

Зміни до індивідуального навчального плану можуть вноситись не пізніше перших двох тижнів навчання поточного навчального року.

Індивідуальний навчальний план погоджують проректор навчального закладу, начальник факультету, куратор та курсант (студент).

Індивідуальний навчальний план курсанта (студента) зберігається в архіві факультету протягом року після закінчення навчання за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем.

Коротка характеристика змісту підготовки фахівців

Нормативний термін навчання фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр у напрямі підготовки 0928 “Пожежна безпека” за денною формою складає 3 роки 6 місяців.

Основними формами навчального процесу є: лекційні, практичні, семінарські, лабораторні та індивідуальні заняття, всі види практик та стажувань, консультацій, виконання курсантами (студентами) самостійних завдань.

З метою встановлення рівня засвоєння курсантами (студентами) теоретичного матеріалу та надбання практичних навичок передбачається проведення контрольних заходів, які містять поточний та підсумковий контроль (семестровий контроль та державна атестацію).

Формами семестрового контролю є: семестровий екзамен, семестровий диференційований залік та семестровий залік. Протягом екзаменаційної сесії кількість іспитів не повинна перевищувати 5, а заліків – 6.

Державна атестація курсантів (студентів) здійснюється державною екзаменаційною комісією шляхом складання курсантами (студентами) державного іспиту та захисту випускної бакалаврської роботи.

За весь період навчання курсантами (студентами) вивчаються наступні навчальні дисципліни:

<i>Назви</i> <i>рекомендованих навчальних дисциплін</i>	Кількість академічних годин/кредитів вивчення навчальних дисциплін
<i>Цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки</i>	
<i>Психологія</i>	72 / 2
<i>Фізичне виховання</i>	216 / 6
.....	
<i>2. Цикл природничо-наукової підготовки</i>	
<i>Екологія</i>	90 / 2,5
<i>Хімія</i>	144 / 4
<i>Інформатика та комп'ютерна техніка</i>	216 / 6
<i>Фізика</i>	270 / 7,5
.....	
<i>3. Цикл професійної та практичної підготовки</i>	
<i>Безпека життєдіяльності</i>	54 / 1,5

<i>Назви</i> <i>рекомендованих навчальних дисциплін</i>	Кількість академічних годин/кредитів вивчення навчальних дисциплін
Охорона праці	54 / 1,5
Термодинаміка і теплопередача	162 / 4,5
.....	

Зміни до переліку навчальних дисциплін

1. Замість вибіркової навчальної дисципліни «Основи військової та інженерної підготовки» буде вивчатися дисципліна «Радіаційний, хімічний та бактеріологічний захист».

Шайхлісламов З.Р.

(ПБ начальника факультету)

«09» вересня 2006 р.

(підпис начальника факультету)

Іванов В. П.

(ПБ студента)

«03» вересня 2006 р.

(підпис студента)

Петров В. В.

(ПБ куратора)

«03» вересня 2006 р.

(підпис куратора)

Шайхлісламов З.Р.

(ПБ начальника факультету)

«03» вересня 2006 р.

(підпис начальника факультету)

Форма академічної довідки

Особливості заповнення академічної довідки курсанта (студента) стосуються таблиці, у яку заносяться дані про дисципліни, що вивчалися. Зміни до заголовку цієї таблиці наведено нижче.

№ п/п	Назва виду навчальної діяльності (навчальні дисципліни, практики тощо)	Кількість годин / кредитів (за навчальним планом)	Оцінка		
			Націон	ВНЗ	ECTS
1	2	3	4	5	6

Приклад заповнення таблиці академічної довідки:

№ п/п	Назва виду навчальної діяльності (навчальні дисципліни, практики тощо)	Кількість годин / кредитів (за навчальним планом)	Оцінка		
			Націон	ВНЗ	ECTS
1	2	3	4	5	6
				
4.	Технічна механіка рідини та газу	108 / 3	добре	*	B
5	Соціологія	72 / 2	задов.	*	D
				

Додаток 7

до Методичних рекомендацій

Приклад нарахування кредитів у тематичному плані відповідно до обсягів модулів у кредитах ECTS

Головною особливістю розробки навчальних програм за кредитно-модульною системою є перерозподіл годин у тематичному плані відповідно до розміру половини кредиту ECTS і оцінювання знань курсантів (студентів) відповідно до шкали оцінок ECTS.

Нижче наведений порядок нарахування кредитів і оцінювання знань на прикладі навчальної дисципліни “Технічна механіка рідини та газу”.

Загальний обсяг годин на її вивчення становить 108 годин, що відповідає 2 кредитам у системі вищої освіти України.

№ пп	Найменування розділів та тем	Всього годин	Кількість аудиторних годин				Сам. роб.
			всього	лекції	лаб. роб.	прак. зан.	
	Розділ 1. Гідроаеростатика	19	14	8	-	6	5
1	Тиск рідин та газів у рівноважному стані.	19	14	8	-	6	5
	Розділ 2. Гідродинаміка та динаміка газів	89	58	24	10	24	31
2	Основи гідродинаміки.	13	8	2	2	4	5
3	Рівняння Бернуллі для газу. Режими руху.	15	10	4	2	4	5

Всього:		108	72	32	10	30	36

Щоб оцінити, яку кількість кредитів ECTS треба нарахувати на вивчення певної навчальної дисципліни, необхідно поділити обсяг годин, виділених на вивчення дисципліни на 36 (тобто на кількість годин, що відповідає 1 кредиту ECTS): $108/36 = 3$ кредити ECTS.

Якщо брати всю дисципліну разом за один модуль, він матиме розмір 3 кредити ECTS.

Якщо дисципліна містить декілька модулів, доцільно, щоб модуль уявляв собою розділ навчальної дисципліни.

Призначення модулів кредитів здійснюється наступним чином:

$19/36 = 0,52 \approx 0,5$ кредиту ECTS;

$89/36 = 2,47 \approx 2,5$ кредиту ECTS,

що у сумі дає 3 кредити.

Але 0,5 кредити ECTS складає 18 годин, а не 19.

Проводимо перерозподіл годин в усьому тематичному плані таким чином, щоб загальна кількість аудиторних годин і годин, виділених на самостійну підготовку була кратної якнайменше половині кредиту ECTS.

Перерахований тематичний план матиме наступний вигляд:

№	Обсяг	Всього	Кількість аудиторних годин	Сам.
---	-------	--------	----------------------------	------

п п	Найменування розділів та тем	кредитів	годин	всього	лекції	лаб. роб.	прак. зан.	роб.
	Модуль 1.	0,5						
	Розділ 1. Гідроаеростатика		18	14	8	-	6	4
1	Тиск рідин та газів у рівноважному стані.		18	14	8	-	6	4
	Модуль 2.							
	Розділ 2. Гідродинаміка та динаміка газів	2,5	90	58	24	10	24	32
2	Основи гідродинаміки.		13	8	2	2	4	5
Всього:		3	108	72	32	10	30	36

Оцінювання якості засвоєння певного модуля можна проводити як за шкалою ECTS, так і за прийнятою у вищому навчальному закладі (наприклад, 100-бальною, 12-бальною, 4-бальною) шкалою. Навчальні досягнення курсанта (студента), які оцінюються за певною шкалою вищого навчального закладу, необхідно привести до шкали ECTS.

Кожній формі контрольних заходів, у залежності від її складності, призначається максимальний бал.

У випадку, якщо всі модулі рівноцінні, підсумкова оцінка являє собою середню арифметичну оцінок за кожен модуль. За підсумком виконання всіх контрольних заходів, що передбачаються під час вивчення модулю, максимальна кількість отриманих балів не повинна перевищувати максимального балу.

Наприклад, у випадку застосування 4-бальної шкали оцінювання для навчальної дисципліни “Технічна механіка рідини та газу”:

Модуль II:

за виконання 3 розрахунково-графічної роботи – 4 бали,

за виконання 4 розрахунково-графічної роботи – 5 балів,

за виконання 5 розрахунково-графічної роботи – 5 балів,

$4 + 5 + 5 = 14/3 = 4,66 \approx 5$ – підсумкова оцінка.

Підсумкова оцінка за модуль становить 5, що відповідає А (“відмінно”) за шкалою ECTS.

При нарахуванні кредитів модулям в залежності не тільки від часу, що потрібен на їх засвоєння, але й від складності модуля, підсумкова оцінка (O) підраховується за формулою:

$$O = \sum (K_i \cdot O_i) / \sum K_i ,$$

де K_i – кількість кредитів i -го модуля навчальної дисципліни;

O_i - оцінка у кількісній формі (за чотирибальною системою) з i -го модуля.

Приклад:

Курсант (студент) отримав оцінку за підсумкову модульну роботу з першого модулю - "4", з другого модулю – "5", Підсумкова оцінка складає:

$$O = \frac{0,5 \cdot 4 + 2,5 \cdot 5}{0,5 + 2,5} = \frac{14,5}{3} = 4,83 \approx 5$$

Висновок - підсумкова оцінка за вивчення матеріалу з навчальної дисципліни за 4-бальною шкалою вищого навчального закладу дорівнює "5", що відповідає **A**

Література:

1. Болонський процес у фактах і документах Упорядники /Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І.. Київ - Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім.В.Гнатюка, 2003. - 52 с. (www.tspu.edu.ua).
2. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 - 2004 рр.)/ За ред. В.Г. Кременя, авт. кол.: Степко М.Ф., Болюбаш Я. Я., Шинкарук В. Д, Грубінко В. В., Бабин І.І.. - Київ -Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2004. - 147 с. (www.tspu.edu.ua).
3. Кремень В.Г. Болонский процесс: сближение, а не унификация //Зеркало недели. - № 48(473). -13-19 декабря 2003.
4. Матеріали науково-практичного семінару „Кредитно-модульна система підготовки фахівців у контексті Болонської декларації". Львів, 21-23 листопада 2003. - Львів: «Львівська політехніка», - 111с.
5. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник /За редакцією В.Г.Кремня. Авторський колектив: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. - Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2004.-384с.
6. Сайт Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua).